

१० / अंक १ / २०४८ कार्तिक-मंसिर

मूल्याङ्कन

विचार-अन्तर्क्रियामुखि मासिक

असफल कर्मचारी
आन्दोलनको मूल्यांकन

सदन: वुर्जुवाहरूको
लागि निकै उपलब्धीपूर्ण

प्र.ने.सं. / एकता रोज्दा विचार
छुट्ने विचार रोज्दा एकता टुट्ने
अन्तर्वार्ता: श्यामप्रसाद शर्मासँग

नेपाली कांग्रेस कति प्रजातान्त्रिक,
कति समाजवादी

घरलु तथा साना उद्योग,
समस्या र समाधान
अमेरिका संकटको भूमरीमा

हिन्दू धर्म नेपालको प्राचीन धर्म होइन ।
- प्रो. माणिकलाल श्रेष्ठ

महंगी:

"सरकार यत्ति कमजोर छ
कि मूल्य वृद्धि रोक्न सक्दैन"

क्यान्सरमाथि विजय

के समाजवादको मृत्यु भएको हो ?

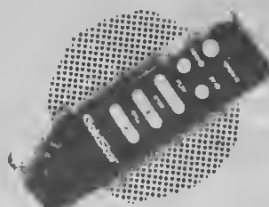
मूल्य रु. १०/- मात्र

No matter
what brand
your TV is,
it can't
resist a
GOLDSTAR VCP

GOLDSTAR VCP Model - 4320 P
The heart-throb of all TVs

VCP brought to you
for the first time
in Nepal by the
makers of your
favourite
GOLDSTAR - TV

Manufactured by Goldstar Nepal Industries (P) Ltd.
in technical collaboration with Goldstar Co. Ltd., S. Korea

सर्वहारा जनवादविना सर्वहारा
अधिनायकत्व संभव छैन ।

एउटा देशमा समाजवाद निर्माण
एउटा सीमासम्म मात्र गर्न
सकिन्छ ।

स्टालिन युगको समाजवाद
“राज्य समाजवाद” थियो ।

विगतको समाजवादी कार्यप्रणालीको
सिंहावलोकन । पृष्ठ ६

प्रधानमन्त्रीकै सक्रियतामा मूल्य
निर्धारण समिति बन्यो ।
भक्त उल्टो यही वेलादेखि महंगी तेज
गतिमा बढ्यो । यही घटनाभित्र
अहिलेको महंगीको रहस्य लुकेको
छ ? पृष्ठ ११

संसदप्रतिको जनताको भ्रम साफ
गर्ने थुप्रै मसलाहरु सरकारले
दिंदादिदै पनि ती सार्वजनिक
भण्डाफोरको विषय बन्न सकेनन्

संसदको सीमा र कमजोरी के ?
सरकार र विपक्षको भूमिका के
रह्यो ? पृष्ठ ८

वामपन्थी समर्थित हरेक घटनालाई
“नौलो जनवादी क्रान्ति” मान्ने हो
भने यो पाँच वर्षभित्र यस्ता नौला
जनवादी क्रान्तिकहरु प्रशस्ती हुनेवाला
छन् ।

सवाल कर्मचारीको थियो तर सवाल
कर्मचारीको मात्र थिएन । पृष्ठ १५

मूल्याङ्कन

(विचार-अन्तर्क्रियामुखी मासिक)

वर्ष १० / अंक १/२०४८ कार्तिक-मंसिर

हाफ्रो मूल्यांकन / ४

विचार-अन्तर्क्रिया किन ? / ५

अन्तर्क्रिया

के समाजवादको मृत्यु भएको हो ? / ६

आजको घटना / आजको विचार
यस पटकको संसद अधिवेशनले के
देखाएको छ ? / ८

संसदमा वामपन्थी सांसदहरुको
क्रियाकलाप:

पद्मरत्नको आँखामा / ९

महंगी किन बढिरहेछ ? / ११

महंगीवारे गोविन्दप्रसाद लोहनी
के भन्नु हुन्छ ? / १४

असफल कर्मचारी संघर्ष: को कीत
जिम्मेवार ? / १५

विशेष लेख

नेपाली कांग्रेस र प्रजातान्त्रिक
समाजवाद / २२

नेपालमा हिन्दूकरण कहिलेदेखि र
कसरी / २७

समस्या र दृष्टिकोण

नेपाली अर्थतन्त्रमा घरेलु तथा साना
उद्योग: समस्या र सम्भावनाहरु / ३४

आँखी ब्याल

अमेरिका संकटको भूमरीमा / ४१

ज्ञान विज्ञान

के तपाईं क्यान्सर निको पार्न
चाहनुहुन्छ ? / ५१

कला / साहित्य / संस्कृति
(श्यामप्रसाद शर्मासँग
अन्तरवार्ता) / ५५

प्रलेस / अब के गर्ने / ५६

दर्शन / दिग्दर्शन

मार्क्सवादलाई मार्क्सवादी ढंगबाट कसरी
प्रयोग गर्ने / ५७

घटना प्रवाह

कार्यगत एकताको खाँचो
जे पनि हुनसक्छ ५८

“हामी मार्क्सवादी सिद्धान्तलाई त्यस्तो कुनै पूर्ण र अनुलघनीय चीज ठान्दैनौं; बरु त्यसको उल्टो हामी के कुरामा सहमत छौं भने यसले त त्यो विज्ञानको जग मात्रै राखेको छ, जसलाई समाजवादीहरूले यदि उनीहरू जीवनको गतिसँग तादात्म्यता कायम गर्न चाहन्छन् भने, सबै दिशामा अझ अगाडि बढाउने पछि। हाम्रो विचारमा मार्क्सवादी सिद्धान्तको स्वतन्त्र विस्तृतीकरण रूसी समाजवादीहरूको लागि विशेष रूपले आवश्यक छ, किन कि यो सिद्धान्तले सामान्य मार्गदर्शक नियमहरू मात्र प्रदान गर्दछ, जुन ठोस रूपमा फ्रान्समा भन्दा बेलायतमा केले ढंगले; जर्मनीमा भन्दा फ्रान्समा बेले ढंगले र रूसमा भन्दा जर्मनीमा बेले ढंगले लागु हुन्छ। त्यसैले, हामी हाम्रो पत्रिकामा सैद्धान्तिक सवालका बारेमा लेखिएका लेखहरूलाई सहर्ष स्थान दिनेछौं र हामी सबै कामरेडहरूलाई विवादास्पद मुद्दाहरूमा खुला छलफलका निम्ति आमन्त्रण गर्दछौं।”

-भी.आई. लेनिन / भी.आई. लेनिन, मार्क्स-एंगेल्स, (स्रोत: पृ. १११), माक्सिज्म (अंग्रेजी), विदेशी भाषा प्रकाशन गृह, धरि, १९७८

हाम्रो मूल्याङ्कन

पंचायती शासनकालमा तथ्यमूलक आलोचना गरे बापत दर्ता खारेज समेत भएको र गएको १० वर्षदेखि जनमुखी पत्रकारिता गरिआएको “मूल्याङ्कन” अब समाचारमुखी साप्ताहिकको बदलामा नयाँ रूप र सज्जामा विचार अन्तर्क्रियामुखी मासिकका रूपमा प्रकाशित हुन लागिरहेछ। यो अब कुनै राजनैतिक समूहसँग पनि बैचारिक रूपले संबद्ध नरहीकन नेपालको समूचा बाम आन्दोलनमा द्वन्द्वात्मक वस्तुवादका आधारमा जीवनका संपूर्ण पक्षहरूमा विचार-अन्तर्क्रिया चलाउँदै विचारधारात्मक स्पष्टता पैदा गर्नका निम्ति समर्पित पत्रिकाको रूपमा पाठकहरू समक्ष पेश हुन लागिरहेछ।

नेपालको बामशक्ति नै नेपाली समाजको आमूल प्रगतिशील परिवर्तनको निम्ति संघर्षरत एक मात्र जुभाशक्ति हो। आफ्नो संघर्षशीलता, लगन र जनमुखीपनका कारणले यो शक्ति आफै पनि जन-आस्थाको केन्द्र र उज्यालो भविष्यको आशा रहीआएको छ। तथापि अहिले पनि यो शक्ति विभाजित छ। यसमा सुधारवादी धार, उपग्रन्थी धार र मार्क्सवादी धार बीच संघर्ष चलिरेको छ। दिशा अस्पष्टता तथा चिन्तनमा जडता र अन्धता - सुधारवादी पथ-विचलन नै नेपालको बाम-आन्दोलनको मूल समस्या बनेको छ। समाजको आमूल परिवर्तनको निम्ति संघर्षरत यो शक्तिसित अहिले पनि समाजको आमूल परिवर्तनको निम्ति कुनै स्पष्ट बैचारिक खाका छैन। जीवनको कुनै पनि पक्षमा प्रष्ट, उन्नत र वस्तुसम्मत विकल्प छैन। विश्व र समाज बदलिंदो छ, गतिशील छ। त्यसको गतिसित गति कायम गर्दै त्यहाँ पैदा भईरहेका नयाँ नयाँ समस्याहरू, प्रश्नहरू, ज्ञान र अनुभवहरू अनुरूप आफ्नो चिन्तन र संस्कृतिलाई पनि दुरुस्त र विकसित पार्दै लैजाने द्वन्द्वात्मक चिन्तन प्रक्रियाको पनि नेपालको बाम-आन्दोलनमा अभाव छ।

यो समस्या हल नगरीकन र यो अभाव पूर्ति नगरीकन बाम शक्तिले समाजको आमूल परिवर्तनको अगुवाई गर्न संभव हुँदैन। यसका निम्ति द्वन्द्वात्मक वस्तुवादका आधारमा जीवनका सबै पक्षमा र संसारमा विकसित ज्ञानका सबै क्षेत्रमा खुलेआम विचार-अन्तर्क्रिया चलाउनु नितान्त जरुरी भएको छ। सत्यमुखी र व्यवहारसित गाँसिएको विचार-अन्तर्क्रियासिवाय अर्को कुनै उपायबाट भावी नेपालको प्रष्ट र वस्तुसम्मत बैचारिक खाका र विकल्प तयार गर्न संभव छैन। संसारमा पैदा भइरहेका नयाँ नयाँ समस्याहरू, प्रश्नहरू, ज्ञान र अनुभवहरूबारे निरन्तर रूपमा उद्देश्यमूलक विचार-अन्तर्क्रिया नचलाईकन बदलिंदो समाज र विश्वसित गति कायम गर्नु संभव हुँदैन। त्यसैले, सही चिन्तन पद्धतिमा आधारित विचार-अन्तर्क्रिया नेपालको बाम-आन्दोलनको निम्ति अहिले सर्वाधिक जरुरी भएको छ।

यही कारणले र यही जरुरत पूरा गर्न हामीले “मूल्याङ्कन”लाई विचार-अन्तर्क्रियामुखी मासिकका रूपमा निकाल्ने प्रयत्न गरेका हौं। “मूल्याङ्कन”, त्यसैले, निरुद्देश्य र अन्तर्हीन विवाद सिर्जना गरेर बैचारिक अन्धौल सिर्जना गर्ने प्रक्रियालाई र प्रयत्नलाई आफ्ना पुच्छहरूमा कुनै स्थान नदिने कुरामा सचेष्ट छ। यो समाजको आमूल र प्रगतिशील परिवर्तनको निम्ति जीवनको संपूर्ण पक्षमा प्रष्ट र सही धारणा बनाउन, सही विश्व दृष्टिकोण र चिन्तन पद्धति विकास गर्ने, उद्देश्यमूलक र सत्यउन्मुख विचार-अन्तर्क्रिया चलाउँदै विचारधारात्मक स्पष्टता विकास गर्नमा केन्द्रित हुनेछ। यसले विश्वबाम र समाजमा विकसित नयाँ नयाँ समस्या र सवालहरू बारे, ज्ञान र अनुभव बारे पनि पाठकहरूलाई जानकारी दिने र ती सवालमा सही सम्झदारी र समाधान हासिल गर्न मद्दत गर्ने लक्ष्य राखेको छ। यसले पूँजीवादी खेमाका समस्याहरूलाई पनि उदागो पार्ने कार्य गर्नेछ र समाजवादी खेमाका समस्याहरूलाई पनि छलफलमा ल्याउने छ।

यो विचार-अन्तर्क्रियामुखी पत्रिका हुनाले सम्पादक मण्डलको सामूहिक प्रतिक्रियादेखि बाहक सबै लेख-रचनाप्रति लेखकको व्यक्तिगत जिम्मेवारी हुनेछ। सम्पादक मण्डलको विचार उपर पनि विचार-अन्तर्क्रियालाई स्वागत गरिनेछ। कुनै पनि सवालमा तात्कालीन समय र स्थितिमा वस्तु सम्मत स्पष्ट र सर्वाङ्गिन धारणा विकास गर्न सहायक हुने लेख, रचना र विचार आउन छोडेको महसुस नभएसम्म त्यो सवालमा विचार-अन्तर्क्रिया जारी राखिनेछ। अन्यथा त्यो बन्द गरिनेछ।

आशा छ, विचार-अन्तर्क्रियाको यो प्रयत्नले नेपालको बाम-आन्दोलनलाई विचारधारात्मक स्पष्टताको आधारमा एकताबद्ध गर्न र सामाजिक परिवर्तनलाई बैचारिक रूपले अगुवाई गर्न एक हदसम्म मद्दत गर्नेछ। हामी समाजको आमूल परिवर्तनको निम्ति संघर्षरत संपूर्ण बाम समूहहरू, नेता तथा कार्यकर्ताहरू, बुद्धिजीवि तथा व्यक्तित्वहरूलाई विचारधारात्मक स्पष्टताको निम्ति विचार-अन्तर्क्रियाको यो जरुरी प्रक्रियामा आफै सामेल हुन; यसमा सहयोग गर्न र यसबारे आलोचना र सुझाव पठाउन हार्दिक आन्कन गर्दछौं।

संरक्षक

डा. मधुराप्रसाद श्रेष्ठ

सल्लाहकार

डा. कमलकृष्ण जोशी

डा. कृष्णबहादुर थापा

खगेन्द्र संग्रौला

चन्द्रराज ढुंगेल

डा. चैतन्य मिश्र

डी. आर. पोखरेल

पचरत्न तुलाधर

डा. भरत प्रधान

डा. महेश मास्के

महेश्वरमान श्रेष्ठ

प्रा. हर्षनारायण धौमडेल

प्रधान सम्पादक

श्याम श्रेष्ठ

सम्पादक

नारायणकाजी श्रेष्ठ

कार्यकारी सम्पादक

हरिगोविन्द लुईटेल

सह-सम्पादक

राजेन्द्र महर्जन

व्यवस्थापक

श्याम खड्का

अन्तर्क्रिया प्रकाशन (प्रा) लि.

का लागि

सम्पादक / प्रकाशक

सुवास श्रेष्ठद्वारा प्रकाशित

सम्पर्क कार्यालय

“मूल्याङ्कन” मासिक

अन्तर्क्रिया प्रकाशन (प्रा) लि.

न्हसाल, भोर्जे

ख-२, २३७

काठमाडौं-२३

फोन: २१३६९४

पो.ब.नं. ३०२६, काठमाडौं

विचार-अन्तर्क्रिया किन ?

जन-आन्दोलनका सहभागी त्यत्रा जनताको त्याग र शहीदहरूको बलिदानबाट सीमित रूपमै भएपनि प्राप्त "वाक-स्वतन्त्रता"लाई हामीले क्षणिक सत्ता-उन्मुख सस्तो राजनीतिक प्रचारवाजी र गालीगलौजमा जति प्रयोग गर्नु, त्यति सत्य-उन्मुख गम्भीर राजनैतिक-दार्शनिक चिन्तन र आदन-प्रदानमा प्रयोग गर्न सकेका छैनौं । व्यक्तिगत, समूहगत पूर्वाग्रह र "अहं"बाट मुक्त भई स्वच्छ अन्तर्क्रियाको बाटो पकड्न प्रकृयागत र संस्कारगत घुम्ने कठिनाइहरू पनि हाम्रासामु रहेका छन् । यी कठिनाइहरूबाट पार पाउने उपायहरूको खोजी हुनु नितान्त जरुरी छ ।

यसपल्ट प्रस्तुत छ- वर्तमानमा विचार अन्तर्क्रियाको उपयोगिताबारे क. भलनाथ खनाल, क. लिलामणि पोखरेल र क. शंभुराम श्रेष्ठका विचारहरू:

चेतनालाई त्यसबेला, त्यसपछिको युगमा र वर्तमान अवस्थामा मानिसहरूले सचेत रूपमा ग्रहण गर्ने र आफ्नो दैनिक व्यवहारमा लागू गर्ने गरिरहेका छैनन्, त्यो बेग्लै कुरा हो । तर पूर्वेली मात्र होइन पश्चिमेली र सिङ्गो मानव जातिको आत्मिक विकास "वादे वादे" को प्रकृयाबाट नै हुदै आएको छ र भैरहेको छ ।

समाजलाई रुपान्तरण गर्ने चाहने, त्यसभित्र कायाकल्प गर्न चाहने र त्यसलाई परिवर्तन, विकास र समुन्नतिको शीखर चढाउन चाहने अग्रगामी आन्दोलनका बाहकहरूभित्र, यस्ता बाहकहरूमध्ये पनि मार्क्सवाद जस्तो वैज्ञानिक विचार प्रणालीको प्रकाशमा सामाजिक परिवर्तन गर्न चाहने कान्तिकारी परिवर्तनबाहक शक्तिहरूबीच आपसी भेटघाट, सम्पर्क, बातचीत, छलफल र गम्भीर बहसहरू अत्यन्त आवश्यक कुराहरू हुन् ।"

लिलामणि पोखरेल

"विचार र सिद्धान्तको क्षेत्रमा आएको विचलनले कम्युनिस्ट आन्दोलनमा संकट देखापरेको हो । यो संकट समाधानका लागि विचारका क्षेत्रमा चिन्तन र खोज अनिवार्य छ । यसका लागि राजनैतिक क्षेत्रमा अन्तर्क्रिया हुनु जरुरी छ । अन्तर्क्रियाले मार्क्सवादका सार्वभौम पक्षको औचित्यमाथि प्रश्न उठाउनु होइन बरु त्यसको बस्तुगत कृत्वान्वयनको पक्षमा देखापरेका यन्त्रवाद, व्यवहारवाद र सुद्धतावादका रुपमा देखा परेका विभिन्न प्रवृत्तिहरूबाट मुक्त हुने बाटो खोज्नु पर्दछ ।

नयाँ चुनौति र समस्याहरूको मार्क्सवादी हल कसरी हुन सक्छ ?

कम्युनिस्ट आन्दोलनको अग्रगामी गति कुन कुराले अवरुद्ध भएको छ ? भएकोमा के यत्ना वा के बाट थालनी गर्दा गति लिन सकिन्छ ? यी सवालहरूमा छलफल, बहस गर्दा निस्कने नयाँ उपायले नेपालको नाम आन्दोलनलाई अवश्य पनि टेवा दिनेछ ।"

शंभुराम श्रेष्ठ

"नेपाली कम्युनिस्ट आन्दोलन आज विभाजित अवस्थामा छ । यसलाई एकीकृत बनाउन वैचारिक एकता हासिल गर्नु जरुरी छ । त्यसका लागि छलफल बहस गर्दै एक ठाउँमा पुग्ने प्रकृया चलाउन आवश्यक छ ।

कम्युनिस्ट आन्दोलनमा नीति र कार्यक्रममा पनि प्रष्टता छैन । सही नीति र कार्यक्रम विकसित गर्नको लागि तथ्यहरूमा आधारित द्वन्द-छलफलको त्यतिबेला खाँचो छ । विश्वमा आएको परिवर्तन, विशेष गरी सोभियत संघ र पूर्वी यूरोपका हालैका घटनाहरूको सन्दर्भमा मार्क्सवादको सत्यतालाई प्रमाणित गर्ने र यसको रक्षा गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने पनि मार्क्सवादी बीच नै अन्तर्क्रिया हुनु जरुरी छ ।"

विचार अन्तर्क्रियाको पक्षमा सानो पाइलाको रुपमा प्रस्तुत हुन लागेको "मूल्यांकन" का बारेमा पनि हामीले क. शंभुराम श्रेष्ठसँग प्रसंग चलाएका थियौं । यसबारे उहाँको भनाई यस्तो थियो- "यस्तो स्थितिमा विचार अन्तर्क्रियाकै निमित्त "मूल्यांकन" मासिक प्रकाशन हुन लाग्नु खुसीको कुरा हो । यस्तो एउटा पत्रिकाको नेपालमा ठूलो खाँचो छ । त्यसैले यो पत्रिकाले ठूलो लक्ष (Mission) लिएर आएको छ । म यसको सफलताको कामना गर्दछु ।"

भलनाथ खनाल

"पूर्वेली समाजमा आत्मिक प्रगति (Spiritual Development) को बहुत प्रारम्भिक कालमा नै "वादे वादे जायते तत्त्वबोध" जस्तो महत्वपूर्ण द्वन्दवादी चेतनाको विकास भएको पाइन्छ । यस

के समाजवादको मृत्यु भएको हो ?

सन् १९८९ को अन्त्यतिर पूर्वी यूरोपीय देशहरूको राज्य व्यवस्था ताशको महलभै एक पछि अर्को गई ढले। सन् १९९१ मा महान अक्टोबर क्रान्तिको जन्मभूमि सोभियतसंघको राज्य व्यवस्था मात्र ढलेन, संघ विघटित भएर १२ टुक्रा हुन पुग्यो। जुन देशका युवाहरू विवाहको अवसरमा सैनिकको सालिकमा गई फूल चढाएर समाजवाद निर्माणको शपथ खान्थे त्यहाँ लेनिनको प्रस्तर सालिकलाई केन लगाएर ढालियो र सोभियत जनता मुक्त-दर्शक भएर हेरिरहे। समाजवादी क्रान्तिका योद्धाहरूलाई खलनायकको उपाधि दिइयो र येन्तसिन र गोर्बाचोभ जस्ता विश्व पूँजीवादका विश्वास पात्र सोभियत नेताहरू नायकको दर्जा ओगट्न पुगे। यी देशहरूको विफलताले हर्षान्मत्त भएको श्रमचोर चुल्हा बर्गले विजयको गगनभेदी घोषणा गर्‍यो—

“समाजवादको मृत्यु भएको छ।” फ्रान्सिस पुजियामा जस्ता एकाधिकार र वित्तीय पूँजीका वफादार सिद्धान्तकारहरू अब एक कदम अघि बढेर गजिए— “समाजवाद मात्र होइन, इतिहास कै अन्त्य भएको छ।”

समाजवादी कहलाइएका यी मुलुकहरूको व्यवस्थालाई प्रतिक्रियाको प्रचण्ड आंधीले धराशायी पार्‍यो। यसले श्रमजीविबर्गको श्रमलाई मुनाफामा बदली आफ्नो दुकुटी भर्ने शोषकवर्गको होसला मात्र बढाएन, श्रमजीवि जनताको मुक्ति आन्दोलनभित्र संशय, नैराश्य, वैचारिक अन्धौल र दिशाविहीनतालाई पनि जन्म दियो। वामपन्थी खेमाभित्र यो संकटलाई एक परीले समाजवादकै पतन ठानेर विचलित हुँदै समाजवादको सान्दर्भिकतामाथि नै प्रश्नचिन्ह उठाउन पुगे भने अर्को परीले त्यसलाई संशोधनवादको पतनको संज्ञा दिँदै समाजवादको निमित्त स्थिति भन्न अनुकूल बनाइदिएको तर्क पेश गरे। नेपाली वामपन्थमा पनि वर्तमान संकटलाई हेर्ने यी दुवै प्रवृत्तिको प्रतिबिम्ब देख्न पाइन्छ। तर वित्तीय शताब्दीमा अक्टोबर क्रान्ति पछिको तर तात्त्विक रूपमा भिन्न दिशाका संभवतः सबैभन्दा महत्वपूर्ण घटनाहरू मध्ये पर्ने यी घटनाक्रमलाई बुझ्न १९९७ पछिका ७४ वर्षको कालखण्डको द्वन्द्वात्मक र ऐतिहासिक भौतिकवादी विवेचना गर्ने र आफ्ना मूल्य एवं मान्यता र व्यवहारलाई गहिरोर आफ्मनिरीक्षण गर्ने संकल्पको आवश्यकता छ। त्यस आवश्यकतातर्फ सबैतकको भूमिका निर्वाह गर्ने सानो प्रयास गर्नु यस लेखको उद्देश्य रहेको छ।

समाजवादको पतन कि संशोधनवादको पतन ?

(पूर्वी यूरोप र सोभियतसंघमा घटेका राजनीतिक घटनाहरूले गर्दा विश्वभरि नै “समाजवाद” बारे विभिन्न प्रश्नहरू उठिरहेका छन्। विपक्षीहरूले “समाजवादको मृत्यु” भएको घोषणा गरिरहेको वर्तमान सन्दर्भमा समाजवादी खेमाभित्र पनि पूर्वी यूरोप र सोभियतसंघमा घटेका यी घटनाहरूको सार खिचि निस्क्यो

अन्तरक्रिया

फिकिरेर त्यसबाट पाठ सिक्ने प्रक्रियाहरू तीव्र भइरहेका छन्। विश्वभरि नै विभिन्न कोणबाट यसबारे प्रतिक्रियाहरू आइरहेका छन्। दिमागहरू गहिरिँदै छन्, कलमहरू दगुँदैछन्, गोष्ठी र सभाहरू हुँदैछन्। नेपालमा पनि यो क्रम जारी छ तर गम्भीर रूपले यस विषयको गहिराइमा पुग्ने प्रयत्न हुनु अझै जरुरी छ। यस सन्दर्भमा यो लेख प्रस्तुत गरिएको छ। आफ्नै मौलिक अध्ययन चिन्तनको छाप समेत समाविष्ट यस लेखका लेखक नीरव शेरचन सौन्दर्य शास्त्र, महिला समस्या र मार्क्सवाद स्वयंकाँ बारेमा अध्ययन र लेखन गर्दै आजनुभएका व्यक्ति हुनुहुन्छ।)

नीरव शेरचन

समाजवाद वा सर्वहारावर्गको अधिनायकत्वको सान्दर्भिकतामाथि प्रश्नचिन्ह उठाउनेहरूलाई तत्काले दक्षिणपन्थी, अवसरवादी, संशोधनवादीया गद्दारको पगरी गुवाईहान्ने संस्कारबाट नेपाली वामपन्थ मुक्त छैन। तर विचारणीय कुरा के छ भने यो नेपालको मात्रै समस्या होइन। विश्व वामपन्थको एउटा ठूलो हिस्सा सोभियत संघ र पूर्वी यूरोपीय देशहरूमा आएको संकटले गर्दा समाजवाददेखि विरक्त हुँदैछन्। समाजवाद असफल पो भयो कि भन्ने चिन्तामा परेका छन्। त्यस मनोभावना उत्पन्न हुनुको पछाडि केही बस्तुगत कारणहरू छन्, जसलाई पन्छाउन मिल्दैन। राल्फ मिलिब्राण्ड भन्छन्—

“... तिनीहरूमध्ये एउटा कारण पूँजीवादले निरन्तर प्रदर्शन गरिरहेको असाधारण अन्वेषणात्मक शक्ति र (Resilience) हो। संकट, बेरोजगारी, व्यापक दरिद्रता, घरबार विहीनता, लागू पदार्थ सेवन, अपराध, जन तथा सामाजिक सेवाको अनिकाल, अन्याय, सबै खाले क्रूरता र बजारद्वारा निर्देशित सामाजिक संबन्ध भएको समाजमा पाइने मूलभूत अमानवीयताको बावजूद, त्यो व्यवस्थाले कमसेकम विकसित पूँजीवादी देशमा आमूल परिवर्तनको मांगलाई रोक्न सक्ने प्रबन्ध मिलाएको छ।” —(मिलिब्राण्ड, “प्रश्नको घेरोमा समाजवाद” १९९०)

तर मिलिब्राण्ड र अन्य धेरै समाजवादी चिन्तकहरू समाजवादप्रति मोहभंग हुनुमा पूँजीवादको यस क्षणिक सफलताभन्दा महत्वपूर्ण कारण सोभियत संघ लगायत

(यो ट्याङ्कर र सोभियतसंघका यी जनता)

आफूलाई समाजवादी वा साम्यवादी भन्ने राष्ट्रहरूले प्रदान गरेको कटु अनुभवलाई मान्दछन् । समाजवाददेखि विराक्तएका वामपन्थीहरू र उनीहरूमा फरक चाहिँ के छ भने उनीहरू त्यो अनुभवलाई समाजवाद मान्दैनन् । राज्य शक्तिमा अधिकार जमाएका नोकरशाहहरूद्वारा जनतामाथि थोपारिने केन्द्रिकृत योजना, अतिरिक्त मूल्यको सिद्धान्तद्वारा निर्देशित आदेशात्मक अर्थव्यवस्था र बुर्जुवा प्रजातन्त्र जति पनि जनवाद नरहेको सर्वहारा वर्गको अधिनयकत्वको वर्ण शंकर जन विरोधी सत्तालाई समाजवाद भन्न सकिन्छ ? यो अहम महत्त्वको प्रश्न हो । त्यस्तो व्यवस्थामा आएको संकटलाई समाजवादकै संकट ठानी अब एकमात्र विकल्प “प्रजातान्त्रिक समाजवाद” को भित्रित अर्थव्यवस्था भएको कालत गर्ने एकपरी र समाजवादप्रति आफ्नो प्रतिबद्धतालाई नत्यागीहाले पनि सर्वहारा वर्गको अधिनायकत्वलाई क्रमशः त्याग्दै त्यसको सट्टामा बहुदलीय जनवादद्वारा सञ्चालित हुने “बहुलवादी समाज” (Pluralistic Society) स्थापना गर्न चाहने अर्का घरी- यी दुवै खाले सोच बोकेका नेपाली वामपन्थी भित्रहरूले हतारिएर निर्णय गर्नुअघि यस प्रश्नप्रति गहिरो विचार गर्नु आवश्यक ठान्दछु । यदि त्यस्तो व्यवस्थालाई समाजवाद मान्ने हो भने समाजवाद निर्माणको लागि त्यत्रो त्याग, तपस्या, बलिदान गर्नु व्यर्थ छ । तर यदि त्यो व्यवस्था समाजवाद होइन भने वर्तमान संकटलाई समाजवादको पतन कसरी भन्न सकिन्छ ?

सोभियत संघको वर्तमान संकटलाई आधुनिक संशोधनवादको पतन देल्हेहरूले मार्क्सवाद-लेनिनवादको झण्डालाई दृढतापूर्वक उचालीरहेका छन् । आधुनिक संशोधनवाद भन्नाले उनीहरू स्टालिनको मृत्यु र खुश्चेभको कदमपछि, विशेषतः १९५६ को सोभियत कम्युनिस्ट पार्टीको वीसीसी महाअधिवेशनपछि उत्पन्न भएको स्थितिलाई औल्याउँदछन् । १९६० को दशकमा सोभियत संघ र जनगणतन्त्रवादी चीनको बीचमा चलेको ऐतिहासिक वैचारिक द्वन्द्व “महान बहस” (The Great Debate) मा उनीहरू चिनीया अडानको पक्षधर छन् । स्टालिन युगलाई हेर्ने दृष्टिकोणमा उनीहरू बीच केही मतान्तर छ । एकपरी स्टालिन युगलाई समाजवादको अनुकरणीय मोडेल ठान्छ र त्यसप्रति आलोचनात्मक रवैया अपनाउन तैयार छैन । अर्को घरी स्टालिन र स्टालिन युगका नकारात्मक पक्षबारे पनि छलफल गर्नुपर्ने आवश्यकता सफन्छ तर माओले १९६० तिर औल्याएका बुँदाहरूको घेराभित्र सीमित भएर मात्र । दुवै पक्षले आफूलाई माओत्सेतुंग विचारधाराका अनुयायी मानेता पनि सर्वहारा अधिनायकत्वमाथि एकतर्फी जोड, सर्वहारा जनवाद र विचारधारात्मक सचेतनताको महत्त्वलाई गौण ठान्ने प्रवृत्तिले उनीहरू संकटको मूल कारणहरूको गहिरोईमा नउत्री आस्था प्रदर्शनको सतही अभ्यासमै संतुष्ट

लेनिनः आत्मविश्वास

रहने संभावनालाई नकार्न सकिन्न ।

संशोधनवादको पतन भएको दावी गर्ने शक्तिहरूले त्यसको सामाजिक आर्थिक प्रणालीको गहन विश्लेषण गरेको पाइएको छैन । उनीहरू भन्छन् त्यो समाजवाद होइन र त्यो नांगो पूँजीवाद पनि होइन । त्यसलाई नामाकरण गर्ने प्रयत्नमा “छद्म पूँजीवाद” शब्दको बढी प्रयोग भइरहेको पाइन्छ । तर छद्म पूँजीवाद साहित्यमा मीठो सुनिँदा पनि यसले ३५ वर्षको सामाजिक आर्थिक प्रणालीको व्याख्या, त्यसको उदय र पतनका कारणहरूको स्पष्ट विवेचना गर्न मद्दत पुर्‍याउँदैन । ३५ वर्षको व्यवहारिक अनुभवपछि पनि खुश्चेभी संशोधनवादी राज्यप्रणालीलाई छद्म पूँजीवाद भनिरहनु विश्लेषणकै दरिद्रताको परिचायक हैन र ? हालसालै केही व्यक्तिहरूले “नोकरशाही पूँजीवाद” भनेको पनि सुन्न पाइएको छ । यो सारात्मक कदम हो । मेरो विचारमा खुश्चेभी संशोधनवादी आर्थिक प्रणालीलाई नोकरशाही राज्य पूँजीवाद (Bureaucratic State Capitalism) भन्नु पर्दछ ।

खुश्चेभी संशोधनवादी युग नोकरशाहराज्य पूँजीवादी व्यवस्था हो ।

मार्क्सले जुन पूँजीवादी व्यवस्थाको शाल्यक्रिया गरे त्यो मूल रूपमा मुनाफाको निम्ति प्रतिस्पर्धा गरिरहेका व्यक्तिगत उत्पादन र वितरणको स्वतंत्र बजार प्रणालीमा आधारित पूँजीवादी व्यवस्था

थियो । तर मार्क्स उत्पादन र पूँजीको केन्द्रिकरणको विश्वव्यापी प्रक्रियाबाट अनभिज्ञ थिएनन् । आफ्नो विश्वप्रख्यात ग्रन्थ “पूँजी”मा उनले त्यस प्रक्रियाको परिणाम स्वरूप एकातिर एकाधिकार पूँजीको विकास र अर्कोतिर पूँजीवादको अन्तर्राष्ट्रिय चरित्रको उदय हुने संभावना तर्फ औल्याएका थिए । (मार्क्स पूँजी अंग्रेजी ग्रन्थ १, १९७२, ७५ पेजमा)

लेनिनको पालासम्म आईपुग्दा पूँजीवादको “अन्तर्राष्ट्रिय चरित्र”ले साम्राज्यवादको रूप लिई सकेको थियो र पूँजीवाद आफैँ एकाधिकार पूँजीवाद (Monopoly Capitalism) मा परिणत भैसकेको थियो । साम्राज्यवाद एकाधिकार पूँजीवाद हो भन्ने व्याख्या गर्दै लेनिनले भनेका थिए-

“आर्थिक दृष्टिले साम्राज्यवाद पूँजीवादको सबैभन्दा उच्च अवस्था हो, जहाँ उत्पादनले यति विशाल रूप लिएको हुन्छ कि त्यहाँ स्वतंत्र प्रतिस्पर्धाले एकाधिकारलाई बाटो छाडीदिन्छ । यो नै साम्राज्यवादको आर्थिक सार हो । ट्रस्ट, सिन्डीकेट, बैत्यकार बैंकको सर्वशक्तिमानता, बैंकमा पूँजीको घनत्व आदि मार्फत एकाधिकारले आफ्नो रूप देखाउँछ ।” (संकलित रचनाहरू अंग्रेजी ग्रन्थ २३, पेज ४२)

तर यस्तो एकाधिकार पूँजीवादले प्रतिस्पर्धालाई पूर्ण रूपले विस्थापित भने गर्दैन । पूँजीवाद मुनाफाको प्रतिस्पर्धाविना बाच्ने सक्दैन । त्यसैले एकाधिकार पूँजीवादी व्यवस्थाभित्र प्रशस्त द्वैध र अन्तरविरोधी तत्व देख्न पाइन्छ, जस्तै- एकाधिकार पूँजी र प्रतिस्पर्धा, योजना र अराजकता, उद्देश्यपूर्ण राजनैतिक क्रियाकलाप र बजारको लप्यालपन । एकाधिकार र प्रतिस्पर्धाको अन्तरविरोधी बोकेको साम्राज्यवाद संकटमा पर्न थालेपछि त्यसको निवारण समाजवादी क्रान्तिले मात्र गर्न सक्ने लेनिनको ठहर थियो । तर एकाधिकार पूँजी र साम्राज्यवाद तुल्छन् संकटग्रस्त भएन । त्यसले बच्नका उपायहरू खोज्यो र त्यही प्रयत्नमा राज्य एकाधिकार पूँजीवाद (State Monopoly Capitalism) मा विकास गयो । पूँजीवाद कै अस्तित्वमा खतरा उत्पन्न भएको बेला एकाधिकार पूँजीपतिहरूलाई पूँजीवाद बचाउने अन्तिम उपाय राज्यसँग एकिकृत हुनु थियो । त्यस संभावनाप्रति लेनिनको दृष्टि पुगेको तथ्य उहाँका धूप लेखहरू- विशेषतः नयाँ अर्थनीति (NEP) सक्न्थी लेखहरूबाट पाहा हुन्छ । मार्क्सले पूँजीको केन्द्रिकरणबाट एकाधिकार पूँजीको विकास हुने संभावना औल्याएँ लेनिनले पनि राज्यको शक्ति र एकाधिकार पूँजीको शक्ति राज्य आपसमा मिसिँदै राज्य एकाधिकार पूँजीवादको विकास हुने प्रक्रियातर्फ सचेत गराएका थिए । आधुनिक युगमा राज्य एकाधिकार पूँजीवाद आधुनिक पूँजीवादको केन्द्रिय अभिव्यक्ति भएर देखा परेको छ ।

राज्य एकाधिकार पूँजीवादलाई छोटकरीमा राज्यपूँजीवाद पनि भनिन्छ । त्यस अर्थव्यवस्थामा राज्य र एकाधिकार पूँजीको संयुक्त स्तामित्व भएका मिश्रित कम्पनीहरू अर्थात् कर्पोरेसनहरूको संख्या बढिरहेको हुन्छ । एकाधिकारले विशुद्ध राज्य सम्पतिको पनि उपयोग गर्दछ । राज्य संचालित संस्थाहरूबाट यसले सस्तो कच्चापदार्थ, शक्ति र सेवा प्राप्त गर्दछ । राज्य पूँजीवादले पूँजीपतिलाई श्रम उपलब्ध गराउन, श्रमको बेचबिखनलाई नियन्त्रण गर्न, त्यसको प्रयोग, प्रशिक्षण र पुनर्प्रशिक्षण गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । राज्य र एकाधिकारको योगले एउटा अर्को प्रक्रियालाई पनि जन्म दिन्छ त्यो हो- नोकरशाही पूँजीपतिहरूको उत्पादन । पूँजी र उत्पादनमा नियन्त्रण राख्न सक्ने उपलब्ध तहका राज्य नोकरशाहहरू आफ्ना सम्पर्क र संबन्धको उपयोग गरेर मुनाफा बढुल्ने हुन सक्दछन् र त्यसरी एकाधिकार पूँजीपतिकै स्वरूप ग्रहण गर्न थाल्दछन् । त्यसैले पूँजीवादका विभिन्न चरणहरूबाट गुजिरहेका देशहरूमा पनि धेरैपछि नोकरशाह पूँजीपतिहरूको अस्तित्व रहेको पाइन्छ ।

(नोभोसेलोभ, "साम्यवादी आन्दोलनका समस्याहरू" पृष्ठ ६६, अंग्रेजी १९८१)

साम्राज्यवाद र पूँजीवादको यो वर्तमान अवस्थालाई प्रष्ट्याउँदै सो.क.पा.को केन्द्रिय समितिले सन् १९९६७ मा अक्टोबर कान्तिको पचासौं वार्षिकोत्सवको अवसरमा भनेको थियो "आधुनिक पूँजीवाद राज्य एकाधिकार पूँजीवाद हो- जो दुई विश्व प्रणाली (पूँजीवाद र समाजवाद) बीच चलेको संघर्षमा आफूलाई व्यवस्थित गर्न खोजिरहेको छ ।" तर विडम्बना के छ भने सन् १९६७ मा सोभियत कम्युनिस्ट पार्टीले जसलाई समाजवादी प्रणाली भनिरहेको थियो, त्यो समाजवाद नरहेर राज्य एकाधिकार पूँजीवादकै एउटा अर्को संस्करण बनिसकेको थियो ।

विश्वका शक्तिशाली देश र प्रचारमाध्यमले समाजवादी भनी आएका मुलुकहरूलाई राज्य पूँजीवादी देश भनिदिदा एकैछोटि विश्वास गर्ने गान्छो हुन्छ । तर नेपाली बामपन्थले यो अवधारणालाई बुझ्न त्यति गान्छो छैन किनकि यसको मुख्य प्रवाहले सोभियत संघलाई सामाजिक साम्राज्यवाद मानेको हो । सोभियत संघलाई सामाजिक साम्राज्यवाद भनिनु उचित थियो भने प्रश्न उद्भव- त्यसको आर्थिक सार के हो ? आर्थिक सार समाजवाद थियो भने सामाजिक साम्राज्यवादको उद्देश्य कसरी हुनसक्छ ? समाजवाद थिएन भने के थियो त ?

(बौकी ४३ पेजमा)

पढ्नहोस्-

साप्ताहिक पृष्ठभूमि
साप्ताहिक जनादेश
नेपाल भाषा दैनिक विश्वभूमि

आजको घटना / आजको विचार

यसपटकको संसद अधिवेशनले के देखाएको छ ?

पूँजीवादी समाज संसदीय प्रणालीमा पनि राज्यको निरंकुश-तन्त्र खतम हुँदैन र हुन सक्तैन, चुनिएको बहुमत र सरकार त्यहाँ पनि चुनिएको नाममा निरंकुश हुन्छ र हुनसक्छ । खालि निरंकुशतन्त्रको रूप मात्र फेरिन्छ । पूँजीवादी संसदीय प्रणालीमा बहुमतको पूँजीवादी निरंकुश तन्त्रलाई निर्वाचित संसदले छोपछोप मात्र पाछाउँ, खतम पार्दैन ।

संसारमा सबै राजनीतिक प्रणालीहरू समाज विकासको प्रक्रियामा त्यसको एउटा चिह्नित चरणमा जन्मेका छन् । जब पुरानो राजनीतिक प्रणालीले मानिसको जीवनको उत्पादन र समाजको विकासलाई तगारो हालेको जनताहरू महशूस गर्छन्, उनीहरू त्यसको ध्वंश र परिवर्तनको निमित्त संघर्ष गर्छन् । यही क्रममा राजनीतिक उथल पुथलको आँधीबेरी शुरु हुन्छ । पुरानो राजनीतिक प्रणालीको ध्वंश हुन्छ र नयाँको स्थापना हुन्छ । यसरी संसारमा अन्तिम र अपरिवर्तनीय भनेको कुनै राजनीतिक प्रणाली छैन । सबै राजनीतिक प्रणालीको परिवर्तनको मूल स्रोत जनता र जीवनको उत्पादन नै हो ।

मानव समाजमा पूँजीवादी संसदीय राजनीतिक प्रणाली पनि समाज विकासको त्यही नियम अन्तर्गत अस्तित्वमा आयो । जब सामन्तवादी निरंकुश राजतन्त्रले आर्थिक क्षेत्रमा सामन्तवादकै गर्भबाट पैदा भएको स्वतन्त्र बजार र स्वतन्त्र एवं समान

प्रतिस्पर्धामा आधारित नयाँ पूँजीवादी अर्थतन्त्रको विकासमा, मानव जीवन र समाजको विकासमा तगारो खडा गर्‍यो, पूँजीपति वर्गले जनताको अरु तत्कालित मिलेर त्यसलाई ध्वंश गर्‍यो । अनि त्यो अर्थतन्त्र सुहाउँदो राजनीतिक प्रणालीका रूपमा प्रतिस्पर्धामा आधारित संसदीय राजनीतिक प्रणाली स्थापना गर्‍यो । सामन्तवादी निरंकुशतन्त्र ध्वंश गर्ने क्रियामा शुरुमा यसले दिएका नारा आकर्षक र प्रगतिशील थिए- निरंकुशतन्त्र होइन, जनतन्त्र हुनुपर्छ । सामन्ती ठालुतन्त्र होइन, स्वतन्त्रता, समानता र भाइचाराभाव हुनुपर्छ । अधिकार एक व्यक्तिलाई केन्द्रित होइन, संसद, सरकार र अदालतमा बाँडिनु पर्छ । अन्याय, अत्याचार होइन, सबैलाई समान न्याय र मानवतावाद हुनुपर्छ ।

नेपालमा राजाको पंचायती निरंकुशतन्त्रको पनि त्यही कारणले ध्वंश र परिवर्तन भयो । त्यसको ठाउँमा अहिले प्रतिस्पर्धात्मक पूँजीवादी संसदीय प्रणाली

स्थापित भएको छ । संसदीय चुनावको प्रतिस्पर्धामा बहुमत ल्याएर पुँजीवादी शक्ति सत्ताह्व भएको छ । हामी अहिले त्यही संसदीय प्रणालीको पहिलो संसद अधिवेशनको समीक्षा गर्न लागि रहेका छौं ।

अधिवेशनले जनताको जीवनको निम्ति के दियो ?

यो ऐतिहासिक जन-आन्दोलनले निकै ठूलो जन-बलिदानको मोल तिरेर ल्याएको संसदको अधिवेशन थियो । त्यसैले जनताले स्वाभाविक रूपमा यस संसद अधिवेशनमाथि आफ्नो जीवनका मूलभूत समस्याको समाधानको लागि निकै धेरै आशा-आकांक्षा राखेका थिए । सबै कुरा नेपाली कांग्रेसको बहुमत र एकमना सरकार आएपछि ठीकठाक हुनेछ भन्ने नेपाली कांग्रेसको प्रचारले यो आशा अरु बढाएको थियो ।

तर यो संसद अधिवेशनको सबैभन्दा ठूलो अन्तरविरोध र विफलता के रह्यो भने यसले बहुसंख्यक जनताको जीवन र समाजको विकासलाई प्रगतिको दिशातिर लैजाने कुनै एउटा नीति र कार्यक्रम समेत तर्जुमा गर्न सकेन । न किसान, न मजदूर, न महिला, न त कुनै उत्पीडित वर्ग र जनजातिमाथि भइरहेको अन्याय, शोषण, असमानता र उत्पीडनबाट मुक्ति दिलाउने कुनै नयाँ प्रगतिशील निर्णय नै यो संसद अधिवेशनले लिन सकेको छ । अधिवेशन १०२ दिन लामो । तर जनताको जीवन र समाजको विकासको निम्ति कुनै प्रगतिशील र ठोस निर्णय नलिईकनै । यस अर्थमा यसलाई उपलब्धीहीन, गर्फेयफा वितेको, खर्चिलो अधिवेशन सिवाय के भन्न सकिन्छ ?

उल्टो, यही अधिवेशनको दौरानमा जुन गतिमा र उचाईमा महंगी बढ्यो त्यति गतिमा महंगी पूरै पंचायती कालमा पनि बढेको थिएन । यसले जनताको जीवनस्तरलाई डाँबाडोल पायो । जीवनलाई अति कष्टमय र अभावग्रस्त बनायो । तर नाफाखोर ठूला, एकाधिकार जमाएर बसेका व्यापारीले कमीशानखोर र चन्दालोत्पन्न सरकारको चरित्र र कमजोरी नुफेरेर पनि जानाजान ज्यादा नाफाको निम्ति बढाएको यस कृत्रिम महंगीलाई नियन्त्रित गर्ने दरो निर्णय लिन पनि सार्वभौम र सर्वशक्तिमान भनिएको यो संसद पूरै असफल रह्यो । न यसले ठूला व्यापारीहरूको मनपरीतन्त्र विरुद्ध नै कुनै नियन्त्रण गर्ने मजबूत कदम लिन सकेको, न सरकारलाई नै कुनै प्रभावकारी निर्णय लिन बाध्य गराउन सकेको । बामपन्थी विपक्षले महंगी नियन्त्रण गर्न "सर्वदलीय महंगी नियन्त्रण आयोग" बनाउने प्रस्ताव यस अधिवेशनमा पेश गर्‍यो । तर नेपाली कांग्रेसको बहुमत र गरीबमुखी भनिएको सरकारले महंगी नियन्त्रण गर्ने जस्तो जनमुखी र गरीबमुखी प्रस्ताव पनि ठूला नाफाखोर व्यापारी वर्गको पक्ष लिएर जबरदस्ती तुहाई दियो ।

संसदमा बामपन्थी सांसदहरूको क्रियाकलापः

पञ्चरत्नको आँखामा

- संसदमा बामपन्थी सांसदहरूको कूल क्रियाकलाप बारे

सदनमा साभ्ना प्रहारलक्ष्य विरुद्ध साभ्ना सवालमा सबै बामपन्थीहरू एक गठ हुनुपर्ने । तर यो हुन सकेन । साभ्ना सवालमा पनि बामपन्थीहरू बीच सरसल्लाह र संयोजन हुन सकेन । जन असंतुष्टि पैदा गर्ने पुत्रै मसला सरकारले आफैले दिइरहेको थियो । तर बामपन्थी बिपक्षले महंगी, गोलीकाण्ड, सुकुम्बासी, मजदूर र जनजातिका समस्या लगायत जनताको जीवनसँग गाँसिएका कुनै पनि महत्त्वपूर्ण सवाललाई जनसमझ ल्याएर सार्वजनिक छलफल र भण्डाफोरको विषय बनाउन सकेन । सरकार आफैले जे चाहेको छ, त्यही गर्न सफल भइरह्यो । प्रत्येक विधेयक, बजेट र सरकारी कार्यक्रम बिना-सार्वजनिक भण्डाफोर पास गर्न सफल भयो ।

बामपन्थी सांसदहरू मध्ये अधिकांशको अधिकांश समय स्थानीय समस्यामा फालाग्नो कुरा सत्य हो कि होइन ? भन्ने जस्ता प्रश्न सोधेर खेर गयो । यो त मन्त्रीलाई बिभागमा भेटेर वा टेलिफोन गरेर बुझ्ने पनि हुने कुरा हो । यसरी व्यर्थमा समय फाल्नाले सत्तासीन वर्गलाई निकै फाइदा पुग्न गयो ।

- संसदमा उपयोग वा भण्डाफोर नीतिको कार्यान्वयन बारे

बुर्जुवा संसदलाई बुर्जुवाहरूले बुर्जुवा संसदकै रूपमा बिना सार्वजनिक भण्डाफोर र जनदवाव संचालन गर्न सफल भए । तर क्रान्तिकारी सांसदहरू भने त्यसको क्रान्तिकारी उपयोग वा भण्डाफोर गर्न असफल भएका छन् । सदनभित्र अलिअलि भण्डाफोर र विरोधमा बोल्ने काम भयो । तर उपयोग र भण्डाफोर भनेको त्यति मात्र त होइन नि । मूल कुरो सदनको वास्तविकता सडकमा ल्याउन सक्नु हो । र, त्यसैका आधारमा सदनबाट जनताको आधारभूत समस्या किन हल हुन सक्दैन भन्ने चेतना जगाउनु हो । त्यो चाहिँ हुन सकेन । आखिर सदनबाटै नौलो जनवाद त आउन संभव छैन । उता बुर्जुवाहरूलाई भने निकै उपलब्धी भएको छ । बिल्कुलै विपरीत ध्रुवको विन्तन भएको सदन शान्तिपूर्ण रूपले चलनसक्यो । मजदूर बाहेक जनताको कुनै पनि तप्काको आधारभूत समस्याबारे विधेयक लान हामी असमर्थ भयौं । झोत भएर पनि सरकारको कुनै पनि गोंग्य अनाचार र भ्रष्टाचारको कुरो सार्वजनिक जानकारीमा ल्याउन हामी समर्थ भएनौं । प्रयत्न गरेको भए यो हुन संभव थियो ।

- कमजोरीको मूलभूत कारणबारे

यो फगत प्राविधिक कमजोरी हो भन्ने पक्षमा म छैन । कमजोरीको मूल कारण गम्भीरताको अभाव हो । दिशा अस्पष्टता हो । मूल कमजोरी सम्मन्धित पार्टी नेतृत्वको हो । सदनमा के गर्ने, के नगर्ने ? के बोल्ने, के नबोल्ने ? त्यो त सांसदहरूलाई पार्टी नेतृत्वले निर्देशित गर्नु पर्ने कुरा हो । तर पार्टी र सांसदहरू बीच राम्रो संयोजन र जीवित संबन्ध भएको देखिएन । सदनमा पार्टी र पार्टीकाबीच पनि संयोजन भएन । एउटै सवालमा पनि एउटै पार्टीका सांसदहरू समेत अधिल्लो बेन्च "हुन्छ" भनी राखेको हुन्थ्यो, पछिल्लोले "हन्न" भनी राखेको हुन्थ्यो । एउटै साभ्ना सवालमा एउटा पार्टी सदन बहिष्कार गरी राखेको हुन्थ्यो, अर्को पार्टी सदनमै बसी राखेको हुन्थ्यो । यो कमजोरी पार्टी नेतृत्वले समस्यालाई गम्भीरतापूर्वक लिएमा हटाउन सक्छ र हटाउनै पर्छ ।

उपयोग र भण्डाफोरलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि बाम सांसदहरूको एउटा संयोजन समिति र संसद चलिरेको समयमा एउटा साभ्ना दैनिक संसद-बुलेटीनको जहरी छ भन्ने मलाई लागेको छ ।

सार्वभौम को ? जनता कि सरकार ?

यस घटनाले के कुरा छल्लै देखाई दिएको छ भने संविधानमा ये सके लेखेपनि वास्तवमा जनता र संसद दुवै सार्वभौम छैनन्, सार्वभौम त बहुमत प्राप्त भनिएको सरकार मात्र छ । अन्याय सार्वभौमसत्ता सम्पन्न जनताको जीवन नै डाँबाडोल हुने गरी महंगी बढ्छ, तर ती सर्वशक्तिमान भनिएका जनताहरू महंगी बढाउन सहायता गर्न सरकारलाई आफूले चुनेका सांसदमार्फत किन केही गर्न सक्दैनन् ? जनताले चुनेका सांसद जनताप्रति नै जिम्मेवार हुँदैन, उसको पार्टी र पार्टीको बहुमतप्रति जिम्मेवार हुन्छ । तर ती सार्वभौमसत्तासम्पन्न जनताहरू किन त्यस्ता गैर-जिम्मेवार सांसदहरूलाई आफ्नो कित्ता निर्णय लिन दवाव दिन सक्दैनन् ? आवश्यकता परे किन फिर्ता बोलाउन सक्दैनन् ? जनतालाई सर्वशक्तिमान त भनियो । तर सर्वशक्तिमान हुनको निमित्त सडकमा जानु सिवाय सांसद, संसद र सरकारलाई नियन्त्रण गर्न जनतासित अरु संयन्त्र छै ? यसको मतलब त के भयो भने संसदमा जसको एकचोटी बहुमत हुन्छ, ऊ जनताको जीवन विरुद्ध जतिसुकै निकृष्ट काम गरेपनि जनताको नियन्त्रणभन्दा बाहिर हुन्छ । न संसद उसलाई केही गर्न सक्छ । न जनता उसलाई केही गर्न सक्छन् ।

संसदको सीमा र कमजोरी

महंगीको यो घटनाले पूँजीवादी संसदको सीमा र कमजोरीलाई प्रष्टै देखाई दिएको छ । यसले के देखाएको छ भने पूँजीवादी संसदीय प्रणालीमा पनि राज्यको निरंकुशतन्त्र खत्म हुँदैन र हुन सक्दैन । चुनिएको बहुमत र सरकार त्यहाँ पनि चुनिएको नाममा निरंकुश हुन्छ र हुनसक्छ । खालि निरंकुशतन्त्रको रूप मात्र फोरिन्छ । पूँजीवादी संसदीय प्रणालीमा बहुमतको पूँजीवादी निरंकुशतन्त्रलाई निर्वाचित संसदले छोपछाप मात्र पर्छ, खत्म पार्दैन । संसदीय प्रणालीको मूल दोष र सीमा नै के देखियो भने सरकार र बहुमत जतिसुकै जन-विरोधी भयो भने पनि एकचोटि चुनेर पठाएपछि, जनतासित, अर्को चुनाव नभएसम्म, उसलाई तत्काल नियन्त्रण गर्न, नियन्त्रित भएन भने फिर्ता बोलाएर दण्डित गर्ने नियन्त्रणको अख्तियार र साधन हुँदैन ।

संसद अधिवेशनको उपलब्धी हीनताले संसद र संसदीय प्रणालीप्रति नै जनतामा व्यापक उदासिनता र निराशा पैदा गरेको छ । अधिवेशनको पछिल्लो चरणमा अधिवेशन हेर्न आउने दर्शक व्यापक रूपले घट्नु र बृन्त्यप्रायः हुनु त्यसको एउटा प्रष्ट संकेत हो । उदास र निराश जनताले पूँजीवादी संसदको सीमा र कमजोरी नै यही हो भनेर बुझ्ने मौका पाए र यो भन्दा उन्नत विकल्पको प्रष्ट खाका र दिशा-निर्देश

पाए भने यो उदासिनता र निराशा उन्नत विकल्प खोज्ने शक्ति र कान्तिकारी आन्दोलनमा रुपान्तरण पनि हुन सक्छ । त्यो भएन भने यसले उनीहरूलाई पुरानै राजनीतिक प्रणाली यो भन्दा राम्रो थियो नि । भन्ने निष्कर्ष र मनोदशातिर पनि आम रूपमा लैजान सक्छ । यो मनोदशा प्रतिगामी शक्तिको लागि १७ साल फेरि दोहोर्‍याउन मसिलो जमीन हुन सक्ने संभावना छ ।

संसदले आफ्नो सीमा खालि माथि उल्लेख गरिएका सवालमा मात्र होइन, अरु थुप्रै सवालमा पनि देखायो ।

यही अधिवेशनको दौरानमा बालाजुको औद्योगिक क्षेत्रमा मजदुरहरूलाई पूँजीपतिले गैर-कानूनी तरिकाले निष्काशित गर्‍यो । अन्यायमा परेका मजदुरहरूले सांसदहरूमार्फत प्रधानमन्त्री र संसदसम्म पनि न्यायको लागि अपील गरे । तर न सरकारले उनीहरूलाई न्याय दिलायो र न सार्वभौमसत्तासम्पन्न संसदले नै । बाँके बर्दियाका बासहीन सुकुम्बासीहरूले यही अवधिमा संसदभवन रहेको सिंहदरबारआगिदैन्याय र बासको निमित्त अपील गर्दै घर्ना दिए । गाउँका गरीब र विपन्न वर्गप्रति निकै 'चिन्तित' सरकारले उनीहरूलाई जवर्दस्ती गरी लगेर घपायो । संसदले यस सवालमा पनि केही गर्न सकेन । यही अवधिमा विगत जन-आन्दोलनको एक ठूलो सहयोगी शक्ति निजामती कर्मचारीहरूले अन्तरी सरकारले मागपूर्ति सम्बन्धमा दिएको बचनको पालनाको निमित्त नयाँ सरकारसित अजी गयो र संसदलाई समेत न्यायको निमित्त गुहार्‍यो । तर 'प्रजातन्त्रवादी' सरकारले उनीहरूलाई पनि जवर्दस्ती दमन गर्‍यो । संसदको अधिवेशनले यसमा पनि केही गर्न सकेन ।

संसदको अधिवेशनको अवधिमा घटेका यी प्रमुख घटनाहरूले के देखाएक छन् भने संसदमा बहुमत प्राप्त गरेको नेपाली कांग्रेस मजदुर, सुकुम्बासी, आफ्नै निजामती कर्मचारी लगायत जनताको कुनै पनि उत्पीडित तप्काको पक्षमा केही गर्न तयार छैन । ऊ प्रष्ट रूपमा ठूला व्यापारी, ठूला पूँजीपति र प्रतिक्रियावादी प्रशासकहरूको पक्ष लिन्छ र जनताको रहेक समस्या मरिचमानको दमन शैलीमा हल गर्न जमर्को गर्छ ।

तर सर्वाधिकार सम्पन्न भनिएको संसद, सरकारले एक पटक कुम हल्लाएपछि कुनै पनि अन्यायमा परेको वर्ग र तप्कालाई न्याय दिलाउन सरकारलाई बाध्य गराउन समर्थ छैन । जनता, समाज र न्यायको पक्षमा सरकारमाथि संसदको नियन्त्रण भन्ने कुरा वास्तवमा ढोंग मात्रै हो । वास्तविकता के हो भने संसदमाथि चाहिँ जसको बहुमत छ उसैको तानाशाही र नियन्त्रण चल्दछ । सबैभन्दा अधिकारसम्पन्न संसदमा नै आवाज उठाएर जनताको कुनै पनि समस्या हल गर्न र अन्याय न्यायमा बदल्न संभव हुन्न भने,

र सरकार उत्पीडित वर्ग र जनताको आवाज सुन्न र न्याय दिन बाध्य हुन्न भने अब, अन्यायमा परेका उत्पीडित जनतासित अरु उपाय के त ? यो प्रश्न संसदको यो अधिवेशनले टड्कारो रूपमा उठाएको छ । यो संसद अधिवेशन आफैले के देखाईरहेको छ भने जनताको जीवनको र समाजको कुनै पनि प्रमुख समस्या र अन्याय हल गर्न पूँजीवादी संसदमा मात्र भर पर्नु ठीक छैन । किनभने संसदले सरकारलाई केही गर्न पनि बाध्य गराउन सक्दैन । त्यसैले आफ्ना जीवनको प्रमुख समस्या हल गर्न हो भने संसदवाहिर अर्थात् सडकमा त्यस्तो शक्तिशाली र संगठित जन-गतिविधि, चलाउनु जरुरी छ जसको आवाज सुन्न सरकार, संसदीय बहुमत र संसद सबै बाध्य होऊन् ।

नियमावली र निरंकुशतन्त्र

यो संसद राजाको सामान्ती निरंकुशतन्त्रको विशेषधमा आएको थियो । तर यो संसदको पहिलो अधिवेशनले के देखाएको छ भने पूँजीवादी प्रणालीमा पनि सरकार र स्वयं संसदकै 'सभामुख' पनि निरंकुश हुन सक्दछन् । सरकार र सभामुखलाई निरंकुश पार्ने काम त बर्तमान संसद नियमावली आफैले गरेको छ ।

संविधानको धारा ६३ मताधिक संसदले आफ्नो कार्य संचालनको लागि आफैले नियमावली बनाउन सक्दछ । तर यस पटकको संसद अधिवेशन राजाले दिएको संसद नियमावली मताधिक नै चल्‍यो । यो नियमावलीको मूल दोष नै के छ भने यसले सरकार र सभामुखलाई निरंकुश र 'स्वेच्छाचारी' बनाएको छ र सांसदहरूलाई अधिकारविहीन र पंगु ।

यो नियमावली मुताबिक सांसदहरूको कुनै पनि प्रश्न, प्रस्ताव, सार्वजनिक महत्त्वको प्रस्ताव, ध्यानाकर्षण, प्रस्ताव, संकल्प र छलफललाई सभामुखले आफूखुशी अनावश्यक ठहर्‍याएर खारेज गर्न सक्दछन्, संशोधन गर्न सक्दछन् । सांसदहरू यसबारे केही गर्न सक्दैनन् । संसदमा प्रस्ताव नराखी कुनै छलफल गर्न पाइदैन । तर प्रस्ताव उपर छलफल आवश्यक छ कि छैन भनेर एकलौटी निर्णय गर्न अधिकार संसदलाई होइन, सभामुखलाई मात्र छ । यो नियमावली मुताबिक सरकारी कार्यक्रम, नीति, बजेट, सरकारी क्रियाकलाप माथि सांसदहरूले उठाएको कुनै पनि प्रश्न र सामाजिक जीवनको कुनै पनि महत्त्वपूर्ण सवालमा सरकारमा रहेका मन्त्रीहरू एउटा प्रतीकवादा जवाफ दिएर सजिलै फुत्कन सक्दछन्, चाहे त्यो जतिसुकै नाजायज र बेठीक किन नहोस् । संविधानले सांसदहरूलाई संसदमा पूर्ण वाक् स्वतन्त्रताको ग्यारेण्टी गरेको छ । तर नियमावलीले त्यो वाक् स्वतन्त्रतामाथि पनि संविधानले तोकेदेखि बाहेकका थुप्रै बार बन्देजहरू लगाएको छ ।

(बाँकी ४९ पृष्ठमा)

महँगी किन बढिरहेछ ?

भा. चन्द्रराज ढुंगेल

महँगी किन बढ्छ ?

कुनै पनि वस्तुको मोलमा आरोह-प्रत्यारोह हुनु वस्तुको माग र पूर्तिको स्थितिले निर्धारण गर्छ। वस्तुको माग बढेमा मूल्य बढ्छ र माग घटेमा मूल्य पनि घट्छ। वस्तुको उत्पादन लागतमा कुनै कारणवश वृद्धि हुन गएमा पनि वस्तुको मूल्य बढ्छ। प्राकृतिक कारणले उत्पादनमा कमी हुन गएमा पनि मूल्य वृद्धि हुन सक्दछ।

यस बाहेक अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा र सीमा क्षेत्रको बजारमा वस्तुको वा मुद्राको भाउमा घटीबढी हुनुले पनि देशभित्रको बजारमा बजार भाउ घटीबढी हुन सम्भव छ। सरकारले बजेट घाटा पूर्ति गर्न थोरै सुन वा बहुमूल्य वस्तु सुरक्षण राखेर आवश्यकता भन्दा धेरै नोट निष्काशन गर्नुभन्ने पनि मुद्राको वस्तु किन्ने क्षमता घट्छ र वस्तुको मोल बढ्दछ। नेपालमा यो कारणले मात्र वर्षेनी सरदर १० प्रतिशत मूल्य वृद्धि हुने गरेको छ।

मूल्य वृद्धि कृत्रिम अभाव सिर्जना गरेर पनि हुन सक्दछ। व्यापारीहरूले आपसमा मिलेर चाडै नै अति नाफा कमाउनका निम्ति बजारमा अत्यावश्यक वस्तुहरूको अभाव सिर्जना गरी दिन्छन् ताकि ग्राहकहरू जति पनि

बढी पैसा तिरेर त्यो वस्तु किन्न राजी होउन्। यसरी पनि बजारमा वस्तुको आपूर्ति कम हुन्छ, माग बढ्छ र मूल्य आकासिन्छ। ग्राहकभयले पनि महँगी बढाउन सक्छ। कुनै वस्तुको आपूर्ति वास्तवमै नघटेतापनि घट्ने सम्भावना छ वा वस्तु महँगो हुने सम्भावना छ भनेर ग्राहकहरूले महशूस गरेमा त्यो डरबाट उनीहरू त्यो वस्तु आवश्यकता भन्दा बेसी थुप्रानै खाल्दछन्। यसरी वस्तुको माग बढ्नु थाल्दछ र वस्तुको मोल पनि एक्कासी बढ्दछ।

अहिलेको महँगीको प्रकरण

नेपालमा अहिले नेपाली कांग्रेसको एकमना सरकार सत्तामा आएदेखि नै महँगी निकै चर्को गतिमा बढेको छ। नेपाली कांग्रेसले आफ्नो सरकार बनेको पहिलो पत्रकार सम्मेलनमा नै दुइटा कुरालाई प्राथमिकता

दिएर काम थाल्ने कुरा बताएको थियो—पहिलो, शान्ति सुरक्षाको बहाली गर्ने र दोस्रो जनतालाई राहत दिने। शान्ति सुरक्षाको सवाल यस लेखको विषय होइन। शान्ति सुरक्षा भन्दा पनि व्यापक गरीबी र अभावको भूमरीमा फसेका जनताले सरकारको राहत कार्यक्रमलाई स्वागत र आशाको दृष्टिले हेरेका थिए। जनआन्दोलनपछि आएको स्थायी सरकार हुनाले यस सरकारप्रति बढ्ता आशा आकांक्षा राख्नु अस्वाभाविक पनि थिएन। आर्थिक अभाव हटाउने कुनै पनि दलको कार्यक्रमलाई नेपाली जनताले सकारात्मक आँखाति हेर्नु अनुपयुक्त थिएन।

“हामीले वचन दिएका छौं तर सरकार यत्ति कमजोर छ कि मूल्य वृद्धि रोक्नै सक्दैन।”

जनता ऐक्यवद्ध संघर्ष चाहन्छ।

यसै सिलसिलामा प्रधानमन्त्रीको सक्रियतामा मूल्य निर्धारण समिति बन्यो । सात दिन भित्र त्यस उच्च स्तरीय मूल्य निर्धारण समितिले प्रतिवेदन पनि पेश गर्‍यो । तर सरकारले त्यो प्रतिवेदन जनसमक्ष ल्याउन सकेन र वास्तविक स्थितिको जानकारी नै जनतालाई दिन सकेन । झन् उल्टो यही बेलादेखि महंगी तेज गतिमा बढ्यो । (दाल में कुछ काला है) भनिए जस्तै यही घटनाभित्र अहिलेको महंगीको रहस्य लुकेको छ । हालको मूल्य वृद्धि यही समितिको विवादबाट शुरु भएको हो ।

अहिले प्रधानमन्त्रीले व्यापारीहरूले सम्झौता भङ्ग गरेको दोषारोपण गर्नु भएको छ र व्यापारीहरूले चाहिँ संझौता भंग गरेको आरोप सरकारमाथि लगाएको छ । तर दुवै थरीले के सम्झौता गरेका थिए र कुन कुन शर्त भङ्ग भयो भन्ने कुरा भने दुवै थरी भन्दैनन् । यो अहिले पनि रहस्यको विषय छ । के अड्कल काट्न सकिन्छ भने सामान्य मूल्य निर्धारणको नियमलाई यी दुई थरीको मिलोमतोमा त्यतिखेर तोडमरोड गरिएको थियो । अहिलेको मूल्य वृद्धि त्यसैको परिणति हो ।

त्यही मूल्य निर्धारण समितिमा रहेका एकजना जिम्मेवार व्यापारीसंग लेखकको कुरा हुँदा के थाहा लाग्यो भने व्यापारीहरूले तात्कालीन चामलको मूल्यमा केही मूल्य बढाएर

थोकमा प्रति किलो ६.७५ र खुद्रामा प्रति किलो १०.२५ मा दशसम्म चामलको नियमित आपूर्ति गर्ने वचन दिएका थिए । “हामीले वचन दिएका छौं । तर सरकार यति कमजोर छ कि मूल्य वृद्धि रोक्नै सक्दैन ।” उक्त व्यापारीको टिप्पणी यस्तो थियो । यो भनाइभित्र वर्तमान महंगीको रहस्य लुकेको देखिन्छ ।

अहिलेको मूल्य स्थिति

मूल्य वृद्धिका लागि को कति दोषी छ भनेर निकर्षार्थ गर्नुभन्दा पहिले अहिलेको सरकार बहाल हुँदा र हालको मूल्यमा कति अन्तर आयो, त्यो तल दिइएको मूल्यान्तर तालिका बाट हेर्ने प्रयत्न गरौं :

वृद्धिको प्रवृत्ति भने यो मूल्यसूचीले दर्शाउन खोजेको छ ।

महंगी किन बढ्यो त ?

सरकारी भनाइ

माथिको सूचीले नेपाली कांग्रेसको एकमना सरकार सत्तामा आए यता दैनिक उपभोग्य वस्तुमा काफी धेरै मूल्य वृद्धि भएको देखाएको छ । महंगीको यो गति र अनुपात पुरै पञ्चायत कालमा पनि देखा परेको थिएन । यसरी किन महंगी बढ्यो त ? यस बारेमा सरकारले निम्न कारण अघि सार्दैछ :

१. कर्मचारी आन्दोलन
२. अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य स्थिति
३. खुल्ला सीमाना
४. पञ्चायती व्यवस्थाको गलत नीति

तालिका

सरकार गठन हुँदाको हालको मूल्य वृद्धि

वस्तु	मूल्य स्थिति	स्थिति	प्रतिशत
मन्सुली चामल, प्रति किलो	६/५०	१६/-	६७%
मासको दाल, "	१६/-	२७/-	६८%
मुसुरको दाल, "	१३/-	२४/-	६२%
रहरको दाल, "	२२/-	३०/-	३६%
मैदा	८/-	११/-	३७%
जिरा, प्रति पाउ	११/-	३२/-	१००%
आलु, प्रति धान्नी	१०/-	२२/-	१२०%
खाने तेल प्रति लिटर	४०/-	७०/-	७५%
साबुन (लुगा धुने) प्रति बटा	५/-	६/२५	२५%
डेरीको दूध प्रति प्याकेट	५/-	६/५०	३०%
रासायनिक मल	-	-	४०.५%
कपडा, सामान्य सरदर	-	-	५०%
मुद्रा अवमूल्यन	-	-	२२%

स्रोत : लेखकको आफ्नै सर्वेक्षण, ढिल्लीबजारको बजार मूल्यबाट,

२०४८ असोज

लेखक

यो राष्ट्रिय स्तरको प्रतिनिधि मूल्य सूची होइन । विभिन्न ठाउँमा मूल्यहरू फरक फरक छन् । यो एउटा खास समय बिन्दुको मात्र मूल्य हो र त्यहाँदेखि यता पनि लगातार मूल्य वृद्धि हुँदै आएको छ । तथापि मूल्य

१. मूल्य वृद्धि र कर्मचारी आन्दोलनमा कुनै सम्बन्ध देखिन्न । न त कर्मचारीको कुनै माग सरकारले पूरा गरेको छ, न कर्मचारीहरूलाई तलब भत्ता नै सरकारले बढाउनु परेको छ । मूल्य वृद्धि त आर्थिक

क्षेत्रका नियमहरूका आधारमा हुने गर्दछ । कर्मचारी आन्दोलन सकी सकेपछि सबैभन्दा धेरै मूल्य वृद्धि हुनुले पनि मूल्य वृद्धिमा कर्मचारी आन्दोलनको कुनै हात थिएन भन्ने तथ्यको पुष्टि हुन्छ ।

२. जतिखेर नेपालमा वस्तुहरू, खास गरी खाद्य वस्तुहरूको, मूल्य वृद्धि हुन शुरु गर्‍यो, त्यतिखेर अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा ती वस्तुहरूको मूल्य वृद्धि गराउने कुनै आर्थिक, राजनीतिक परिघटना घटेका थिएनन् । भारतले आफ्नो मुद्राको डलरसँग अवमूल्यन गर्दा नेपालले पनि त्यतिखेर नै त्यति नै परिमाणमा मुद्रा अवमूल्यन गर्नु जरूरी थिएन बरु त्यसबाट पुनर्मूल्यन गर्न सकिन्थ्यो । त्यो मुद्रा अवमूल्यनले खाद्यान्नको मूल्यमा असर पार्नु पर्ने कुनै कारण देखिन्न । मलको भाउ वढ्नाले खाद्यान्नको मूल्य वृद्धि भएको भन्ने तर्क निकाल्ने हो भने पनि मलको भाउको कारणले आगामी उत्पादनमा र आउँदो वर्षमा मात्र मूल्यवृद्धि हुन सम्भव हुन्छ, गत वर्षको उत्पादनमा होइन । किनभने किसानहरूले आफ्नो उत्पादन त ४/५ महीनाअघि नै व्यापारी वर्गलाई बेचिसकेका थिए र उनीहरूसँग भाउ बढाएर बेच्नलाई खाद्यान्नको कुनै भण्डार नै थिएन ।

३. नेपालका केही अनिवार्य भू-राजनीतिक बाध्यताहरू छन् । खुला सीमाना हुनु पनि नेपालको एउटा बाध्यता हो । तर खुला सीमाको बाध्यता देखाएर सीमाना पारीका सारा आर्थिक क्रियाकलापहरूको कार्वन कपी गर्ने हो भने नेपालको स्वतन्त्रता र आन्तरिक नीतिको अस्तित्व नै कहाँ रह्यो ? फेरि खुला सीमाना त पहिले पनि थियो नि ! पहिले यो अनुपातको महंगी किन बढेन ? अहिले मात्र किन बढ्यो ?

उता सीमाना पारी खाद्यान्नको अभाव भयो, त्यसैले यताबाट त्यहाँ अन्न ओइरिनाले महंगी बढ्यो भन्ने हो भने पनि भारतमा गत वर्षको उत्पादन वृद्धि सामान्य वर्षमा हुनु पर्ने प्रवृत्ति अनुसार नै बढेको देखिन्छ । सीमाना पारी उपभोग्य वस्तु ओइरिएको हो भन्ने हो भने पनि, त्यो त सरकारको असक्षमता हो । सरकार आफ्नो देशमा महंगीको कारणले जनजीवन डाँवाडोल र अस्तव्यस्त हुने शर्तमा पनि शक्ति प्रयोग गरेर सीमाना नियन्त्रण गर्न सक्दैन भने जनताको निम्ति उसको अस्तित्वको आवश्यकता नै के ? त्यसैले, खुला सीमानाका कारणले नेपालका उप-

प्रधान मन्त्रीकै सक्रियतामा मूल्य निर्धारण समिति बन्थ्यो ।

भन्न उल्टो यही वेलादेखि महंगी तेज गतिमा बढ्यो ।

भोग्य वस्तुहरू भारततिर छिरेको र यसबाट वस्तुको राम्रो उत्पादन भएर पनि अभाव भएको हुन सक्छ । तर खुला सीमानाबाट यसरी अनियन्त्रित रूपमा उपभोग्य वस्तु अन्यत्र ओइरिन सक्नुको पनि मूल कारण भने सरकारको नालायकीपन हो, असक्षमता हो, गैर जनमुखी चरित्र हो ।

४. पञ्चायती व्यवस्थाको गलत नीतिका कारणले अहिले महंगी बढ्यो भन्ने तर्कमा पनि कुनै त्रुटि छैन । अहिलेको महंगीको दोष पञ्चायती शासनकाललाई दिनु आफ्नो दोष छोप्न अरूलाई जिम्मेवारी पन्छाउने हिजोका प्रवृत्तिको पुनरावृत्ति सिवाय केही हुन सक्दैन । किनभने, पञ्चायती व्यवस्थाको गलत नीतिका कारणले त्यतिखेर पनि महंगी बढ्यो । तर 'जन उत्तरदायी'

र 'जन निर्वाचित' सरकार अस्तित्वमा आएको हालको तीन महिनामा जुन अनुपात र गतिमा महंगी बढ्यो त्यत्ति अनुपात र गतिमा ३० वर्ष पञ्चायती शासनकालमा पनि महंगी बढेको थिएन । त्यसैले, जन उत्तरदायी र जन निर्वाचित सरकारले डेढ दुई वर्ष अघि नै सत्ता छोडेका पञ्चायती शासकहरूलाई अहिलेको मूल्य वृद्धिका लागि उत्तरदायी ठहर्‍याउनु बेठीक हो । आफ्नो असक्षमता छोप्न खोज्नु हो ।

यसरी महंगी बढ्नुको पछाडि सरकारले पेश गरेका कुनै पनि कारण सही र तथ्यसम्मत छैनन् ।

माग र आपूर्तिको स्थिति

नेपालमा अहिले महंगी बढ्नुको कारण अत्यावश्यक वस्तुको संचिति र आपूर्ति कम हुनु पनि होइन । सरकारकै तथ्यांकलाई आधार मान्ने हो भने पनि लगभग ५ लाख टन खाद्यान्न अहिलेको उपभोग्य स्तर भन्दा पनि बेसी देखिन्छ । त्यो नेपालको खाद्यान्न संचितिको स्थिति हो । केन्द्रिय तथ्यांक विभागको Statistical Pocket book, 1990 लाई आधार मान्ने हो भने पनि त्यसले आ. व. १९८७/८८ मा २ लाख ७६ हजार ७२५ मे.टन र १९८८/८९ मा ४ लाख ६६ हजार ३२० मेट्रीक टन खाद्यान्न आवश्यकता भन्दा बेसी अर्थात् वचत रहेको देखाएको छ । त्यसले चामल, जुन अहिले बजारमा ३ महीना अघि भन्दा दोबर महंगो भएको छ, त्यसको वचत पनि १९८८/८९ मा ३ लाख ४४ हजार ९७४ मे.टन आवश्यकता भन्दा बेसी भएको देखाएको छ । १९८९/९० मा पनि खाद्यान्नको उत्पादन कुनै हिसाबले घटेको सरकारी आंकडाले देखाउँदैन । यस स्थितिमा खाद्यान्नको संचिति नभएर वा आपूर्ति कम भएर महंगी

बढेको भन्ने तर्क पनि आधारहीन छर्छ ।

आखिर बहंगी किन बढ्यो त ?

देशभित्र खाद्यान्न लगायत अत्यावश्यक वस्तुको आवश्यकताभन्दा बेसी संचित र आपूर्तिको स्थिति छ। तर पनि यति ठूलो अनुपातमा महंगी बढ्छ भने त्यसको एउटै कारण हुन सक्छ । त्यो हो—केही भ्रष्ट र नाफाखोर ठूला व्यापारीहरूले अति नाफाको लागि जनताका दैनिक आवश्यकताका वस्तुहरू जबर्जस्ती थुपारी रहेछन् वा अन्यत्र पठाइरहेछन् र यसरी कृत्रिम अभाव सिर्जना गरी रहेछन् ताकि बजारमा माग बढोस् र ग्राहकहरू जतिपुकै मूल्य तिर्न पनि राजी होउन् । तर नेपाली कांग्रेसको 'विपन्नप्रेमी' सरकार चाहिँ महंगीले सारा विपन्नहरूको जीवन ढाँवाडोल र अस्तव्यस्त पारी सक्दा पनि बजारमा हस्तक्षेप गर्दैन । बजार र व्यापारीहरूलाई स्वतन्त्र छाडी दिन्छ । त्यस्ता भ्रष्ट र नाफाखोर व्यापारीहरूलाई कडा कारवाही गर्दैन । यो सरकारको असक्षमताको टड्कारो उदाहरण हो । अहिले महंगी बढ्नुको मूल कारण नै यही हो ।

यसमा मूल दोष सरकारको छ । सरकारको निजीकरण र स्वतन्त्र बजार नीतिको छ । दैनिक आवश्यकताका वस्तु पनि निजी क्षेत्रको जिम्मामा छोड्ने नीतिको छ । हो, व्यापारीहरूले अति नाफाको निम्ति वस्तुहरूको कृत्रिम अभाव सिर्जना गरेका छन् । नाफा कमाउनु, अति नाफा कमाउनु पूँजीपति र व्यापारी वर्गको चरित्र नै हो । र, नाफाको कुनै सीमा हुँदैन नाफाले नैतिकता अनैतिकता हेर्दैन । सामाजिक दायित्व त सरकारको हो । जनमुखी र जनउत्तरदायी सरकारको हो । नत राज्यको आव-

गोविन्दप्रसाद लोहनी के भन्नुहुन्छ ?

महंगी बृद्धि: प्रमुख कारणहरू

नेपाली कांग्रेसको सरकार सत्तामा आउने वित्तिकै सामानको भाउ अकसिनको मूल कारण व्यापारीहरूले चुनावमा दिएको चन्दाको पैसा उपर गर्न खोज्नु हो र सरकार त्यसमा चूप लागीदिनु हो । मुफतमा कुनै व्यापारीले चन्दा दिदैन । चन्दा दिए भन्दा दोब्बर तेब्बर नकमाउने हो भने, के चन्दा दिने ? खाद्यान्न व्यापारीहरूले यही सोचे र भाउ बढाए । नेपाली कांग्रेसको सरकारले व्यापारीहरूलाई बेरोकटोक क्षतिपूर्ति उठाउन दियो । त्यसैले चूप लाग्यो । चन्दा वामपन्थीहरूले पनि लिएका थिए । त्यसैले उनीहरू पनि चूप लागे । यसरी तुरुन्त बेलगाम महंगी बढ्यो ।

व्यापारीहरूले यति अचाक्ली महंगी बढाउनुको कारण सरकारलाई हियाएर, सरकारलाई सारै कमजोर ठानेर पनि हो । उनीहरूले यो सरकारलाई पञ्चायती सरकार जस्तै कमजोर ठानेका छन् । उनीहरूले के ठाने भने, प्रजातन्त्र भनेको अराजकता हो र अराजकता भनेको बेस्सरी मुनाफा कमाउने अवसर हो । नत व्यापारीहरूले प्रजातन्त्र आएकोमा खुशी यसरी मनाउनु पर्ने कारण के ?

सरकारले यसपाली भदौमा धान र दलहन तेलहन सीमापारी जान रोकेन, खुल्लमखुल्ला छाडिदियो । रोकनु भन्ने अर्डर नै गएन । पहिले यो रोकित्थ्यो । त्यसकारणले यहाँ चामल, दाल, तेलको अभाव भयो र बाहिरबाट समेत झिकाउनु पर्ने स्थिति आयो । नेपालको गत वर्षको दालको उत्पादन हेर्ने हो भने यी वस्तुहरू अहिले अभाव हुनु पर्ने अरू कुनै कारण देखिन्न ।

लुगाफाटा, तेस्रो देशका वस्तुहरू चाहिँ डलरको तुलनामा नेपाली [वाँकि २१ पेजमा]

श्यकता नै किन ? त्यसैले, अहिलेको महंगीमा व्यापारी र सरकार दुवै दोषी त छन् । तर दुवैको उत्तरदायित्व बराबर छ भन्न मिल्दैन । नेपाली कांग्रेसको सरकार जनमुखी नहुनु, जनउत्तरदायी नहुनु, बरू व्यापारीमुखी हुनु, कमिशन र चन्दा-मुखी हुनुको कारणले गर्दा नै महंगी यो अनुपातमा बढ्न संभव भएको हो । व्यापारीहरूले सरकारको यही कमजोरीबाट फाइदा उठाएका हुन् । सरकारको सबभन्दा कमजोर ठाउँमा हिकीएका हुन् । । अन्यथा महंगीले ग्राम जनजीवन संकटग्रस्त हुँदा पनि भ्रष्ट व्यापारीहरूमाथि कडा कारवाही गर्न सरकारमा आत्मवल किन भएन ? किन खाद्यान्न गोदाममा

छापा मारेको नाटक गरियो, तर त्यसपछि महंगी झन बढ्यो ?

सरकारमा अब जन उत्तरदायित्वको भाव अतिकता मात्र पनि वाँकी छ भने शहरका केही ठाउँमा सुपथ मोलका पसल खोल्नमा सीमित भएर पुग्दैन । बजारमा हस्तक्षेप गर्ने पर्दछ । बजारलाई आफ्नो नियन्त्रणमा लिने पर्दछ । महंगी घटाएर सरकार सम्हाल्न शुरू गर्दाको स्थितिमा ल्याउनु पर्दछ । व्यापारीहरूसित केही संझौता भएको थियो भने जनसमक्ष ल्याउनु पर्दछ । अन्यथा महंगीको मारमा पित्तिएका संकटग्रस्त जनताले नेपालमा कत जनउत्तरदायी सरकार छ भनेर विश्वास लिने आधार के ?

असफल कर्मचारी आन्दोलनः को कति जिम्मेवार ?

- जागीर खाने मन छ कि छैन ?
- माफी माग्दै निवेदन लेख्नुस् ।
- अरुको बहकाउमा लागी आन्दोलनमा भाग लिएको हुँ भनी लेखेर दिनुस् ।
- यो पूर्जी बुझ्नुस् । यो तपाईंको खोसुवा, निलम्बन, घटुवा वा सरुवा जेको पनि चिठी हुन सक्छ । बुझ्नु हुन्न भने ढोकामा टाँस गर्न पठाइने छ ।
- तपाईंले कालो पट्टी बाँध्नु भएको थियो, धर्नामा भाग लिनु भएको थियो, घेराउ गर्न जानु भएको थियो । किन यस्तो गर्नु भयो ?

यो माथिका आदेश र प्रश्नहरूले हाकिमहरू आफ्ना मातहतका कर्मचारीहरूलाई घोरिहेका दृश्यहरू आज हामी प्रायः अफिसहरूमा देख्छौं । टेबुलअगाडि उभिएको स्टाफले यी आदेशहरू पालना गर्ने वा प्रश्नहरूको जवाफ दिने समय २४ घण्टा वा १२ घण्टा पनि पाउँदैन । कतै कतै त 'दुई मिनेटमा' 'अहिले नै तुरुन्तै जवाफ दिनुस्' भन्ने आदेश दिइएको पाइएको छ ।

मानौं, हाकिमको टेबुल अगाडि उभिएको कर्मचारी कुनै अपराधी हो !

मानौं, सरकारसँग प्रत्यक्ष रूपले पटक पटक कुराकानी, भेटघाट, संझौता, पुनः अल्टिमेटम, शुद्धमा संघर्षको टोकन कार्यक्रम, अनि पछि बृहद् सहभागितायुक्त कार्यक्रम अनि जुलुस, अनसन आदि— यी सब खुला, क्रमिक र प्रजातान्त्रिक तरीकाहरू अन्तर्गत सरकारबाट स्वीकृती प्राप्त संगठनको आह्वानमा पेशागत भागहरू त्रिएर संघर्षमा भाग लिएको

कर्मचारी कुनै फौजदारी अभियोग लागेको अभियुक्त हो !

यसरी आज अड्डाखानाहरूमा सरकारले एउटा अनौठो र क्रूर आतंकपूर्ण वातावरण खडा गरिरहेछ । हाकिमहरू मध्ये पनि हिजोका पञ्चायतीतन्त्रका भाट हाकिमहरू यो सन्तासको डण्डा जोडतोडले कर्मचारी वर्गमाथि वजारेर सरकार रिझाउँदैछन्, आफूलाई सरकारको पक्का भक्त देखाउँदैछन् ।

कर्मचारीले संघर्षको कार्यक्रम फिर्ता लिएपनि सरकारले यसका दोरानमा कर्मचारीमाथि गरिएका कारवाहीहरू फिर्ता लिइरहेको छैन । 'दवाउने र उठ्न नदिने' अवसरको रूपमा यसलाई सरकारले लिइरहेको छ । केहीलाई दवाएर, हटाएर, घटाएर बाँकीलाई तसाउन खोज्दैछ सरकार ।

तसर्थ, आज नेपालको कर्मचारी वर्गमा घोर निराशा, कुण्ठा र क्षुब्धता छाइरहेको छ । सोझो रूपले सरकारसँग हात पसार्नेहरू दण्डित भएका छन् भने चाकडी, चाप्लुसीले प्रोत्साहन पाएको छ । भ्रष्टाचारको आहालमा डुबेर बांगो वाटोबाट जवर्जस्ती खानेहरू भने सुरक्षित भएका छन् । अनुसोध, माग वा संघर्ष गर्ने प्रवृत्तिको आँकुरा निमोठ्दै चाप्लुसी र लुटपाट गर्ने प्रवृत्तिहरूलाई मनजल गरेर कर्मचारी यन्त्रमा उत्प्रेरणा जाग्न सक्छ ? हतौसाह र आतंकले कर्मचारी यन्त्रको दक्षता बढ्छ ?

राष्ट्रका सामु खडा भएका नयाँ नयाँ चुनौतिहरूको सामना गर्ने अत्यन्त उत्साहित र दक्ष कर्मचारी यन्त्रको अत्यावश्यकता भएको 'वदलिएको नेपाल' मा यो ठूलो प्रश्न उठिरहेछ ।

(कर्मचारी—जुलुस ! इतिहासको एक अध्याय)

हामी सबैलाई थाहा भएको कुरा हो-यसको उत्तर सरकारले हठ र पूर्वाग्रहमा दिएको छ। कर्मचारी आन्दोलन जबर्जस्ती दबाइनु यसको प्रत्यक्ष प्रमाण हो।

घटना घटिसकेको छ। तर यो इतिहासमा त्यस्तै कान्छो लगाएर छोड्न मिल्ने घटना हैन। यसको असर, प्रभाव र व्याप्तिको महत्वको हिसाबले हामीले यसलाई फर्केर हेर्नु जरुरी छ। संघर्ष मञ्चालनमा जिम्मेवार पक्षहरू र आम जनता समेतले यसबाट पाठ सिक्नु पनि जरुरी छ।

आन्दोलनको शुरूवात

विगत ऐतिहासिक जन आन्दोलनमा सडक संघर्ष सेलाएको बेला आन्दोलनको राष् वचाउने काम कर्मचारी वर्गले गरेको थियो। पञ्चायत विरोधी राजनैतिक शक्तिहरूको आह्वानमा राष्ट्रिय नैतिक दायित्व बोधको आधारमा ठूलो खतरा मोलेरै पनि आन्दोलनमा भाग लिएको यो बर्गले आन्दोलनपछि आएको सरकारबाट आफूले ठूलो आत्मीयता र सहानुभूति पाउने स्वाभाविक आशा राख्यो। कर्मचारी मंगठनमा आवद्ध भई कर्मचारीहरूले अन्तरिम सरकार कं पालामा आफ्ना पैसागत मागहरू राखे। ०४७ मंसिर २६ गतेबाट उनीहरू विगत जनआन्दोलनको जोश र उमङ्गसाथ संघर्षमा उत्रिए। संघर्षले व्यापकता लियो। सरकारले सम्झौताको प्रस्ताव राख्यो। कर्मचारीहरूले पनि 'आफ्नो सरकार' प्रति विश्वास जनाए र पुस ५ गते सम्झौता भई संघर्ष रोकियो।

सम्झौतामा उच्चस्तरीय प्रशासन सुधार आयोग गठन गरी त्यसको प्रतिवेदन अनुसार कर्मचारीहरूलाई खाजा, परिवहन, शैक्षिक र आवास जस्ता सुविधाहरू दिने र सो कुरा ०४८

वैशाख १ गतेदेखि लागु गर्ने र अन्य कुराहरू ०४८ साउन १ गतेदेखि लागु गर्ने व्यवहारा प्रष्ट रूपमा किटान गरिएको थियो।

वैशाख १ गतेको दिन त आयो तर अन्तरिम सरकारले त्यही महिना भित्रै हुन गइरहेको आम निर्वाचनलाई देखाएर आयोगको प्रतिवेदन हाल लागू नगर्ने कुरा गर्‍यो। त्यतिखेर कर्मचारीहरू मंघर्षमा उत्रिएको भए सरकार माग पूरा गर्न बाध्य हुनुपर्ने स्थिति थियो तर उनीहरूले सरकारको अनुरोधमा 'शिथु प्रजातन्त्र' को मुख हेरे। चुनावलाई असर नपरोस् भनी मंघर्षतिर लागेनन्। प्रतिवेदनका बुँदाहरू निकट भविष्यमै नवनिर्वाचित हुने सरकारले लागू गर्ने छ भनी सरकारले वचन दियो।

मामला कर्मचारीको थियो।

तर मामला कर्मचारीको मात्र थिएन। यो त प्रजातान्त्रिक संघर्षको वाटोलाई प्रोत्साहित गर्ने कि दुरुत्साहित गर्ने अहम् महत्वको मामला थियो।

चुनाव सकियो। कांग्रेसले एकमतमा सरकार बनायो। कर्मचारीहरूले विगत सरकारले गरेको भ्रष्टाचार र लिएको वचन पूरा गर्न सरकारसंग अनुरोध गरे। तर विडम्बना! जो पहिले कर्मचारीको पक्षमा कर्मचारीहरूभन्दा पनि बढी चर्को स्वरमा आवाज उठाउँथे उनै गिरिजा प्र० कोइराला आफू प्र० म० भएपछि त कर्मचारीका यिनै आवाजहरूलाई 'शिथु प्रजातन्त्र विरोधी राग' को रूपमा लिन थाले। मल्लाहले काम नचल्ने देखिएपछि १ महिने अल्टिमेटम दिइयो तर समाधान निस्केन।

संघर्षको कार्यक्रम

त्यसकारण ०४८ असार १६ गतेबाट मंगठनका केन्द्रिय पदाधिकारीहरूले कालो पट्टी बाँध्ने कामबाट कर्मचारी आन्दोलन शुरु भयो। कांग्रेसले कर्मचारी फुटाउन खोलेको 'मंघ' को खारेजी, मंगठनमा सबै तहको प्रवेश र भ्रष्टाचारीहरूमाथि कारवाही समेतको माग राखी शुरु भएको यो आन्दोलन जिल्लाहरूमा समेत फैलदै साउन २ गते काठमाडौँको अन्तर संस्थान कर्मचारीहरूको हातेमालोसम्ममा पुग्दा निकै तेज गतिमा अघि बढ्दै थियो। साउन २० गतेबाट चारजना पदाधिकारीहरू आमरण अनसनमा बसेपछि २३ गते नि. से. नि. जलाउने कार्यक्रमको अघि र पछि दैनिक रूपमा जुलुस र धर्नाका कार्यक्रमहरू भए। यसबीच थुप्रै कर्मचारीहरूको गिरफ्तारी, खोसुवा, निलम्बन, स्पष्टीकरण, धम्की, दास आदि हुँदै गोलिकाण्डहरू र खोटाङ्गमा मनोज जोशी हत्या काण्ड समेत भए।

साउन १७ वाट सरकारले 'कानून सम्मत प्रतिनिधि'हरूसँग थालेको वार्ता नीटझुकीको रूपमा मात्र देखा पर्‍यो। आन्दोलन दबाउन बा शिथिल पार्न कर्मचारीहरूलाई अलमल्याएर ममय लम्ब्याउने चालवाजीको रूपमा सरकारले यसलाई प्रयोग गर्‍यो। साउन २७ गते प्रहरीले जबरजस्ती अनसनकारीहरूलाई भद्रकालीबाट महाराजगंज अस्पताल पुर्याएको विरोधमा २८ गते काठमाडौँमा विशाल रङ्गे जुलुस भयो, जसमाथि राती सरकारले लाठीचार्ज गर्‍यो। अलमल, मिथ्या प्रचार र आतङ्क सरकारको पक्षबाट र दैनिक सडक कार्यक्रमहरूको सृजना कर्मचारी पक्षबाट हुँदै विना उल्लंघनी नै मात्र न भए

अनसनकारीहरूको अनसन तोडियो र संघर्ष स्थगित भयो ।

संघर्ष स्थगित भएपछि मात्र 'खास वार्ता' अघि बढाउने कुरा गरिरहेको सरकारले यसरी साँच्चै संघर्ष स्थगित भएपछि भने वार्ता अघि बढाउनुको साटो आलेटाले गरी टारिदियो ।

सरकारको भूमिका

कर्मचारीहरूको यो आन्दोलन विगतकै सरकारी वाचाको परिणाम थियो । पेशागत चरित्र र प्रजातान्त्रिक प्रकृत्यायुक्त यो आन्दोलनलाई सरकारले वार्ता र सुलहद्वारा सुल्झाउन सम्भव र जरुरी दुवै थियो । तर शुरूदेखि नै सरकार यो आन्दोलनलाई वामपन्थीहरूको आन्दोलनको रूपमा हेरेर अघि चढ्यो । सरकारको रवैयालाई एकै शब्दले व्यक्त गर्ने हो भने त्यो 'धूर्ततापूर्ण' थियो । प्रजातान्त्रिक उदारता वा सदाशयको सट्टामा सरकारले साह्रै नै निम्नकोटीको 'काइतेपना' र क्रूरता अख्तियार गर्‍यो ।

फूट :

ने०का० ले सचेत रूपले खोलेको 'संघ' लाई लगाएर सरकारले कर्मचारी आन्दोलनको समयमा 'फूट'को खेल खेल्‍यो । अवसरवादीहरूले आन्दोलनमाथि 'घात' गरेर सरकार रिझाए र आफू चोखो बने । कतिपय कमजोर मनस्थितिका इमान्दार अधिष्ठतहरूलाई चाहिँ आतंकित पारेर अलग्याउने र आन्दोलनको विरोधमा उतार्ने काम गरियो । उपरी आम्दानीमा डुवेका केही अष्ट कर्मचारीहरूको सिङ्गै तबका चर्को ढङ्गमा 'बन्धुद्रोह' को काममा परिचालित भयो ।

दमन :

स्पष्टीकरण मान्ने र चेतावनी दिने कार्यका अतिरिक्त धम्की र त्रासहरूमा कर्मचारीलाई धकेल्ने

काम गरियो । खोसुवा, निलम्बन गिरफ्तारी लादियो । लाठी, गोली र हत्याकाण्ड समेत भए । महाराजगंज हस्पिटलमा वत्ती निभाएर राती

श्रावण २ गते काठमाडौंको अन्तर संस्थान कर्मचारीहरूको हातेमालो सम्ममा पुरदा निकै तेज गतिमा यो अघि बढ्दै थियो

प्रजातान्त्रिक उदारता वा सदाशयको सट्टामा सरकारले साह्रै नै निम्न कोटीको 'काइतेपना' र क्रूरता अख्तियार गर्‍यो ।

प्रदर्शनकारीहरू माथि लाठी बर्साइयो । ठाउँठाउँमा अफिसहरूमा 'भिजिलान्ते' गुण्डा दल पठाएर संघर्षरत कर्मचारीहरूलाई ज्यूज्यानको असुरक्षाको आतङ्कमा डुवाउने काम गरियो ।

कुप्रचार :

'तयौं सरकारले १०० दिन पनि काम गर्न नपाउँदै' भन्ने कुरालाई पूँजी बनाएर कर्मचारी आन्दोलनलाई 'प्रजातन्त्र विरोधी' कदमको रूपमा प्रचार गरियो । विपक्षी वाम पार्टीहरूको यस आन्दोलनप्रतिको समर्थनलाई आधार बनाएर वाम-आन्दोलनको रूपमा यसलाई व्याख्या

गरियो । कर्मचारीले राजनीति गरेको आरोप फैलाइयो । 'संघ' लाई भने वि० पि० जयन्तीको काममा अफिसमा प्रत्यक्ष उत्तारन समेत पछि नपर्ने ने० का० 'संगठन' का कर्मचारीले भने राजनीति गरे भन्ने छुद्र प्रचारबाजीको स्तरमा ओर्लियो । सरकारी सञ्चार माध्यमहरूलाई कर्मचारी संघर्षबारे एकतर्फी विरोध र भ्रम फैलाउने साधन बनाइयो । कर्मचारी संघर्षको विरोधमा फाट-फुट केही कर्मचारीलाई वक्तव्य दिन लगाएर त्यो रेडियो, टि. भि. वाट ठूलो महत्त्व दिएर प्रसार गरियो । मरिचमानले विगत जनआन्दोलनको बेला अपनाएको शैली भन्दा कुनै पनि अर्थमा यो शैली फरक थिएन । कर्मचारी जुलुसमा आधिकारिक रूपमा कहिले पनि नराखिएको "नीलो जम-बाद - ल्याउँछौं ल्याउँछौं" वा "पञ्चायती व्यवस्था - जिन्दावाद" भन्ने नारा जुलुसले लगायो भनी झुठ प्रचार गरियो । यही झुठलाई आधार बनाएर कांग्रेसपक्षीय व्यक्ति र छापाहरूले व्याख्या र विश्लेषणहरू प्रस्तुत गरेर 'मण्डले प्रोपोगण्डा' शैलीलाई माथ गर्न खोजे । कांग्रेसका जिम्मेवार नेताहरूद्वारा कर्मचारीहरूलाई 'मुठीभर वर्ग', 'बदनाम वर्ग' र

कर्मचारीहरू आमरण अनसनमा

‘अप्रष्टाचारी’ समेत भनियो । स्वयं प्र० म० गिरिजा प्रसाद कोइरालाले “सरकारले २ प्रतिशत कर्मचारीलाई हेर्ने कि १८ प्रतिशत जनतालाई हेर्ने” भन्ने जस्ता प्रश्नहरू उठाएर निम्न स्तरीय राजनीतिक तर्कवाजीमा र प्रचारवाजीमा आफूलाई उतारे । २ प्रतिशत कर्मचारीहरू तिनै १८ प्रतिशत जनताकै सेवाका लागि राखिएका हुन् । तिनीहरूको मनोबल बढाएर तिनलाई दक्ष बनाउनु १८ प्रतिशत जनताको विरुद्ध हुँदैन तर पनि स्वयं प्र० म० ले यस्ता ‘बालमुलभ’ तर्कहरू गढेर सोझासाझा जनतालाई दिग्भ्रमित गर्न खोजेबाट के प्रष्ट भयो भने यतिखेर जे भन्दा वा गर्दा आफूलाई क्षणिक नै भएपनि तत्काल फाइदा पुग्छ त्यही नै भन्ने वा गर्ने ‘काइतेपना’ मा ने० कां० उत्तम लाज मान्दो रहेनछ । औचित्य र विवेक शून्य भएर ‘सस्तो राजनीति’ गर्ने प्रवृत्ति व्याप्त भयो ।

वार्ताको नाटक :

वार्ताको पक्षमा लागि परेको नदेखाउने हो भने आफू जनताको आँखाबाट अरु गिर्ने सम्भावनालाई टार्नको लागि मात्र सरकारले वार्ताको ‘नाटक’ रच्यो । माथि पनि उल्लेख गरिसकिएको छ कि वार्ताको टेबुललाई समय घर्काउने आलटालको माध्यम मात्र सरकारले बनायो । “संघर्ष रोकनुस्, तत्र वार्ता अघि बढ्दैन” भन्नेले संघर्ष रोकिएपछि चाहिँ के गर्नु त ?

यसबाट ‘जालसाँजीको गोटी चलाई’ बाहेक अरु केही गर्न सरकारले नचाहेको कुराको पुनः पुष्टि हुन जान्छ ।

अन्य हल्कण्डाहरू :

सरकारमा रहेको दलले ‘बेरोजगार’हरूको नाममा जुलुसको आयो-

जना गरी ती जुलुसहरूमा आफ्ना नेता, कार्यकर्ता र आफ्नो पक्षका बहालवाला कर्मचारीहरू समेत समावेश गरी कर्मचारी संघर्षको विरोध गर्न लगाएर पञ्चायती कालको ह्योजु काण्डको बेला क० रोहितको विरुद्ध तात्कालिन प्र० म० मरिचमान स्वयंले भाग लिएर जुलुस निकाले जस्तो काम गर्नमा पनि सरकार अगाडि बढ्यो ।

चर्को निगरानीको मात्ता यति सम्म बढाइयो कि कतिपय अड्डा-खानाहरूमा पत्रिकाहरू नपढ्नु वा कर्मचारीहरूको एक आपसमा भेटघाट नहोस् भनी कार्यालयको पुस्तकालय बन्द गर्ने काम समेत गरी राणाकालको सम्झना हुने स्थितिको समेत

केहीलाई दवाएर, हटाएर, घटाएर वाँकी लाई तर्साउन खोज्दैछ सरकार ।

२% कर्मचारीहरू तिनै १८% जनताकै सेवाका लागि राखिएका हुन ।

सृजना गरियो । खोटाङ्ग काण्डको स्थलगत रिपोर्ट विपक्षी वाम सांसदले पेश गरेको भन्दा विपरीत र झुठो प्रसार प्रचार गर्ने काम पनि गरियो । मनोज जोशीका बाबुले “कर्मचारी आन्दोलनलाई एमालेले राजनीतिकरण गर्नु, त्यो मलाई मन परेको छैन” भनी बताए भनेर प्रचार प्रसार गरी यसलाई आधार बनाएर सरकारले कर्मचारी आन्दोलन राजनीतिक आन्दोलन भएको भनी जोडदार व्याख्या गर्नु । तर मनोज जोशीका बाबु नारायण प्र० जोशीले भनेको कुरा रहेछ — “कर्मचारी आन्दोलनलाई एमालेले या वामपन्थीले राजनीतिकरण गरे भन्नु ठीक भएन” । (“जनादेश” साप्ताहिकमा निज नारायण प्र० जोशीको अन्तरवार्ता)

सहानुभूति गुमेको छ

समष्टीमा हेर्दा के देखिन्छ भने ने० कां० को सरकारले कर्मचारी वर्गलाई नसोचेको र नचिन्ताएको साह्रै तल्लो स्तरमा उत्रेर दवायो । मूलतः यसले ने० कां० को ‘प्रजातान्त्रिक’ सिद्धान्तनिष्ठताको वास्तविक स्तरको प्रदर्शन गर्नु । हिजो जन-आन्दोलनको बेला त्यही कर्मचारी समेतको भूमिकाको आड र पृष्ठ-भूमिमा आज ने० कां० सरकारमा पुग्यो तर सरकारमा पुग्न नपाई यसले आफ्नो जनविरोधी रीद्र-रूप प्रदर्शन गरी आम कर्मचारीको साथ र सहानुभूति गुमाएको छ । दमन, फूट र आतङ्कको आडमा वाध्यतामा पारेर कर्मचारीको विवशताको फाइदा उठाएर सरकारले उनीहरूबाट नाम मात्रको काम लिन असम्भव छैन । तर दिल दुखेको, सन्तासमा दुखेको र धोकापूर्ण थप्पडको अपमान खप्न र मौन रहन बाध्य पारिएको जनशक्तिले कुनै पनि हालतमा पूर्ण दक्षताकासाथ काम गर्न सक्दैन । तीस वर्षे पञ्चायतकालीन प्रवृत्ति र विकृतिहरूसँग जुधेर जनताको पक्षमा वेगवान तरीकाले अघि बढ्ने हो भने सोका लागि सरकारलाई विशेष रूपले उत्साहित र आत्मविश्वासयुक्त कर्मचारी यन्त्रको खाँचो पछि तर वर्तमान सरकारले सो यन्त्र वास्तविक रूपमा गुमाएको छ ।

के कर्मचारी प्रतिगामी हुन् ?

हिजो ने० कां० सहितका प्रतिवन्धित पार्टीहरूको आह्वानमा ठूलो जोखिम मोलेर साथ दिने कर्मचारी-वर्ग विगत जनआन्दोलनका पक्षधर पार्टीहरूको अभिन्न मित्र-वर्ग हो । यस्तो वर्गलाई ‘प्रतिगामी’ वा ‘प्रतिगामीको बहकाउमा परेको’ भन्ने आरोप समेत सत्तापक्षले लगायो ।

हो, कर्मचारी वर्गभित्र प्रतिगामीहरू पनि होलान् र छन् तर यस वर्गको हालको मूल चरित्र प्रतिगामी हैन, जनआन्दोलनको पक्षधर नै हो। आफूभित्रको प्रतिगामी पक्षलाई मित्वर अघि बढ्न सक्ने जनपक्षीय ताकत मूल रूपमा विकसित भएको नहुँदो हो त विगत ऐतिहासिक जन आन्दोलनमा कर्मचारीवर्गकी सहयोगी र सकारात्मक भूमिका हुने सक्दैन थियो। यसको मूलभूत स्वरूप प्रतिगामी भएको भए त्यतिखेर यसको भूमिका पनि मूलभूत रूपमा नकारात्मक नै रहने थियो।

सरकारले के गर्न सक्थ्यो ?

वास्तवमा सरकारले कर्मचारीहरूसँग शुरूमै वार्ता गरेर र वार्तालाई छकाउने साधन मात्र नबनाई विश्वसको वातावरण खडा गरी इमान्दारी र प्रजातान्त्रिक संस्कार प्रदर्शन गर्दै अगाडि बढेको भए स्वस्थ समाधान निस्कन सम्भव थियो। हाललाई

सरकारले साम्राज्यवादीहरूको इशारा र आडमा वामपन्थी दवाउने निहित चालवाजी स्वरूप उक्त अस्वाभाविक रबैया अपनाएको हो।

सद्भावनाको संकेत स्वरूप थोरै मात्र आर्थिक भार पर्ने मागहरू पूरा गरी यस वर्ष बाँकी आर्थिक भार नपर्ने सुधारका कदमहरू चाल्ने र आगामी वर्षहरूमा क्रमशः सुविधाका ठोस कदमहरू चाल्ने मूर्त कार्यक्रम-प्याकेज सरकारले दिनुपर्छ। प्राप्त प्रजातन्त्रको रक्षा कांग्रेसको मात्रै सरोकारको विषय हैन, मूल रूपमा कर्मचारीहरू पनि यसप्रति उत्तिकै दायित्वबोधले प्रेरित छन् भन्ने कुरा उनीहरूको संघर्षका कार्यक्रमहरूमा प्रधान

प्रवृत्तिको रूपमा देखा परेको अनुशासनशीलताले पनि प्रकट गरेको छ। त्यसैले सल्लाह-सुलहले समस्या समाधान हुन सक्थ्यो। सरकारले त्यसो गर्न रुचाएन।

निहित लक्ष्य

कर्मचारी संघर्षमाथि ने० कां० र यसको सरकार जसरी जाइलागे त्यो 'असामान्य' प्रकारकी जाइलागाइ देखिन्थ्यो। आम जनता र कतिपय कांग्रेसी कार्यकर्ताहरू नै पनि सरकारको रवैयाप्रति आश्चर्यचकित र क्षुब्ध देखिन्थे। कर्मचारीको संघर्ष भन्दा बढी 'वामपन्थीहरूको संघर्ष' को रूपमा कर्मचारी आन्दोलनलाई हेरेर सरकारले साम्राज्यवादीहरूको इशारा र आडमा 'वामपन्थी दवाउने' निहित चालवाजी स्वरूप उक्त अस्वाभाविक रबैया अपनाएको हो भन्ने आरोप सरकारको हरेकदिनकी व्यवहारले पुष्टी गरेको छ। वाम पार्टीहरूले कर्मचारी आन्दोलनलाई समर्थन गरेको कुरालाई आधार बनाएर यसलाई 'नीलो जनवादी क्रान्ति'को रूपमा बुझ्ने र व्याख्या गर्ने काम जो भयो यसले ने० कां० को राजनीतिक अति निरिहता वा टाट पल्टाइलाई नराख्ने प्रदर्शन गरेको छ। प्रजातान्त्रिक दल र सरकारमा हुनुपर्ने स्वभावको उल्टो अमानवीयता, क्रूरता र अस्वाभाविक अस्वस्थ बदलाको भावनाले सरकारी पाइलाहरू प्रेरित देखिन्थे।

वाम प्रभावबारे

ने० कां० वा कुनै पक्षले एउटा के कुरा राम्ररी बुझ्नु जरुरी छ भने नेपालको हालको प्रभावकारी विपक्षी शक्ति भनेको वाम शक्ति नै हो। संवैधानिक हिसाबले भन्ने हो भने पनि यो ५ वर्षभित्र नेपालका कुनै पनि

घटनाहरू वामशक्तिको 'Yes' वा 'No' भएर नै गुञ्जनेवाला छन्। वाम शक्तिले समर्थन गरेका हरेक घटनालाई 'नीलो जनवादी क्रान्ति' भन्ने हो भने यस्ता 'नीला जनवादी क्रान्तिहरू' नेपालमा यो ५ वर्षभित्र असंख्य हुनेवाला छन्। यो नीलो आकाश जस्तै खुला सत्य हो। जहाँसम्म कर्मचारी वर्गभित्र वाम पक्षको प्रभावको कुरा छ, हरेक क्षेत्रमा वैचारिक रूपमा हरेक पार्टीको केही न केही प्रभाव हुनु स्वाभाविक हो। त्यसलाई लिएर यस्तो क्रूर रबैया अपनाउने हो भने त नेपालमा अब हरेक पाँच वर्षमा आउने नयाँ सरकारले एक डेढ लाखको संख्यामा आफ्नै कर्मचारी पनि साथ लिएर आउने परम्परा बसाल्न थाल्नु पर्ने हुन्छ। के यो सम्भव र उचित छ ?

समर्थन र सहयोग

कर्मचारी आन्दोलनको पक्षमा शुभदेखि नै मुलुकका वामशक्तिहरूले समर्थन गरे, र पछि सक्रिय रूपले सघाउने खुला घोषणाहरू पनि गरे। कर्मचारी वर्गलाई यसबाट ठूलो टेवा र भरोसा प्राप्त भयो। सदनमा पटक पटक कर्मचारीहरूकी प्रश्नमा जोड दिएर र सदन बहिष्कार समेत गरेर यस समस्यालाई सडकमा लैजाने काम कार्य हुन निकै हृदयसम्म यसबाट संभव भयो। अरू तप्काका जनतालाई पनि संघर्षमा एक्यबद्ध गर्नमा यसले जुन भूमिका खेल्थ्यो, यसको कारणले गर्दा कांग्रेसको जोडदार विरोध र विविध हल्कण्डाहरूको दावजुद पनि संघर्षको औचित्य सिद्ध गरी आम जनतासम्म पुऱ्याउन यसले अत्यन्त ठूलो भूमिका खेल्थ्यो। यसबाट वाम पक्षको जनपक्षीय स्वरूप र जनपक्षीय स्वभावको अत्यन्त राम्रो प्रदर्शन भयो।

कमजोरीहरू

यो सब कुरा हुँदाहुँदै पनि आन्दोलनलाई असफल पार्न सरकारलाई सजिलो पुग्न जाने के कति कमी कमजोरीहरू कर्मचारी वर्ग र यसको संघर्षका हिमायतीहरूको कदममा रह्यो भन्ने बारेमा छलफल गरी केलाएर हेर्नु जरुरी छ ।

कर्मचारी वर्गको वर्ग-स्वरूप अनुसन्धन यसले कति लामो समयसम्मको संघर्ष चालू गर्न सक्छ भन्ने कुराको विश्लेषणमा सम्बन्धित पक्षहरूको ठग्याइ वस्तुसंगत हुन नसकेको देखिन्छ । घनत्वपूर्ण कार्यक्रमको अभावमा सरकारले चालवाजी गर्ने, फुटाउने, भ्रम फैलाउने र आतंक फिजाउने ज्यादा समय र मौका पाएको देखियो । संघर्षका कार्यक्रमहरूलाई सरल बाट जटीलतर्फ र सीमितबाट व्यापकतातर्फ उन्मुख किसिमको स्वाभाविक रूपले क्रमशः स्तर वृद्धि हुने बनाएर प्रस्तुत गर्नमा केही कमजोरीहरू देखिए । धर्ना र घेराउ जस्ता गरुंगा कार्यक्रमपछि भ्रष्टाचारीको पुत्ला जलाउने र साइकल न्याली जस्ता हल्का कार्यक्रमहरू पनि तय भएका देखिए ।

प्रचार प्रसार र संचार प्रणालीको प्रभावकारितामा अझै विशेष जोड दिनु पर्ने देखिन्छ ।

सार्वजनिक रूपले संघर्षलाई साथ दिने घोषणा गरिसके पछि वाम पार्टीहरूले यसमा जुन स्तरको गंभीरता देखाउनु पर्छ, गम्भीरताको त्यो स्तर न्यून भएको महशूस हुन्छ । संघर्षलाई कसरी र कहाँ पुर्‍याएर दुंग्याउने र त्यसका प्रभाव र असरहरूलाई कमजोरी सम्हाल्ने भन्ने प्रष्ट खाकाको अभाव मूल कमजोरीको रूपमा देखापर्छ । औपचारिक सर्वदलीय बैठकको समझदारीमा सरकार नचलेपछि यसको विरुद्धको प्रतिक्रिया

निकै गम्भीर हुनु जरुरी थियो ।

मामला कर्मचारीको थियो । तर मामला कर्मचारीको मात्रै थिएन, यो त प्रजातन्त्रिक संघर्षको बाटोलाई प्रोत्साहित गर्ने कि दुस्साहित गर्ने भन्ने अहम महत्वको मामला थियो । प्रजातन्त्रवादीको वित्ता भिरेको ने० बा० यो बाटोलाई दुस्साहित गर्न अगाडि बढ्यो र आफू कर्मचारी र प्रबुद्ध जनताका सामु नांगियो तर वामपक्षले पनि कांग्रेसको यो नाङ्गो पनालाई जति दक्षतापूर्ण रूपले जनताको पक्षमा उपयोग गर्नु पर्छ त्यति गर्न नसकेको देखियो । कांग्रेससंगको बीचका औपचारिक र अनौपचारिक बातहरू र मोलमोलाइहरूलाई कांग्रेसले वामपक्षको संघर्षशीलताको धारलाई भुत्ते बनाउनमा र जनतामा भ्रम फैलाउनमा प्रयोग गर्ने अवसरको रूपमा प्राप्त गरेको र उपयोग गरेको देखियो ।

नियमानुसार !

आजसम्म पनि कर्मचारीहरू मध्ये संघर्षमा लागेकाहरूमाथि कारवाहीको क्रम रोकिएको छैन । जिल्लाका सि. डि. ओ. र 'संघ'पक्षीय आफ्ना तावेदारहरू समेत राखी गठित समितिहरू मार्फत सरकार तीन चार पाना सम्मका "तपाईंलाई किन वर्खास्त नगर्ने ?" भन्ने व्यहोराका स्पष्टीकरण पत्रहरू काट्दै निलम्बन र निष्कासनका हतियारहरू प्रयोग

गर्दछ । यो अन्यायपूर्ण छ । यो 'अन्याय'लाई 'नियमानुसार' भएको देखाउने बोशीस गरिंदैछ र नयाँ पुराना 'नियमहरू' का दफाहरू प्रयोग गरिंदैछन ।

यतिबेर प्रश्न उठ्छ — कांग्रेसी बहुमतकै अन्तरिम सरकारले दिएको वाचालाई कांग्रेसकै एकमतमा सरकारले पूरा गर्ने जिम्मेवारी लिनु पर्छ कि पर्दैनथ्यो ? कृष्णप्रसाद भट्टराईको वाचा र आश्वासनको जगमा उठेको कर्मचारीहरूको आन्दोलनका सहभागीहरूमाथि गिरिजाप्रसाद कोइरालाले कथित नियमका डण्डा बसाउनु औचित्यको कुन नियमावलीभित्र पर्छ ? गम्भीर प्रश्न उठेको छ । संसारमा राजनैतिक नैतिकताको पनि कुनै नियमावली हुन्छ कि हुँदैन ?

अन्तमा

यो कर्मचारी आन्दोलन नेपालको राजनैतिक इतिहासमा जनताको एउटा तत्काले सरकारमाथि विश्वास गरेर प्रजान्त्रिक प्रक्रियाद्वारा उत्साहित भई चालेको एक न्यायपूर्ण संघर्षको पाइला थियो । यस विश्वासका विरुद्ध निहित स्वार्थप्रेरित अस्वाभाविक 'घात' सरकारले यसलाई दियो । तर पनि संगठनबद्धता र संघर्षशीलताको प्रयोजन र गरिमामाथि यस्ता धोका र 'घात' हरूले कुनै पनि प्रकारको प्रश्न चिह्न लगाउन सक्दैनन् । □

—हरिगोविन्द लुईटेल

विजया दशमी २०४८ को सुखद उपलक्ष्यमा

समस्त देशवासीहरूमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना !

गोरखकाली रबर उद्योग लिमिटेड

परिवार

[१४ पेजको बाँकी]

मुद्रा अवमूल्यनको कारणले महेँगो भएका हुन् ।

सरकारले के गर्न सक्थ्यो ?

सरकारले सीमाना नियन्त्रण गर्न सक्थ्यो । ८/१० हजार सेना सीमाना नियन्त्रण गर्नमा गस्ति गर्न लगाई दिने हो भने, जति नाका छन् तिनीहरूबाट मात्र कडाइपूर्वक नियन्त्रित रूपमा सामानको निकासी-पैठारी गर्ने हो भने र मानिसको आवत जावत गर्न दिने हो भने वस्तुको भाउमा केही हदसम्म नियन्त्रण कायम गर्न सकिन्थ्यो, चोरी निकासी रोक्न सकिन्थ्यो ।

भारतसितको व्यापारमा लाइसेन्स प्रथा लगाइ दिने हो भने पनि व्यापार नियन्त्रण गर्न सकिन्थ्यो । भारतबाट पनि हामीले चाहिएको वस्तु चाहिएको मात्रामा लिने थियौं । भारतमा पनि नेपाली वस्तुहरू नियन्त्रित मात्रामा मात्र निर्यात गर्ने थियौं ।

भारतीय मुद्रालाई पनि हामीले विदेशी मुद्रा गनिसकेपछि विदेशी मुद्रा नियन्त्रण ऐन भारतीय मुद्रामा पनि लगाउन सकिन्थ्यो । Import लाइसेन्समा उल्लेख भए जति मात्र भारतीय मुद्रा दिने गर्न सकिन्थ्यो । यस्तो गरेर भारतसितको अनियन्त्रित व्यापार रोक्न सकिन्थ्यो, जसबाट वस्तुको भाउमा प्रत्यक्ष असर परिरहेछ ।

गोदाममा अन्न थुपारेर कृत्रिम अभाव सिर्जना गर्ने व्यापारीका गोदाममा कडीकडाउ गरी छापामा गर्न सकिन्थ्यो । ४८ घण्टाको सूचना जारी गर्ने । त्यति समयभित्र अत्यावश्यक खाद्यान्न सरकारलाई बुझाए बुझाऊ, नत्र जफत गरिनेछ भनेर चेतावनी दिने । र नबुझाए जफत पनि गर्ने । यो कदम उठाएको भए खाद्यान्नको यस्तो हाहाकार हुँदैनथ्यो । व्यापारीहरू भनेका कायर हुन्छन् । जफत नै गर्ने भएपछि उनीहरू बाध्य भएर गोदामबाट खाद्यान्न निकाल्थे ।

तर यस्तो गर्नलाई बलियो र जनमुखी सरकार चाहिने हुन्छ । त्यही नभएर नेपाली जनताले अहिले दुःख पाएका हुन् । नेपाली कांग्रेसकै सरकारमा पनि २०१५ सालको वि. पी. को सरकार अहिलेको सरकार भन्दा निकै बलियो थियो । नेपालमा त्यतिखेर देशभरी भारतीय मुद्रा चल्थ्यो । नेपालमा भारतीय मुद्राको सट्टा नेपालभरी नेपाली मुद्राको चलन चल्ती गराउने दरो कदम वि.पी. कै पालामा २०१७ साल वैशाख १ गते लिइएको थियो । अहिलेको सरकारलाई त सबैले कमजोर ठानेका छन र हेपेका छन् ।

प्रस्तुती: श्याम श्रेष्ठ र नारायणकाजी श्रेष्ठ

□ चन्द्रराज ढुंगेल : उपप्राध्यापक त्रि. वि. / राष्ट्रिय सभा सदस्य, सहलाहकार 'मूल्याङ्कन' ।

□ गोविन्द प्र. लोहनी: ब्याती प्राप्त बुद्धिजीवी तथा अर्थशास्त्री

**बडादशैं तथा दीपावलीको शुभ उपलक्ष्यमा
समस्त देशवासीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभ-कामना !**

साझा सहकारी लि०

बनेपा, काभ्रे ।

विजया दशमी २०४८ को महान
उपलक्ष्यमा मानव मात्रको
सुस्वास्थ्य, चीर-जीवन एवं
सार्वत्रिक मांगल्यका लागि श्री
भवानी दुर्गासंग हार्दिक प्रार्थना
गर्दै शुभ कामना व्यक्त गर्दछौं ।

**जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र
लिमिटेड - परिवार,**

सानो ठीमी, भक्तपुर

विजया दशमी २०४८ को
अवसरमा मंगलमय शुभ-कामना
व्यक्त गर्दछौं !

साना किसान विकास आयोजना
क्षेत्रमा आर्थिक कारोबार वाहेक
प्रौढ शिक्षा, वातावरण संरक्षण,
खानेपानी र सरसफाइ
खोप कार्यक्रम, शिशु स्याहार
र बालवृद्धि मूल्यांकन, तरकारी
विऊ वितरण, सामुदायिक विकास,
महिलाहरूका लागि आयवृद्धि तथा
सोप विकास

कार्यक्रमहरू कृषि विकास बैंक
मार्फत संचालित भएका छन् ।

कृषि विकास बैंक

मुख्य कार्यालय

विशेष लेख

नेपाली कांग्रेस र प्रजातान्त्रिक समाजवाद

डा० कृष्णबहादुर थापा

वि० पि० कोइराला

हिजो आज राजनीतिमा प्रजातन्त्र र समाजवाद एउटा 'फेसन' भएको छ । वास्तवमा जुन दल वा सरकार प्रजातान्त्रिक र समाजवादी छैनन्, तिनीहरूले पनि आफूलाई सिगाने "प्रजातन्त्र र समाजवाद" दुई शब्द जोडेका पाइन्छन् । यी शब्दहरू निकै आकर्षक छन र मानिसहरूलाई यिनले निकै अलमल्याएका पनि छन् । तर यस्ता शब्दले सिगाने धेरै दल र सरकारमा प्रजातान्त्रिक र समाजवादी आचरण तथा व्यवहार पाइदैन । नेपाली कांग्रेस पनि एउटा यस्तो दल हो । हाल यसै दलको सरकार नेपालमा स्थापित भएको छ । यसले पनि आफूलाई "प्रजातान्त्रिक समाजवादी" दल भन्छ । अतः आज हामीले यसको सैद्धान्तिक आधार र वास्तविक चरित्र बुझ्नु आवश्यक छ । हामीले यी कुरा बुझ्ने भने "प्रजातन्त्र र समाजवाद"को आकर्षक शब्द जालमा हामी पनि अलमलिरहनेछौं ।

वास्तविक प्रजातन्त्र त्यहाँ मात्र हुन्छ जहाँ बहुसंख्यक वर्गका मानिसको शासन व्यवस्था कायम भएको हुन्छ । संसारभर यस्ता बहुसंख्यक वर्गमा पर्ने समुच्च शोषित, पीडित, मजदूर, किसान आदि हुन् । वास्तविक समाजवाद पनि यस्तै बहुसंख्यक वर्गको शासन व्यवस्थाबाट मात्र सम्भव हुन्छ । यस्तो वास्तविक प्रजातन्त्र र समाजवादको आधार मार्क्सवाद हो । पूर्वी यूरोप र सोभियत संघमा धेरै पहिलेदेखि आएको संशोधनवादी शासन व्यवस्थाको परिणतिलाई लिएर जुन हल्ला संसारभर भइरहेछ त्यसबाट मार्क्सवादी सिद्धान्त असफल भएको पुष्टी कतै हुदैन । अतः वास्तविक प्रजातन्त्र (बहुसंख्यक वर्गको शासन व्यवस्था) र समाजवाद यसैको साध्यमबाट मात्र स्थापना हुन्छ भन्ने कुरा हिजो जति सही थियो आज पनि त्यत्तिकै सही छ । यूरोपमा जब मार्क्सवादी सिद्धान्तमा आधारित प्रजातन्त्र र समाजवादको प्रभाव दिन पर दिन बढ्दै गयो त्यसपछि पूँजीवादी र उच्च वर्गको व्यवस्थालाई जोगाउन उनीहरूले पनि नक्कली प्रजातन्त्र र समाजवादको सहारा लिए । यस्तो प्रजातन्त्र र समाजवादमा शासन व्यवस्था पुरानै वर्गमा रहने बन्दो-वस्तको सिर्जना गरियो तर नाम भने प्रजातन्त्र र समाजवादको दिइयो । मार्क्सवादमा आधारित सही प्रजातन्त्र

(जसमा बहुसंख्यक शोषित पीडितको शासन व्यवस्था कायम हुन्छ) र वास्तविक समानतामा आधारित समाजवादलाई रोकनु र घुमाउरो रूपमा पूँजीवादी र पूरातनवादीको शासन व्यवस्थालाई निरन्तरता दिनु यस्तो व्यवस्थाको मुख्य लक्ष्य थियो । त्यसैले यसमा अस्पष्ट आर्थिक समानताका कुराहरू पनि जोडी "समाजवादी प्रजातन्त्र" अथवा शब्दहरू उल्टापाल्टा पारेर "प्रजातान्त्रिक समाजवाद" भनिन लाग्यो र यस अधिका पूँजीवादी पार्टी र व्यवस्थाहरू यस्तै नाम लिएर देखापरे । यस्ता व्यवस्थाका पृष्ठ पोपकहरूलाई मार्क्सवादले बहुसंख्यक शोषित पीडित-जनताको व्यवस्थालाई "सर्वहाराको अधिनायकत्व" भनी सिधा अर्थमा नामाकरण गरेकोले "अधिनायकत्व" शब्दलाई लिएर मिथ्या प्रचार गर्न सजिलो भयो । उनीहरूले पूँजीवादी र सासन्त वर्गको अधिनायकत्वलाई प्रजातन्त्र नाम दिएकाले यस्तो व्यवस्थालाई स्थायित्व दिन सजिलो भयो यसरी प्रजातन्त्र र समाजवादले जहिले पनि वास्तविक प्रजा र वास्तविक बहुसंख्यक समाजलाई अलमल्याउने र माथिल्लो वर्गको शासन टिकाउने काम सार्न गरिरहेको पाइन्छ ।

प्रजातन्त्र र समाजवादलाई सिद्धान्तकै आधारमा हेर्ने हो भने पनि यी दुवै अस्पष्ट छन् । सर्वप्रथम

प्रजातन्त्र (Democracy) कै कुरा लिऊँ । यसकै कुनै निश्चित, परिष्कृत, सर्वमान्य परिभाषा र व्यवहार छैन । कसैको निमित्त यो “बहुमतको आधारमा कार्य गर्ने” (सरकार चलाउने) पद्धति हो । अर्का थरीको लागि अनुपातिक प्रतिनिधित्वको सरकार पनि प्रजातान्त्रिक सरकार हो । अझ अर्का थरीका लागि सबै वयस्कले मताधिकार प्राप्त गर्नु नै प्रजातन्त्र हो । संसदीय प्रजातन्त्रको जननी मानिने बेलायतमा समेत मताधिकार विस्तृत गर्दै लैजानुलाई नै धेरै समयसम्म प्रजातन्त्र भनिन्थ्यो । । फ्रान्सको क्रान्तिपछि मात्र केही मात्रामा त्यस्तो प्रजातन्त्रमा आर्थिक समानताका केही कुरा समावेश भए । उनीहरूले आर्थिक समानताका कुराहरू विशेष रूपमा थपेको वास्तवमा मार्क्सवादी समाजवादको प्रभाव पछि मात्र हो । यस प्रकारले प्रजातन्त्र भनेको के भन्ने स्पष्ट र निश्चित अवधारणा नरहेको स्पष्ट हुन्छ । यस्तो प्रजातन्त्रमा आर्थिक समानताका कुरा त झन मार्क्सवादी समानताको प्रभावलाई रोक्नको लागि समावेश गरिएको स्पष्ट हुन्छ । त्यसैले यस्तो प्रजातन्त्रमा वास्तविक प्रजातन्त्र र समाजवाद नाराको रूपमा मात्र रहने गरेको उदाहरण प्रशस्त पाईन्छ । यो कुरा आज भोलि हामी नेपाली जनताले पनि प्रत्यक्ष भोगिरहेका छौं ।

हिजो आज जुन प्रजातन्त्रको बढी प्रचार भएको छ त्यो माथि भनिएको सिद्धान्तको आधारमा निर्माण भएको हो । यस्तो प्रजातन्त्रको प्रचार प्रसारमा ती पश्चिमी देशहरूको विशेष भूमिका रहेको छ, जुन देश औपनिवेशिक साम्राज्यवादी थिए । उनीहरूको आर्थिक स्रोत विशेष गरेर औपनिवेशिक शोषणमा

आधारित थियो । यस्ता देशका शासकहरूले प्राप्त गरेको औपनिवेशिक शोषणको केही हिस्सा त्यहाँका नागरिकहरूले पनि उपभोग गर्ने अवसर पाएकाले सामान्य जनताको आर्थिक जीवनस्तर पनि आधारभूत आवश्यकता पूर्ति नहुने कष्टसाध्य स्थितिभन्दा माथि औसत स्तरमा रहन गयो । तसर्थ उनीहरूको प्रजातन्त्रमा आर्थिक समानता र शोषणरहित व्यवस्था समावेश नहुँदा पनि एक हदसम्म सह्य स्थिति सिर्जना हुन पुगेको थियो । यस अवस्थाबाट खाली राजनीतिक समानता र स्वतन्त्रताको नारामा जोड दिँदै त्यहाँको “प्रजातन्त्र” हुकिन गयो । तर त्यस्तो “प्रजातान्त्रिक” प्रणाली अपनाउने देशहरूले त्यति नै बेला आफैले बकालत गर्ने गरेको राजनीतिक स्वतन्त्रता र समानतालाई उपेक्षा गरेर संसारको विभिन्न भागमा उपनिवेश खडा गरीरहेको मात्र होइन त्यहाँ वर्वर शासन चलाएको इतिहास छदैछ ।

शोषण गर्ने एक तप्काका वर्गलाई ध्यानमा राखेर अस्तित्वमा आएको यस्तो प्रजातन्त्रलाई अर्को शब्दमा कुलीन अथवा “बुर्जुवा” प्रजातन्त्र भनिन्छ । यस्तो प्रजातन्त्र स्थापित भएका पश्चिमी देशमा, आर्थिक समानताको प्रश्न विशेष रूपले त्यस बेलादेखि मात्र उठ्न थाल्यो, जब त्यस्ता देशको औपनिवेशिक आर्थिक शोषणको अन्त्य हुदै जान थाल्यो र औद्योगिक मजदूरहरूले आफूमाथि भएको शोषणको विरोध गर्न थाले । तर यस्तो स्थिति आइपुग्ने बेलासम्म त्यस्ता देशहरूले औद्योगिक र प्राविधिक उन्नति गरिसकेका थिए । यसै माध्यमबाट व्यापार, लगानी, आर्थिक अनुदान आदिको अर्को साम्राज्य कायम गरिसकेका

लेखक

थिए । त्यसैले गर्दा उनीहरूको प्रजातन्त्र (पूँजीवादी प्रजातन्त्र) मा आर्थिक समानताको प्रश्न समावेश नभएर स्वतन्त्र बजार व्यवस्था, स्वतन्त्र आर्थिक प्रतिस्पर्धा आदि उनीहरूको नै वर्चस्व हुने आधारहरू समावेश भए । यसरी पहिले पहिले पश्चिमी मूलुकहरूले आफ्नो शोषण कायम गर्न सैनिक शक्तिको आधार लिन्थ्यो भने अहिले आएर आफ्नो स्वार्थ पूर्ति गर्ने खालको व्यवस्था कायम गर्न आर्थिक शक्ति प्रयोग गर्छ । यसको लागि उसले आफ्नै खालको (model) प्रजातन्त्र निर्यात गरेको छ । र यसलाई स्थापना गर्न अनेक प्रकारको व्यवस्था मिलाएको छ । यसैको माध्यमबाट न आजको विश्वमा उसले आफ्नो आर्थिक र राजनैतिक साम्राज्य खडा गरेको छ ।

हाम्रो नेपालमा पनि नेपाली कांग्रेसले अपनाएको ‘प्रजातन्त्र’ को मोडेल माथि छलफल गरिएको बुर्जुवा प्रजातन्त्र नै हो । पश्चिमा साम्राज्यवादीहरूले आफ्नो निहित स्वार्थका निमित्त यस्तो ‘प्रजातन्त्र’ कायम गर्ने र आफू सत्तामा स्थापित हुने ने. का. को स्वार्थलाई सहयोग गरिरहेको छ । ने. का. ले पनि पश्चिमाहरूको स्वार्थ सिद्धी हुने काम गरिरहेको छ । त्यसका अतिरिक्त ने. का. ले भारतीय पूँजीपतिको स्वार्थका निमित्त उसको

राजनीतिक तथा आर्थिक प्रभावहरूलाई पनि स्वीकारेको छ। पश्चिमाहरूले ने. का. को यो अष्टयारोलाई बुझिदिने गरेको देखिन्छ।

यसरी ने. का. को 'प्रजातन्त्र' नेपाल र नेपाली जनताको निम्ति हरसंभव कुराहरू गर्ने भन्दा पनि साम्राज्यवाद र विस्तारवादको स्वार्थलाई टेवा पुऱ्याउने सीमाभित्र रुमल्लिएको छ।

नेपाली कांग्रेसको प्रजातन्त्र वारेको माथिको छोटो छलफल पछि उसको "समाजवादो" सिद्धान्त वारे पनि केही जान्नु आवश्यक पर्दछ। समाजवादो विचारधाराको आरम्भ को वारेमा बुझ्दा के पाइन्छ भने यसको शुरू प्लेटोको "गणतन्त्र" (Republic) र टमस मोरको इटोपिया (Utopia) वाट शुरू भएको देखिन्छ। तर आधुनिक "वैज्ञानिक समाजवादी" विचारको आरम्भ औद्योगिक क्रान्तिपछि मात्र भएको हो। हालसम्म विकास भएको समाजवादो सिद्धान्त मध्ये कार्ल मार्क्सको समाजवादी सिद्धान्त नै सबै भन्दा विकसित अर्थात् वैज्ञानिक हो। तर कार्ल मार्क्स वाहेक अन्य धेरै समाजवादी चिन्तक पनि छन्, जसको समाजवादी सिद्धान्त परक परक छन्। यिनीहरू मध्ये केहीको सिद्धान्तमा समाजवाद हुनलाई उत्पादनका साधनहरू पूर्ण राष्ट्रियकरण हुनु पर्छ भने, केहीको धारणामा मुख्य उद्योगहरूको मात्र राष्ट्रियकरण भए पनि समाजवाद हुन्छ। अझै अर्का थरी समाजवादी चिन्तकको भनाइमा समाजवादमा शक्तिशाली केन्द्रीय सरकारको नियन्त्रण र निर्देशनमा अर्थ व्यवस्था संचालन हुनु पर्छ। अझै अर्का थरी समाजवादी चिन्तक पनि छन् जो "बजार समाजवाद" (Market Socialism) मा विश्वास राख्छन्। उनीहरूको

विचार अनुसार यस्तो समाजवादमा अर्थ व्यवस्था पूर्णतः समाजवादी योजनावाले निर्देशित र नियन्त्रित गरेको हुन्छ। यसरी समाजवादी सिद्धान्तका विभिन्न रूपहरू पाइन्छन्। यी मध्ये कुन समाजवादी सिद्धान्त नेपाली कांग्रेसको हो स्पष्ट छैन तर यो भने स्पष्ट छ कि समाजवादी सिद्धान्त मध्ये वढी वैज्ञानिक मार्क्सवादो सिद्धान्त भने नेपाली कांग्रेसम मान्दैन। त्यसको विरोध गर्दै गरेको कुरा हामी सबैलाई ज्ञात छ।

माथिको छलफलवाट के स्पष्ट हुन्छ भने समाजवादी चिन्तकहरूमा यसवारे मतभेद छ र एउटै निश्चित धारणा छैन तर समाजवादका केही गुणहरू र चरित्रका वारेमा भने उनीहरूमा एकमत रहेको पनि पाइन्छ। उनीहरू एकमत रहेको विषय हो- पूँजीवादी उत्पादन व्यवस्था ले निर्माण गरेको अन्याय, असमानता, कष्ट र अनियन्त्रित बजार व्यवस्थाको विरोध। तर नेपाली कांग्रेसले यस्तो गर्दैन। यसवाट स्पष्ट हुन्छ कि नेपाली कांग्रेस वास्तवमा समाजवादी पार्टी पनि होईन।

नेपाली कांग्रेसको चुनाव घोषणा-पत्र, यसका नेताले विभिन्न ठाउँमा दिने भाषण र नारालाई एकातिर र अर्कोतिर यसको व्यवहारलाई राखेर तुलना गर्दा यसको प्रजातान्त्रिक र समाजवादी आचरण उदाङ्गो हुन्छ।

यसरी प्रजातान्त्रिक र समाजवादो सिद्धान्तको आधारमा हेर्दा नेपाली कांग्रेसलाई प्रजातन्त्रवादो र समाजवादो दुवै भन्न नमकिने आधार देखा पर्दछ। ने. का. को प्रजातन्त्रवादी र समाजवादी भएको दावा खालि

खोक्रो नारा र जनतालाई अलमल्याउने सूत्र मात्र भएको देखिन्छ। यो कुरा अझ नेपाली कांग्रेसको व्यवहारवाट छर्लङ्ग हुन्छ। नेपाली कांग्रेसको चुनाव घोषणा-पत्र, यसका नेताले विभिन्न ठाउँमा दिने भाषण र नारालाई एकातिर र अर्कोतिर यसको व्यवहारलाई राखेर तुलना गर्दा यसको प्रजातान्त्रिक र समाजवादी आचरण उदाङ्गो हुन्छ। नेपाली कांग्रेस सत्तामा आएदेखि यताका एक्तिर जनपक्षीय भाषण र अर्कोतिर यसले गरेका ठीक उल्टा जनविरोधी कार्यहरू नै यसलाई पुष्टी गर्ने पर्याप्त छन्। यी भैरहेका जनविरोधी अप्रजातान्त्रिक र असामाजिक कृत्याकलाहरू अज्ञानमा अथवा गल्लीले भएका होइनन्। यी सबै यमका भित्री उद्देश्य अनुसार नै भएका हुन् र हुदैजाने छन् किनकि माथि भनिसकेको छ- नेपालो कांग्रेसको सिद्धान्त अर्थात् "प्रजातान्त्रिक समाजवाद" पश्चिमी पूँजीवादी सिद्धान्त हो। यसमा मुख्यत तीन कुरा निहित छन् सर्वप्रथम त यस्ता व्यवस्था अपनाउने देशहरू पश्चिमी पूँजीवादी देशहरूको स्वार्थ अनुकूल कार्य गर्दछन्। दोस्रो, यस्तो व्यवस्थाले देशीय पूँजीपति विषेप गरेर दयाल पूँजीपति र यिनैमंग सम्बन्धित ठूला नेता, पार्टी, प्रशामक र माथिल्ला तप्काका मानिसको स्वार्थ रक्षा गर्दछ। यी वाहेक अन्य निम्न वर्गको स्वार्थ रक्षा र उत्थानका कुराहरू खालि चुनाव प्रचार र भाषणमा मात्र सीमित हुन्छन्। माथिल्ला वर्ग र विदेशी पूँजीपतिको स्वार्थ रक्षार्थ यमै अनुरूपको देशको मंविधान, नियम-कानून बनाइन्छ। कुनै व्यक्ति, समूह, वर्ग अथवा पार्टीलाई त्यही हदसम्म स्वतन्त्रता दिइन्छ जुन हदसम्म यी वर्गका

स्वार्थमा खतरा उत्पन्न हुदैन । त्यो भन्दा यताउता पन्थो भने विरोधीलाई अनेक प्रकारले गैह्र प्रजातन्त्रवादी भएको दोष लगाइन्छ अनि सैनिक शक्ति लगाई या त बुटले कुल्चिन्छ, या त बन्दुकले उडाइन्छ । यस प्रकार उनीहरूको शासन प्रणालीको निरन्तरता कायम गरिन्छ । तर नाममा भने यो “प्रजातान्त्रिक र समाजवादी” नै रहन्छ । तेस्रो, यस्तो शासनको सिद्धान्त हो— वास्तविक प्रजातन्त्र (बहु संख्यक शोषित पीडित, मजदुर, किसान आदिको शासन) र समाजवादलाई सकेसम्म रोक्नु । यस्तो प्रणाली स्थापित भैसकेको देशको वदनाम गर्नु, शांतिधनको बाटोतर्फ लगाउनु र अन्तिममा सकिन्छ भने नष्ट गर्नु ।

नेपाली कांग्रेस पनि यस्तै सिद्धान्तमा आधारित पार्टी भएकोले यसले पनि देश बाहिर पश्चिमी र भारतीय पूँजीपतिहरूको स्वार्थरक्षा गर्दछ । देशभित्र पूँजीपति, दलाल पूँजीपति, माथिल्ला तहका यसैसंग सम्बन्धित प्रशासक र कांग्रेस पार्टी तथा यसका सदस्यहरूको मात्र स्वार्थ हेर्दै र रक्षा गर्दै राम्रो भाषण र नाराले तल्ला स्तरका जनतालाई अलमल्याई जनताले चाहेको वास्तविक प्रजातन्त्र र समाजवाद कायम गर्नबाट रोक्छ । यसको उदाहरण नेपाली कांग्रेसले एकलौटी शासन प्राप्त गरेको ५ महिना पुग्दा नपुग्दै प्रसस्त देखा परिसकेका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पूँजीपति वर्गको सेवा पु-याउने कार्य यसले धमाधम गरि रहेको छ । मूल्य वृद्धिमा यसैको साँठगाँठले ठूलो भूमिका खेलि रहेको छ । पश्चिमी पूँजीवादी शासक वर्ग आफ्नो स्वार्थ रक्षार्थ यसलाई हर तरहेले मद्दत गर्दछन् । यसमा विशेष भूमिका सं. रा. अमेरिकाको छ ।

वास्तवमा मूल्याङ्कन गर्ने हो भने के देखिन्छ भने सं. रा. अमेरिकाको यहाँ स्थित प्रतिनिधिहरूको इशारामा नेपाली कांग्रेसले शासन चलाई रहेको छ । २/३ महिना यता देशका विभिन्न पदमा भएका महत्वपूर्ण नियुक्तिहरूलाई केलाउने हो भने यो कुरा अझै स्पष्ट हुन्छ । यस्ता नियुक्तिहरूमा प्रायशः अमेरिकी विभिन्न नियोगसंग सम्बन्धित व्यक्तिहरू परेका छन् । यो कारणले गर्दा नेपाली कांग्रेसकालागि धेरै वर्ष दुःख खपेका र केही मात्रामा भएपनि जनताका दुःख बुझेका व्यक्तिहरू पछि परिसकेका छन् । यस सन्दर्भमा नेपाली कांग्रेस भित्रको अर्को समूह, जो भारतसंगको बढी निकटता चाहन्छ, पछि परिसकेको छ । नेपाली कांग्रेसकै “सर्वमान्य” समेतलाई पार्टी भित्रकै अर्को समूहले “साम्प्रदायिक” भन्न थालेको छ ।

राष्ट्रिय रूपमा नेपाली कांग्रेसले जन आन्दोलनमा सहभागी बनेका र साथ दिएका सम्पूर्ण पार्टी र जनतालाई छोडेको मात्र होइन यसैलाई नै मुख्य शत्रु मान्न थालिसकेको छ । आज उसको लागि, हिजोका पञ्च, मण्डले चाटुकार मौकेवाज, भ्रष्ट नोकरशाह, दलाल पूँजीपति वर्ग, आदि मित्र भएका छन् । उनीहरूलाई फाईदा दिने र उनीहरूबाट फाईदा लिने काम गरिरहेको छ । यस्ता उदाहरणहरू प्रशस्त पाइन्छन् । हिजोका वदनाम पञ्च र मण्डलेलाई पार्टी भित्र भित्र्याएको मात्र होइन कि पुराना इमान्दार कांग्रेसकै विरुद्धमा उभ्याउन पुगेको छ । त्यस्तै हिजोका वदनाम नोकरशाहहरूको पदोन्नति गरेको छ । परिवर्तन अनुसार सही कार्य गर्ने र गर्नुपर्छ भन्ने इमान्दार व्यक्तिलाई हर तरहेले निरुत्साहित

र हतोत्साहित तुल्याउने कार्यहरू योजनाबद्ध किसिमले गरिदैछ । सम्पूर्ण जनता त्यसमा पनि विशेष गरेर तल्ला स्तरका बहुसंख्यक जनतालाई प्रहार गर्नको लागि द्रुत गतिले महंगी वृद्धि गरिदैछ । महंगी वृद्धि सरकारी निस्कृत्यता अथवा यसको एउटा सहज गतिले मात्र भएको छैन बरु सरकारको सहयोग, साँठगाँठ र कृत्रिम तरीकाले यो भएको छ । यसरी गरीबलाई अझ गरीब मात्र होइन भोकै मर्नु पर्ने

मार्क्सवादी सिद्धान्तमा आधारित प्रजातन्त्र र समाजवादको प्रभाव दिन पर दिन बढ्दै गयो । त्यस पछि पूँजीवादी र उच्च वर्गको व्यवस्थालाई जोगाउन उनीहरूले पनि नक्कली प्रजातन्त्र र समाजवादको सहारा लिए । यस्तो प्रजातन्त्र र समाजवादमा शासन व्यवस्था पुरानै वर्गमा रहने बन्दोबस्तको सिर्जना गरियो तर नाम भने प्रजातन्त्र र समाजवाद को, दिइयो ।

स्थितिको सिर्जना गरिएको छ । तर भाषणमा अझै गाउँमुखी वजेत ल्याएको, गरीबको व्यवस्था गर्ने योजना बनेको आदि झुठा दावा गरिन्छ । मूल्य वृद्धिले के गरीब वर्गको उत्थान हुन्छ ? मूल्य वृद्धिको ठूलो प्रहार गरीबलाई पछि कि धनीलाई ? काठमाडौं उपत्यकामा खोलिएका केही सरकारी “सस्तापसल” मा गरीब जनताको कस्तो भीड छ ? यसबाट के आवश्यक राहत पुगेको छ ? देशको अन्य भागमा गरीब जनता बस्दैनन् ? गाउँ र गरीब जनताको भलाइ गर्ने नेपाली कांग्रेसको “समाजवादी कार्यक्रम”को शुक्वात

के यही हो ? अतः यी उदाहरणबाट स्पष्ट हुन्छ कि नेपाली कांग्रेसले जनतालाई राहत दिने कार्य होईन, शोषण गर्ने, प्रहार गर्ने कार्य थालि-सकेको छ ।

नेपाली कांग्रेसको सरकारले वर्तमान परिवर्तनलाई उज्वल भविष्य निर्माणार्थ सही रूपले र इमान्दारी पूर्वक प्रयोग गर्न चाहने प्रगतिशील समूहहरूलाई वदनाम र सकेसम्म नष्ट गर्ने अर्को काम पनि थालि-सकेको छ । सारातिर “एकमना”को नीति अगाडि सारीरहेको छ । ठाडो खोसुवामा विशेष गरेर यस्ता कर्मचारीलाई तारो बनाइएको छ । यस प्रक्रियालाई अझ तीव्र गति दिन चिन्तन र अन्तराष्ट्रिय सहयोग जुटाउने कार्य भइ रहेको छ । राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय समाचार माध्यमलाई यसको विरुद्धमा खुब प्रयोग गरिइ — रहेकोछ ।

यसरी नेपाली कांग्रेसको “प्रजातान्त्रिक समाजवाद”को असली रूप दिन परे दिन स्पष्ट हुँदै जनसमक्ष देखा परिरहेको छ । नेपाली जनताले यसको राम्रो भाषण र कटु व्यवहार-को स्वाद चाखिरहेका छन् । यसबाट सिद्ध भैरहेको छ कि चुनावमा घोषणा — पत्र द्वारा नेपाली कांग्रेसले जनतालाई दिएको वचनवद्धता वास्तवमा वचनवद्धता नभएर जनतालाई झुक्याउने कुटील चाल रहेछ । अब जनता आफैले यो कुटील चालबाट उम्कने उपाय सोच्नु पर्छ र सही निर्णय लिनु पर्दछ । जनताका सही प्रतिनिधिले पनि जनतालाई सही बाटो लिन र सही निर्णय गर्न मद्दत गर्नु पर्ने हुन्छ ।

डा० कृष्णबहादुर थापा: सह-प्राध्यापक त्रि० वि०, संयोजक: बुद्धिजीवी परिषद, काठमाडौं / सल्लाहकार ‘शिल्को’ तथा ‘मूल्याङ्कन’ ।

विजया दशमी तथा दीपावलीको शुभ उपलक्ष्यमा

समस्त देशवासीहरूमा

हार्दिक मंगलमय शुभ कामना!

राजकमल स्पनिङ्ग एण्ड विभिङ्ग मिल्स प्रा. (लि.)

वालाजु औद्योगिक क्षेत्र

हाम्रा समस्त सदस्य महानुभावहरूमा दीपावलीको

शुभ उपलक्ष्यमा शुभ कामना व्यक्त गर्दै

उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना व्यक्त गर्दछौं ।

धनी उपहार कार्यक्रम

जैसीदेबल, काठमाण्डौं

फोन नं. — २२०८८८

बडा दशैं तथा दीपावलीको शुभ उपलक्ष्यमा

समस्त देशवासीहरूमा

हार्दिक मंगलमय शुभ कामना !

बुद्धराम श्रेष्ठ

सरस्वती बजार, धुलिखेल

काभ्रे

विशेष लेख

नेपालमा हिन्दूकरण कहिलेदेखि र कसरी ?

प्रो० माणिक लाल श्रेष्ठ

नेपाल देशको हिन्दू धर्म तथा संस्कृतिको सम्बन्धबारे कुरा गर्दा आजकल दुई एकदमै विपरीत (र दुवै अतिवादी) विचारहरू अभिव्यक्त गरिएको बरोबर सुनिन्छ। एउटा धारणा छ—नेपाल हिन्दू राष्ट्र हो रे, वैदिक कालदेखि नै नेपाली जनताको हिन्दू (वैदिक, मनातनी र हिन्दू) धर्म र संस्कृति रही आएको छ भन्ने। यसको विपरीत दोस्रो धारणा छ—नेपाल मूलतः अहिन्दू राष्ट्र हो, प्राचीन काल र मध्य युगको शुरु मम्म पनि नेपाली जनता पूरै गैर-हिन्दू थिए, चौधौं शताब्दीमा मल्ल राजा जयस्थिति मल्लले नेपालमा वर्ण व्यवस्था लागू गरेदेखि मात्र हिन्दू धर्म संस्कृतिको प्रवेश भएको हो रे। तथ्यलाई केलाएर हेरेमा, इतिहासको राम्ररी अध्ययन गरी हेरेमा यी दुवै धारणाहरू पूरै गलत ठहरिन आउँछन्। वास्तवमा हिन्दू धर्म नेपालको प्राचीन धर्म होइन, परम्परागत रैथाने धर्म पनि होइन, हिन्दू धर्म नेपालमा बाहिरबाट प्रवेश गरेको हो अथवा बाहिरबाट पसेकाहरूले ल्याएका हुन्। यसको माथ नेपालमा त्यो ईशाको तेस्रो चौथो शताब्दीतिर नै हिन्दू धर्मले प्रवेश गरिसकेको थियो र वर्ण व्यवस्था लागू गर्ने क्रम शुरु भैसकेको थियो।

नेपाल हिन्दू राष्ट्र होइन

एकथरी जातिवादीहरू नेपाल-

लाई “हिन्दू राष्ट्र” भनी बारम्बार चिच्याइरहन कहिल्यै थाक्दैनन्। वर्तमान सम्बिधान र पंचायती सम्बिधानले नेपाललाई “हिन्दू अधिराज्य” भनी घोषणा गरेको छ। राणा शासन कालमा पनि नेपाललाई “हिन्दू राज” भनियो। पृथ्वीनारायण शाहले पति नेपाललाई “असली हिन्दूस्थान” भन्न रुचाए। तर यी मवैले नेपाललाई “हिन्दू राज्य” मात्र बनाएका हुन्, “हिन्दू राष्ट्र” त कहिल्यै बनेन। राष्ट्रको अर्थ जनता हो। राज्य, सरकार वा राजनैतिक व्यवस्था होइन। नेपाली जनताको सबै वा कम से कम निकै ठूलो बहुसंख्या हिन्दू धर्मावलम्बी भएको भए “हिन्दू राष्ट्र” भन्न मिल्दथ्यो, तर यथार्थ यस्तो छैन।

वास्तवमा हिन्दू धर्म नेपालको प्राचीन धर्म होइन, परम्परागत रैथाने धर्म पनि होइन, हिन्दू धर्म नेपालमा बाहिरबाट प्रवेश गरेको हो अथवा बाहिरबाट पसेकाहरूले ल्याएका हुन्।

नेपाल बहुजातीय राष्ट्र हो। कहीं नश्लको आधारमा जाति छुट्टयाइन्छ, कतै धर्मको आधारमा फलानो फलानो जाति भनिन्छ। नेपालको वास्तविकतामा भने जाति छुट्टयाउने मवभन्दा वैज्ञानिक आधार भाषा हो। नेपालमा बोलिने भिन्न-

भिन्न तीन दर्जनभन्दा बढी भाषा भएकाले छत्तीमभन्दा बढी जातिका नेपालीहरू छन्। यी विभिन्न जातिका नेपाली जनता सबै वा कमसे कम निकै ठूलो बहुसंख्या हिन्दू धर्मावलम्बी भएको भए हिन्दू राष्ट्र भन्न मिल्दथ्यो, तर यथार्थ यस्तो छैन।

नेपालीहरूको साझा घर नेपाल देश हो। यो देशका नेपाली भाषाभाषीका (जसलाई उनीहरूले बोल्ने भाषा खस भाषा*को आधारमा ठीक वा गलत ढङ्गले खस जाति भनिन्छ) - जातिका मानिसहरूको धर्म हिन्दू धर्म हो। त्यस्तै तराईका मैथिली, भोजपुरी, अवधि भाषाभाषी जनतामा अधिकांश हिन्दू छन् र केही साना संख्यामा मुसलमानहरू पनि छन्। तर विभिन्न जातिमध्ये सबभन्दा बढी संख्या भएको तामाङ्ग जातिका जनता बौद्ध धर्मावलम्बी हुन्; सेर्पा, गुरुङ्ग, थकानी, मनाङ्ग, गुरुङ्गहरू पनि बौद्ध धर्म मान्ने जाति हुन्; नेवार जातिमा अधिकांश बौद्ध छन् र केही हिन्दू छन्; मगरहरूले अहिले हिन्दू धर्म अपनाएका छन्, तर हिन्दू धर्म उनीहरूमाथि लादिएको हो, मूलतः उनीहरू हिन्दू होइनन्। किरातहरूको (राई, लिम्बू, सुनुवार आदिको) आफ्नै मौलिक धर्म छ, त्यो हिन्दू धर्म होइन। थारूको धर्म मिश्रित छ, उनीहरूको परम्परागत धर्म बौद्ध धर्म हो, सम्भवतः

* अहिले नेपाली भाषा भनिने भाषाको पहिलेको नाम गोरखा भाषा, पर्वते भाषा र खस भाषा थियो। यो भाषा अहिले बोल्ने ब्राम्हण आदि जातिहरू खस जाति भिन्न पर्दैनन् तर उनीहरूले खस भाषा बोल्ने हुनाले यो भाषाभाषीहरू मवैलाई मोटाभोटी रूपले खस जाति भनिएको हो।

सबै नेपाली हिन्दू होइनन् र हिन्दू भन्दा गैर-हिन्दू नै बढी छन्। यस्तो स्थितिमा नेपाललाई हिन्दू राष्ट्र भन्नु घोर जातिवाद हो।

गौतम बुद्ध स्वयम् नै थारूको एक उपजातिका थिए। यस प्रकार सम्पूर्ण नेपाली जनतालाई हेर्ने हो भने कोही हिन्दू, कोही बौद्ध र कोही मुसलमान छन्। सबै नेपाली हिन्दू होइनन् र हिन्दूभन्दा गैर-हिन्दू नै बढी छन्। यस्तो स्थितिमा नेपाललाई “हिन्दू राष्ट्र” भन्नु घोर जातिवाद हो।

“चार वर्ण छत्तीस जात”का नेपाली भन्ने कथन गलत

सम्पूर्ण नेपालीहरूलाई “चार वर्ण छत्तीस जात”का नेपाली भन्ने सुनिन्छ। “चार जात छत्तीस वर्ण” भन्ने गरेको पनि सुनिन्छ। जे होस् सम्पूर्ण नेपालीहरूलाई वर्ण र जातमा विभाजित गर्न खोज्नु “हिन्दू शोविनिज्म” हो। हिन्दू जातिका जनता जात र वर्ण मान्छन्, खस जाति (नेपाली आधाभाषी) भित्र बाहुन, क्षेत्री, मार्की, दमाई, कामी आदि जात छन्। त्यस्तै हिन्दू धर्मवलम्बीहरू जातिमा पनि जात प्रथा छ। नेवार (हिन्दू तथा बौद्ध दुवै सम्प्रदायका) जातिमा जात-प्रथा छ, तर यी जातिभित्रको जात प्रथा वर्णमा आधारित होइन। मल्ल शासन-कालमा कुन कुन राज्य पद मम्हालेका व्यक्तिहरूका सन्तान हुन् त्यसमा आधारित जात छ, जसलाई साँचो अर्थमा जात भन्न पनि मिल्दैन, वर्ण त हुँदै होइन। त्यसपछि नेपाली जनताको विशाल अंश तामाङ्ग, गुरुङ, राई, लिम्बू, दनुवार, थारु, कोर्पा, मगर, चेपाङ आदि कुनै पनि जातिभित्र वर्ण-व्यवस्था र जात-प्रथा

छैन। मुसलमानहरूको धर्म इस्लामले मानिम मानिममा वर्ण र जातको ऊँच-नीच मान्दैन। यस स्थितिमा नेपाली राष्ट्रलाई “चार वर्ण” वा “छत्तीस जात”भित्र बाँध्न खोज्नु आपत्तिजनक जातिवाद हो। श्री ५ सुरेन्द्रको राज्य-कालमा प्रधानमन्त्री जङ्गबहादुर राणाले लागू गरेको मुलुकी ऐनमा विभिन्न जातिलाई नै जातमा परिणत गरी (अरू जात सरह जातिलाई पनि राखेर) बाहुन, क्षेत्री, कामी, दमाई, मार्की, तामाङ्ग, गुरुङ, मगर, नेवार, राई, लिम्बू, मुसलमान आदि जातहरू पनि किटेर फेहरिस्त बनाइएको थियो। बाहुन, क्षेत्री, कामी, दमाई भन्नु एक जाति

बाहुन, क्षेत्री, कामी, दमाई भन्नु एक जाति (खस जाति) भित्रका जातहरू हुन्; नेवार, गुरुङ्ग, मगर, राई, लिम्बू आदि त जात होइनन्, जाति हुन्। फेरि मुसलमान भन्नु त जात र जाति होइन, एक धर्म हो।

(खम जाति) भित्रका जातहरू हुन्। नेवार, गुरुङ्ग, मगर, राई, लिम्बू, आदि त जात होइनन्, जाति हुन्। फेरि मुसलमान भन्नु त जात र जाति होइन, एक धर्म हो। ती सबलाई विभिन्न जात भन्नु सर्वमाथि ब्राह्मणवाद लादने माम्प्रदायिक कुकृत्य थियो, तर यही कुकृत्यलाई दिगो राख्न खोज्ने षडयन्त्रमा लागेका अतिवादी-जातिवादीहरू आज पनि छन्।

नेपालमा हिन्दू धर्म भन्दा बौद्ध धर्मको लामो ऐतिहासिक परम्परा

बौद्ध धर्मका प्रवर्तक गौतम बुद्ध स्वयम् नै हिन्दू धर्मावलम्बी कूलमा

जन्मी हिन्दू परम्परामा हुर्केर हिन्दू धर्मको विरुद्ध विद्रोह गरी बौद्ध धर्म प्रचार गरेको तथ्यको पृष्ठभूमिमा धेरै मानिसहरू बुद्धले हिन्दूहरूलाई बौद्ध धर्ममा परिवर्तन गरेका हुन् र त्यसकारण आजका बौद्धहरू पनि शुरूमा हिन्दू थिए भनी तर्क दिई हिन्दू धर्मको लामो परम्परा देखाउन खोज्छन्। तर यो कुरा भारतको लागि सत्य भए पनि नेपालको हकमा मिल्न आउँदैन। बरु नेपालको पूर्वी कोशी क्षेत्र र पूर्वी तराईका केही भूभाग बाहेक अरू ठाउँमा हिन्दू धर्मभन्दा बौद्ध धर्मको पहिले प्रवेश भएको देखिन्छ।

नेपाल गौतम-बुद्धको जन्म-भूमि (लुम्बिनी जन्म स्थल), गौतम बुद्धका पिता सुद्धोधनको जन्म-भूमि (जन्म स्थल कपिलवस्तु), गौतमकी माता महामायाको जन्म-स्थल देवदह (कोल्लियहरूको राज्य देवदह, श्री निहस डेविड्का अनुसार हिमालयको फेदीमा रहेको राज्य, बौद्ध जातक अट्टकथाका अनुसार कपिलवस्तुबाट उत्तरतिर पर्ने र चिनियाँ यात्री ह्वेन शाङ्का अनुसार कपिलवस्तुबाट पचास ली अर्थात् माइल ‘उत्तरपूर्व-तिर पर्ने’) पनि नेपालभित्र परेको कुराले नेपालको बौद्ध-परम्परा स्पष्टै देखाउँछ। त्यसै गरी गौतम बुद्ध भन्दा पहिलेका बुद्धहरूमध्ये कनक-मुनिको वासस्थान वर्तमान निग्लिहवा

नेपालमा बौद्धहरूको प्रवेश पहिले कि हिन्दूहरूको पहिले ?

लेखक

नजीकै निम्नसागर दहसंगै सोभित-
राम नामक कुटी भएको तथ्य,
परम्परागत विश्वास अनुसार विपश्ची
बुद्धको अस्थि गाडिएको ठाउँ स्वयम्भू
चैत्य र शिखि बुद्धको समाधि
काठमाडौं नजीकै फर्पिङ्गमा पछि
वनेको शेष (शिखि) नारायणको
मन्दिरसंगै रहेको कुराले बौद्ध धर्म र
परम्परासित नेपालको अभिन्न सम्बन्ध
देखाउँछ ।

पाटन र काठमाडौं शहरको निर्माण बौद्ध परम्परामा

पाटन शहर विहारै विहारले
भरिको र बौद्ध दर्शनको अध्ययन-
केन्द्रको रूपमा रहेको तथ्यको साथै
शहरका चार कुनामा चारवटा थूर-
हरू रहेको कुराबाट पाटन शहर नै
बौद्ध स्थापत्य-परम्परामा निर्माण
भएको देखिन्छ । भारतका बौद्ध
शहरहरू— पाटलीपुत्र, वैशाली, राज
गृह र श्रावस्तिमा पनि शहरका चार
कुनामा यस्तै थूरहरू रहेको कुरा
श्री डी. एल्. स्तेलप्रोवले ओल्याउनु
भएको छ। त्यसै गरी काठमाडौं नगरको
निर्माणबारे विचार गर्दा इन्द्र जात्रा-
को केही दिन अगाडि भाद्र शुक्लको
दिन नगर परिक्रमा गर्ने परम्पराको
विशेष अर्थ देखिन्छ । त्यस नगर

परिक्रमाको त्यो मार्गको नक्सा
खिचेर हेरेमा एक बौद्ध— स्तुपको
आकार बन्दछ ।

परिक्रमा गर्ने यात्रालाई “उपकू-हुले”

भनिने चलन छ, जसको अर्थ हुन्छ—
मूल नगरको परिधिको परिक्रमा ।
परिक्रमाको त्यो मार्ग— मरु टोल,
प्याफल, यटखा, टेङ्गल, धौतपाटी,
ठहिटी, ज्याठा, छुस्यावहाल,
कमलाक्षी, भोटाहिटी, महाबौद्ध,
दुगमबहिल, धरहरा, गणबहाल, लगन,
ब्रम्हटोल, कोहिटी, भीमसेनस्थान र
मरु टोलको मार्गको नक्सा खिचेर
हेरेमा एक बौद्ध-स्तुपको आकार
बन्दछ । निश्चय पनि काठमाडौं
नगर बौद्ध परम्परा अनुसार स्तुपको
आकारमा निर्माण गरिएको हो ।

नेपालका सबभन्दा प्राचीन स्मारक र अभिलेखहरू बौद्ध-मूलका

नेपालका सबभन्दा प्राचीन
स्मारकहरू सबै नै हिन्दू धर्मसित
सम्बन्धित होइन, बौद्ध धर्म र
संस्कृतिसित सम्बन्धित छन् । अहिले
सम्म बाँकी रहेका स्मारक वा
मन्दिरहरूमध्ये सबभन्दा पुराना
पाटनका चारवटा थूरहरू, साँखुको
गुप्त विहार, चावहिलको धंदो चैत्य
सबै बौद्ध धर्मसित सम्बन्धित छन् ।
अभिलेखहरू हेरेमा पनि सबभन्दा
पुराना दुईवटा अभिलेखहरू (लुम्बिनी-
को अशोक-स्तम्भमा रहेको अभिलेख
र निम्नलहाको अशोकको अभिलेख)
बौद्ध धर्मसित सम्बन्धित छन् ।
विदेशी राजाले खडा गरेको अभिलेख-
लाई नगनी देशभित्रकै मानिसहरू-
द्वारा स्थापित अभिलेखहरूमध्ये
सबभन्दा पुरानो चावहिल स्थित
अभिलेख*मा एकजना महिलाले भगवान
बुद्धको पूजा र बौद्ध भिक्षुहरूलाई

भोजन गराउनको लागि गुठी स्थापना
गरेको कुरा उल्लेख छ र त्यही चैत्य-
मा धन्दो चैत्य (चावहिलको स्तुप)
को वर्णन छ ।

प्राचीन नेपालमा बौद्धधर्मको बाहुल्य

स्तेलप्रोवका अनुसार ईश्वी
सम्बत शुरु हुनुभन्दा पहिले प्राचीन
नेपालमा बौद्ध जनसंख्या थियो ।
अभिलेखहरूकै प्रामाणिक तथ्यमाथि
विचार गर्दा ईशाको सातौं शताब्दीको
शुरूको अंशुवर्माको हाँडीगाउँ स्थित
(सन् ६०८ को) अभिलेखमा विभिन्न
मन्दिर विहारहरूलाई राज्यबाट
दिइने भाग छुट्टयाएको फेहरिस्त
दिइएको छ। लोकमा प्रसिद्धी, लोक-
प्रियता र भक्तजनहरू जाने संख्याको
आधारमा वर्गीकरण गरिएको त्यस
अभिलेखमा विशिष्ट श्रेणीमा ७ वटा
लाई राखिएको छ, जसलाई सबभन्दा
बढी रकम प्रदान गरिएको छ । ती
हुन्-भगवान् पशुपतिनाथ, दोलाशिवर-
स्वामी (चांगु नारायण), गुम्बिहार,
श्रीमानविहार, श्रीराजविहार, खर्जु-
रिकाविहार र मध्यमविहार, अर्थात्
एउटा शैव मन्दिर, एउटा वैष्णव
मन्दिर र पाँचवटा बौद्ध विहार ।
यसबाट त्यसवेला हिन्दुभन्दा बौद्ध-
हरूको संख्या धेरै भएको स्पष्ट हुन्छ।

लिच्छवी कालको शुरुतिरै हिन्दू धर्मको प्रवेश

प्राचीन कालमा नेपालमा बौद्ध
जनसंख्या अधिक भएको सिद्ध हुन्छ,
तर नेपालमा वर्ण व्यवस्था नै चौधौं
शताब्दीमा मात्र शुरु भयो भन्ने
धारणा र एघारौं भाइौं शताब्दीतिर
भारतबाट शरणार्थीका रूपमा नेपाल
पसेकाहरूबाट मात्र हिन्दू धर्म र वर्ण

* मिति पनि बाँकी रहेको सबभन्दा पुरानो अभिलेख “सम्बत ३८६” (सन् ४६४ वा वि. सं. ५२९)को राजा
मानदेवद्वारा स्थापित चांगु अभिलेख हो । तर मिति फुटेर पढ्न नसकिने भएतापनि अहिलेसम्म प्राप्त
अभिलेखहरूमध्ये सबभन्दा पुरानो र राजा मानदेवका बराजु वृषदेवको पालाको अभिलेख यो हो ।

व्यवस्थाको प्रवेश नेपालमा भयो भन्ने कुरा पनि सत्य होइन। यो भन्दा धेरै पहिले लिच्छवी शासन कालको शुरुतिर नै नेपालमा हिन्दू धर्मावलम्बीहरू प्रशस्त भैसकेका र लिच्छवी राजाहरूले अनेक प्रयत्न गरी नेपाली समाजमा वर्ण-व्यवस्था लागू गर्न खोजेका थिए। स्वयंम लिच्छवीहरू मूल-भूमि वैशालीमा रहेको बेला (बुद्धको समयमा) बौद्ध भएता पनि नेपालमा पसेको बेला वा पसिसकेपछि धेरै जसोले हिन्दू धर्म अपनाइसकेका थिए। लिच्छवी राजाहरूमध्ये वृषदेव एकजना मात्र बौद्ध धर्मावलम्बी भएको देखिन्छ, अरू धेरैजसो शैव मतका थिए।

नेपालका गैर-हिन्दू जातिका जनतामाथि वर्ण-व्यवस्था लादने र हिन्दूकरण गर्ने कार्य एघारौं-बाह्रौं शताब्दी पछि होइन, छैठौं शताब्दी-भन्दा पहिले नै गरिसकेको कुरा स्पष्ट हुन्छ।

इशाको छैठौं शताब्दीको शुरुतिर सन् ५०६ को थानकोट स्थित लिच्छवी राजा वसन्तदेवको अभिलेखको शुरुमा वसन्तदेववाट “जय पल्लिका गाउँका ब्राम्हण लगायत... गाउँका अठारै जातका गृहस्थीहरूलाई कुशल मङ्गल” सोधी आज्ञा प्रसार गरिएको छ (अभिलेख नं. नौलो १२, धनवज्र २२)। यसबाट त्यसबेला नेपालमा ब्राम्हणहरू पसिसकेको मात्र होइन, विभिन्न जात जातिमा ब्राम्हणको नाम सबभन्दा पहिले लिने बाहुनहरूको प्रभूत्व भइसकेको वा हिन्दू राजाहरूले विइसकेको देखिन्छ, साथै विभिन्न जातिहरूलाई जातमा समावेश गर्ने ब्राम्हणवादी प्रचलन शुरु भइसकेको देखिन्छ। अभिलेखमा उल्लिखित ‘अष्टादशप्र-

कृति’ को अर्थ अठार जातिका वा प्रकारका भन्ने आउँछ। लिच्छवी राजाहरूले नेपाली समाजलाई वर्ण-व्यवस्था अन्तर्गत चार वर्णमा समावेश गर्न खोजेको तर गैर-हिन्दू र वर्ण व्यवस्थामा नअटाउने जातिलाई अलग्गै अठार जात भन्ने गरेको देखिन्छ। लिच्छवी राजाहरूले क्रमिक रूपले सबै जातिलाई वर्ण विभाजनभित्र समावेश गर्न खोजेको तथ्यबाट नेपालमा वर्ण-व्यवस्था स्थापना गर्ने पहिलो राजा मल्ल राजा जयस्थिति मल्ल नभई लिच्छवी राजाहरू थिए भन्ने थाहा हुन्छ। साथै नेपालका गैर-हिन्दू जातिका जनतामाथि वर्ण-व्यवस्था लादने र हिन्दूकरण गर्ने कार्य एघारौं बाह्रौं शताब्दीपछि होइन, छैठौं शताब्दीभन्दा पहिले नै गरिसकिएको कुरा स्पष्ट हुन्छ। तर वसन्तदेवकै सन् ५१२ को टिस्टुङ स्थित अभिलेखमा ‘टिस्टुङ गाउँ निवासी प्रधान (मुखिया) लगायत सबै गृहस्थीहरूलाई’ भनी सम्बोधन गरिएको ‘ब्राम्हण’ शब्द वा ‘अरू जातहरू’ भन्ने शब्दहरू नभएकोले टिस्टुङका जनतालाई गैर-हिन्दू तथा वर्ण व्यवस्थाभित्र ल्याइसकेको देखिन्छ। वसन्तदेवकै चौकटारस्थित सन् ५३२ को अभिलेख र अरू धेरै अभिलेखहरूमा ‘ब्राम्हण लगायत सबै गृहस्थी’ भनी सम्बोधन गरिएको देखिन्छ भने कुनै कुनै अभिलेखमा (सीतापाइलाको सन् ५०८ लगायतमा) ‘गाउँका वासिन्दाहरूलाई’ भनी सम्बोधन गरिएको छ। त्यसबेला विभिन्न बस्तीहरूमा ब्राम्हणहरू तथा हिन्दूधर्मावलम्बी वर्ण व्यवस्था मान्ने जातिहरूको बसो-वास नेपालमा भइसकेको देखिन्छ।

लिच्छवीकालमा वर्ण व्यवस्था

लागू गर्ने प्रयत्न

माथि भनिए झैं नेपालमा लिच्छवी शासन कालको शुरुतिर नै, कम

से कम इशाको पाँचौ शताब्दीसम्ममा प्रशस्त हिन्दू धर्मावलम्बीहरू प्रवेश गरिसकेको देखिन्छ। साथै लिच्छवी राजाहरू र लिच्छवीकालका शासकहरूले सम्पूर्ण नेपाली समाजलाई नै वर्ण व्यवस्था अन्तर्गत राख्ने (अर्थात् अर्को शब्दमा नेपालका गैर हिन्दू जाति समेतमाथि वर्ण व्यवस्था लादने) वा नेपाली समाजलाई हिन्दूकरण गर्ने हरसम्भव उपाय अपनाए। यो काम (नेपाली समाजमा वर्ण व्यवस्था र हिन्दू धर्म लादने काम) कुनै शासकले गैर हिन्दू धर्मप्रति द्वेषको भावना लिई जबजस्ती हिन्दूकरण गर्ने खोजे भने कुनै शासकले सुक्ष्म रूपले नरम तरीकाले जनतालाई हिन्दू धर्म र वर्ण

अनेकौं अभिलेखहरूमा तिनी आफ्नो नामको प्रशस्तिमा नै वर्ण-व्यवस्थाका पक्षपाती देखाउने शब्दहरू जोड्न गौरव मान्दथे।

व्यवस्था लिन प्रेरित गरे। सम्भवतः वृषदेव जस्ता बौद्ध धर्मावलम्बी राजाको पालामा मात्र यस्तो भएन होला। ‘धार्मिक सहिष्णुता भएका’ ‘सबै धर्म प्रति समान व्यवहार गर्ने’ शासक भनी एक थरी ‘इतिहासकार’ हरूले प्रशंसा गरेर तथाकैका लिच्छवीकालीन शासक अंशुवर्माले पनि वर्ण व्यवस्था लागू गर्ने अथक प्रयत्न गरेका थिए। अनेकौं अभिलेखहरूमा तिनी आफ्नो नामको प्रशस्तिमा नै वर्णव्यवस्थाका पक्षपाती देखाउने शब्दहरू जोड्न गौरव मान्दथे। टिस्टुङमा प्राप्त र टिस्टुङ नजीकै भट्टवालमा प्राप्त दुईवटा अभिलेख (सन् ६०७ को) मा अंशुवर्माले आफ्नो प्रशस्तिमा नै ‘अनतिवृत्तार्थमर्यादासेतु’ भन्ने शब्दहरू जोडी आफूलाई ‘आर्य मर्यादा (वर्ण व्यवस्था) उल्लंघन हुन नदिने’ भनी वर्णन गरेको पाइन्छ।

वर्ण व्यवस्थाको नियम विपरीत

काम गर्ने 'अपराध' लाई हेर्ने एक ब्राम्हण पण्डितको इजलास 'भट्टाधिकरण' ले मुद्दा हेर्ने व्यवस्था लिच्छवीकालमा थियो । वृगायूमी (बुद्धमती) गाउँमा भट्टाधिकरण लगायतले मुद्दा नहेर्नु भनी उक्त गाउँवाट भट्टाधिकरणको नियन्त्रण ज्ञिकदा वर्ण व्यवस्थाको नियम (धर्म) उल्लंघन हुन जाला भनी अंशुवर्मा लाई विशेष चिन्ता लागेको थियो, धर्म शंकरका मुद्दाहरू उठेमा (धर्म शंकरको अर्थ प्रत्येक वर्णको धर्म वा कर्तव्य विपरीतका काम हुन गएमा) त्यस्ता मुद्दा राज दरवार आफैले हेर्नेछ भन्ने फरमान अंशुवर्माले बुद्धमती अभिलेख (सन् ६०५) मा जारी गरेका थिए । नेपाली समाजमा वर्ण व्यवस्था दृढतासाथ लागू गर्ने अंशुवर्मा कति तल्लीन थिए भन्ने कुरा यसबाट देखिन्छ । अंशुवर्माभन्दा पहिलेका कयौं शासकहरूले आफूलाई 'वर्ण व्यवस्था कसरी कायम गर्ने भनी चिन्ता लिइरहने व्यक्ति' भनी वर्णन गरेको पनि देखिन्छ । लिच्छवी दरवारका सामन्त भारदार गुप्त परिवारका एक व्यक्ति अनुपरम (भौम गुप्तका बाबु) को हाँडीगाउँ सत्य नारायण मन्दिर स्थित अभिलेखमा * (इशाको छैटौं शताब्दीको अधिल्लो अवधितिरको) अनुपरमले हिन्दू आदर्शको प्रशंसा, वेदान्तको प्रचार गरेको मात्र होइन, बौद्ध धर्मप्रति द्वेष गरी बौद्ध धर्मावलम्बीहरूलाई 'नास्तिक, कुतार्किक, मूर्ख, कुमति' आदि शब्दले निन्दा पनि गरेका छन् । लिच्छवी कालको एक लामो अवधिसम्म ठूलो शक्ति लिई शासन गरेका गुप्तहरू हिन्दू धर्म संस्कृति र वर्ण व्यवस्था लाद्न तथा अरू धर्मको विरोध गर्ने कतिको धर्मान्ध थिए भन्ने कुरा त यसबाट पनि स्पष्ट हुन्छ । गुप्त शासकहरूको

तुलनामा मात्र अंशुवर्मा उदार देखिएको र तिनको शासन कालमा गुप्तहरूको धार्मिक दमन नीति नलिएको मात्र हो (जसको कारण फर्पिङ्ग अभिलेखमा बौद्ध भिक्षुहरूद्वारा अंशुवर्मा लाई धार्मिक दमन सहनु परेकालाई त्राण दिने व्यक्तिको रूपमा 'गुणको द्वेष गर्ने कलि कालका राजाहरूले संधै पीडा दिइरहेको यस लोकलाई 'सुखदिने' भनी प्रशंसा गरिएको छ ।) तर तिनले पनि वर्णव्यवस्था लागू गर्ने र हिन्दूकरण गर्ने उस्ताह त्यागेका थिएनन् । अंशुवर्मापछिका राजा उदयदेव धेरै काल गद्दीमा रहनु पाएनन्, तिनका मन्त्री जिष्णु गुप्तबाट धर्पिएर तिब्बत भागनु पर्‍यो, उदयदेवकी छोरी भृकुटी बौद्ध थिइन्, उदयदेवका छोरा नरेन्द्रदेव पनि बौद्ध धर्मावलम्बी नै थिए वा बौद्ध धर्मप्रति श्रद्धा राख्ने थिए । तर उनीहरू तिब्बत रहनुजेल (सन ६२२ देखि ६४३ सम्म) गुप्त शासकहरूले नेपाली समाजको हिन्दूकरण गर्न सम्पूर्ण शक्ति लगाएका थिए । सन् ६४३ मा राजा नरेन्द्रदेवले नेपालमा आई फेरि लिच्छवी राजगद्दी कब्जा गरेर ३६/३७ वर्ष लामो समयसम्म राज्य गर्दा यो हिन्दूकरणको प्रक्रिया त्यति चलाएका थिएनन्, यसको कारण नरेन्द्रदेवमा त्यस्तो इच्छा नभएको मात्र होइन, त्यसको आवश्यकता पनि रहेन, किनभने त्यस बेलासम्म हिन्दूकरणको प्रक्रिया मजबूत भइसकेको थियो, नेपालमा वर्ण व्यवस्था वलियोसित लागू भइसकेको थियो ।

सातौं शताब्दीको अन्त - सम्ममा वर्ण - व्यवस्था पूर्ण लागू

नरेन्द्रदेवका छोरा लिच्छवी राजा द्वितीयको राज्य-कालसम्ममा नेपाली

देशको ऐन कानूनलाई हिन्दू धर्म-शास्त्रमा आधारित कानून तुल्याउँदै लाने काम जोडतोडले अगाडि बढाउने काम गुप्त शासकहरूले गरे ।

समाजमा वर्ण - व्यवस्था लागू गर्ने काम पूरा भईसकेको देखिन्छ । देशका सम्पूर्ण जनताले हिन्दू धर्म नअपनाए पनि हिन्दू र गैर हिन्दू सबै जातिलाई वर्ण व्यवस्था अन्तर्गत लिने (सरकारी नियम ऐन कानूनमा) प्रथा बसिसकेको थियो । 'राजा शिवदेवले आफूलाई सुनागुठीको भृङ्गारेश्वर महादेव स्थानको अभिलेखमा (सन् ६६७) 'विहितवर्णाश्रमस्थिति' (वर्णाश्रमको स्थिति बन्दै राख्ने गरी बाँधेका) भनी तथा बलम्बुको अभिलेखमा (सन् ७०५) 'सभ्याग्विरचितसकलवर्णाश्रमव्यवस्था' (वर्णाश्रमको सबै व्यवस्था पूर्ण रूपले लागू गरेका) भनी वर्णन गरेका छन् ।

त्यस बेलासम्म नेपालको सम्पूर्ण ऐन कानून पनि हिन्दू धर्मशास्त्रमा आधारित तुल्याइसकिएको थियो । देशको ऐन कानूनलाई हिन्दू धर्मशास्त्रमा आधारित तुल्याउँदै जोडतोडले अगाडि बढाउने काम गुप्त शासकहरूले (खास गरी सन् ६२२-६४३ को अवधिमा) गरेको कुरा माथि उल्लेख छ । यस अवधिका एक जना शासक जिष्णु गुप्तको मालिगाउँ स्थित अभिलेख (सन् ६३३) विशेष उल्लेखनीय छ । हिन्दू धर्म अनुसार विवाह, खास गरी स्वामीमानिसको लागि जीवन भरिको लागि हुन्छ, कुनै अवस्थामा पनि लोभेसित सम्बन्ध विच्छेद गर्ने पाइदैन, लोभने मरेको विधवाको पुनर्विवाहलाई पनि हिन्दू धर्मले मान्यता दिदैन । तर नेपालका जनजातिहरूमा वा देशको बहुसंख्या ओगटेका गैर हिन्दू जातिहरूमा जातीय चल्न परम्परा अनुसार विधवाको

* अभिलेखको मिति फुटेर पड्न नसकिने भइसकेको छ, तर अनुपरमको मृत्यु सन् ५४० मा भएको देखिएकोले यो अभिलेख छैटौं शताब्दीको अधिल्लो अवधितिरको हो ।

पुनर्विवाह हुन सक्छ, पहिलो लोग्ने-मित सम्बन्ध विच्छेद गरी स्वास्ती पोइल जान पनि सक्दछे । तैपनि सन्तान भइसकेका महिलाहरूका लागि दोश्रो विवाह सम्भव भए पनि त्यति धेरै प्रचलित थिएन । जातीय परम्पराले दिएको प्रथालाई विष्णु गुप्तले रोक्ने आई गर्न सकेनन्, तर त्यसलाई नियन्त्रण गरी हिन्दू कानून लादने उद्देश्यले तिनले 'त्यस्तो दोश्रो विवाह गरेका तर निःसन्तान भएका स्वास्ती मानिसहरूमाथि माप्चोक अधिकरणको कानून लगाउने र तिनीहरूको शेष-पछि तिनीहरूको सम्पत्ति माप्चोकका वृत्तिवाला (जागीरदार)ले लिनु' भन्ने नियम बनाइदिए ।

तथाकथित सबै धर्मप्रति समान भाव राख्ने भन्ने अंशुवर्मा लगायत लिच्छवी राजाहरू तथा लिच्छवीकालीन शासकहरूले हिन्दूकरणको प्रक्रियालाई निकै अगाडि बढाएका थिए ।

लिच्छवीकालको शुरूमा शायद त्यो भन्दा पहिलेदेखि आएको कुथेर, लिङ्गवल, शोल्ल र माप्चोक चारवटा अधिकरण (प्रशासकीय अड्डा र न्यायिक तथा अर्ध-न्यायिक अदालत) विद्यमान थिए । लिच्छवी राजाहरू र लिच्छवीकालीन शासकहरूले अरू अधिकरणहरू थप्दै गए, हिन्दू धर्मशास्त्रमा आधारित कानून लागू गरिएपछि धार्मिक मुद्दा मामिला हेर्नु पनि आवश्यक भयो र भट्ट (ब्राम्हण पण्डित) अधिकारी रहने भट्टाधिकरणको पनि गठन भयो ।

राजा शिवदेवको अनुमति लिएर महासामन्त अंशुवर्मले सनद गरिदिएको कुरा उल्लिखित लेलेस्थित अभिलेख (सन् ६०४) मा सरकारबाट विभिन्न गोष्ठी (गुठी) हरूलाई गुठी चलाउन आयस्ताको लागि जग्गा प्रदान गरेको फेहरिस्तमा प्रदीप गोष्ठी

(बत्ती बाल्ने गुठी), पानीय गोष्ठी (पानी खुवाउने गुठी), प्रणाली गोष्ठी (खाने पानीको धाराको व्यवस्था गर्ने गुठी), प्रवहण गोष्ठी (यातायातका साधनको प्रवन्ध गर्ने गुठी) आरोग्यशाला (औषधालय) मल्लगुह गोष्ठी (पहलमान लडाउने मनोरञ्जनको व्यवस्था गर्ने गुठी) जस्ता लौकिक जीवनसित सम्बन्धित गुठीको साथै केही धार्मिक र वर्गीय गुठीहरूलाई जग्गा प्रदान गरिएको देखिन्छ, तर त्यसमा भगवान वासुदेव ब्राम्हण गोष्ठी, ब्राम्हणसानाथ्य गोष्ठी जस्ता ब्राम्हणहरूको गुठी मात्र देखिन्छन् । राजा शिवदेवको समयमा अंशुवर्माको प्रशासनमा प्रभाव भए देखि नै तिनले हिन्दूकरणको प्रक्रियालाई प्रोत्साहन गर्न शुरू गरेको स्पष्ट छ ।

जे होस् तथाकथिक 'सबै धर्मप्रति समान भाव राख्ने' भन्ने अंशुवर्मा लगायत लिच्छवी राजाहरू तथा लिच्छवीकालीन शासकहरूले हिन्दूकरणको प्रक्रियालाई निकै अगाडि बढाएका थिए ।

मल्ल शासनकालमा हिन्दूकरणको नीति

हिन्दूकरणको यो नीति अन्तर्गत नै चौधौं शताब्दीमा राजा जयस्थिति मल्लले 'मानव न्याय शास्त्र'को नाममा हिन्दू धर्मशास्त्रमा आधारित कानून बनाई नेपालका हिन्दू तथा गैर हिन्दू सबै जनतामाथि समान रूपले हिन्दू कानून लादका थिए । खास गरी विभिन्न वर्ण र वर्ण अन्तर्गत जात जाति राखेर तिनीहरूले गर्ने काम सम्बन्धी स्थिति बन्देज, समाजमा विभिन्न जातिको स्थिति, उनीहरूले गर्नुपर्ने कर्तव्य, परिवारभित्र लोग्ने स्वास्तीको सम्बन्ध, घर मूलीको स्थिति र अधिकार जस्ता पारिवारिक कानू-

नका नियमहरू, सम्पत्तिमाथि अधिकार आदि सबै कुरामा जयस्थिति मल्लले हिन्दू धर्मशास्त्रमा आधारित कानून बनाई लागू गरेका थिए ।

मल्ल शासनकालभरि यही हिन्दूकरणको प्रक्रिया झन झन बढ्दै गयो, मल्लहरूको केन्द्रिय शासन-कमजोर भएर केही शताब्दीसम्म नेपाल छिन्न भिन्न र विभाजित भएर अनेक स्वतन्त्र राज्यमा विभाजित हुँदा तीन वटा मल्ल राज्यहरूमध्ये पाटनमा र पाटन राजधानी भएको राज्य-क्षेत्रभरि नै बौद्धहरूको जनसंख्या अत्यधिक भएकोले त्यो एक ठाउँमा हिन्दूकरण-प्रक्रिया त्यति चर्को हुन सकेन, नत्र भक्तपुर राजधानी रहेको राज्य र कान्तिपुरलाई राजधानी बनाएको दुवै मल्ल-राज्यहरूमा हिन्दूधर्म र संस्कृति लादने काम जोडतोडले भयो ।

अरू हिन्दू राजाहरूद्वारा हिन्दूकरणको कार्य

मल्ल राज्यहरूमा मात्र होइन; राजा हिन्दू रहेका सबै राज्यहरूमा गैरहिन्दू जातिहरूलाई हिन्दूकरण गर्ने, प्रत्यक्ष रूपले हिन्दू धर्म नै लिन लगाउन नसके पनि हिन्दू रीतिरिवाज, हिन्दू संस्कृति र हिन्दू ऐन कानून अन्तर्गत राख्ने काम सर्वत्र गरियो । विभिन्न जनजातिहरूमा प्रमुखहरू र नेताहरूलाई हिन्दूत्व ग्रहण गर्न लगाई हिन्दू वर्ण व्यवस्था भित्रका जातहरू दिने काम भयो । गोरखाका गणेश पाण्डे र नारायण अर्यालले गोरखामा एउटा बलियो राज्य कायम गर्न लगाउने र त्यस राजालाई क्षेत्रीय (ठकुरी) बनाउने र हिन्दू आदर्श अनुसार

विभिन्न जनजातिहरूमा प्रमुखहरू र नेताहरूलाई हिन्दूत्व ग्रहण गर्न लगाई हिन्दू वर्ण व्यवस्था भित्रका जातहरू दिने काम भयो ।

अ र हं

बुद्धको देश 'हिन्दु राष्ट्र'

राज्य-संचालन गर्न लगाउने अनेक योजना बनाई गोरखा - राज्य र शाह-वंशको स्थापना गर्न सफल भए। द्रव्य शाहको शासन कायम भए पछि त्यहाँका गैर हिन्दु जनजातिहरू, खास गरी मगरहरूलाई, हिन्दुकरण गर्ने, हिन्दु वर्ण व्यवस्था अन्तर्गत ल्याउने मात्र होइन, हिन्दु धर्म नै ग्रहण गराउने कार्य जोडतोडले भयो, जसको फलस्वरूप मगरहरूको मूल-धर्म अर्कै भएतापनि आज उनीहरू हिन्दु जस्ता देखिस्केका छन्।

राम शाह र पृथ्वीनारायण शाहको हिन्दुकरणको नीति

क्रमशः कान्तिपुर, ललितपुर र भक्तपुरलाई राजधानी बनाएर रहेका तीन वटा मल्ल राज्यहरूमा लिखित कानून अनुसार न्याय दिने काम भइरहे झैं गोरखामा पनि लिखित ऐन (वा कोड) बनाउने र ऐन कानून-लाई समय सुहाउँदो तुल्याउने न्याय निसाफ राख्ने दिने भन्ने घोषित उद्देश्यले गोरखाका राजा राम शाहले लागू गरेको कानून र न्याय-व्यवस्था पनि पूर्ण रूपले हिन्दु धर्मशास्त्रमा आधारित थियो र मगर तथा अरु

जन जातिहरूलाई हिन्दु रीतिस्थिति, हिन्दु संस्कृति र हिन्दु न्याय-विधान अन्तर्गत ल्याई पूर्ण रूपले हिन्दुकरण गर्ने कार्यमा राम शाहको कानूनको पनि ठूलो भूमिका थियो।

हिन्दु आदर्श र धर्म संस्कृतिमा पृथ्वी नारायण शाहको अटल अस्था थियो र आफूमात्र होइन आफ्ना प्रजाहरू सबै पनि यही आदर्श र व्यवस्थामा ढालिनुपर्दछ भन्ने उनको धारणा थियो। राम शाहको कानून र जय स्थिति मल्लको कानून अनुसार तिनले आफ्नो राज्यभर नियमहरू लागू गरे, नयाँ जितेका इलाकाका गैर-हिन्दु जनजातिमा हिन्दु-रीतिस्थिति लागू गर्ने र हिन्दु धार्मिक कानून अन्तर्गत राख्ने तिनको नीति थियो। तिनले काठमाण्डौं-विजय गरे पछि काठमाण्डौंका इशाई नेवारहरू सबैलाई देश-निकाला गरे। (त्यस बेला नेवार जातिमा हिन्दु, बौद्ध मुसलमान र इशाई चारै धर्मावलम्बीहरू थिए, त्रिचिपनहरू देश निकाला भए पछि र नेवार मुसलमानहरू अरु जातिका मुसलमानहरूमा विलीन भएपछि अब नेवारमा हिन्दु र बौद्धहरू मात्र बाँकी छन्।) इशाईहरूको देश निकालाको कार्यलाई राजनैतिक कारण देखाई पश्चिमी साम्राज्यवादी मुलुकहरूको प्रभाव रोक्न गरिएको भनी व्याख्या गर्ने "इतिहासकार"हरू पनि छन्, तर मिस्सनरी पादरीहरू मात्र होइन, आफ्नो देशका सम्पूर्ण इशाई जनता- (बुढाबुढी केटाकेटी सबै लगायत) लाई देश निकाला गरिएकोमा धार्मिक कट्टरता पनि एक कारण थियो। पृथ्वी नारायण शाहले, आफ्नो राज्यलाई "गोरक्ष स्थल" र "असली हिन्दुस्थान" भनेर पनि घोषणा गरेको कुरा स्मरणीय छ।

हिन्दुकरणको नीति अद्यावधि कायम

हिन्दुकरणको नीतिलाई उत्साह साथ लागू गर्नको साथै अरु धर्म संस्कृतिलाई दमन गरी लोप नै गर्न राणा शासनले खोजेको कुरा त हात्रो अगाडिकै वर्तमान इतिहास हो। लामा धर्म-प्रचारक र बौद्ध भिक्षुहरूलाई देश निकाला र "बाहुनलाई नढोगेको अपराध"मा सजाय दिएका घटनाहरू समेत हात्रो सामु छ। राणा-शासनका संस्थापक जङ्गबहादुरले तयार गराई लागू गरेको पाँच भाग ऐनको मुख्य उद्देश्य नै सबै जातिका जनतामाथि हिन्दु धर्मशास्त्रका आदर्श लागू गर्ने र हिन्दु-कानून समान रूपले लागू गर्ने घोषित उद्देश्य ऐन लागू गर्दाको इस्तिहारबाटै स्पष्ट छ।

अरु कुरा छोडौं, वर्तमान मुलुकी ऐन पनि हिन्दु धर्म शास्त्रमै आधारित छ। यसको प्रस्तावनामा नै १९१० साल पीप वदी ७ देखि चलि आएको ऐनमा समय समयमा भएको थपघट-लाई पनि एकत्रित गरिएको र अरु पनि आवश्यक संशोधन गरिएको भनी भनिएको छ। नेपालका हिन्दु, गैर हिन्दु सबै जनतामा "युनिवर्सल" रूपले लागू हुने "एक रूपता" दिने नाममा हिन्दु कानून लादिएको ज्वलन्त उदाहरण नयाँ मुलुकी ऐन हो। हिन्दुकरणको नीतिलाई अगाडी बढाउने र सबैमाथि हिन्दुत्व लाड्ने नीतिको अभिव्यक्ति आजको नयाँ संविधान र वर्तमान मुलुकी ऐन पनि हो।

□ माणिकलाल श्रेष्ठः प्राध्यापक
वि० वि० वि० / प्रतिष्ठित
वामपन्थी बुद्धिजीवी

नेपाली अर्थतन्त्रमा घरेलु

तथा साना उद्योगः

समस्या र सम्भावनाहरू

समस्या र दृष्टिकोण

एकान्त्रवे प्रतिशत नेपाली जनताहरू कृषिमा आधारित रहेको कारणले नेपाली अर्थतन्त्रमा कृषि क्षेत्रको भूमिका अत्यन्तै महत्वपूर्ण छ। तर कृषि योग्य भूमिको सीमितता, कृषिमा उत्पादकत्वको सीमा, सिचाइको अव्यवस्था, बीउ-विजन र तालिमको अभाव आदि कारणले कृषिमा निर्भर रहेका जनताहरू दिनानुदिन गरीव हुँदै गइरहेको तथा कृषिको उत्पादकत्व ६५ प्रतिशतले घटेको कारणले नेपाली जनताहरू कृषि बाहेक धेरै प्राविधिक ज्ञान नचाहिने सजिलो रोजगारीको खोजीमा छन्। यतिखेर कृषि पछिको दोश्रो आयमूलक रोजगार तथा उत्पादनशील पेशा भनेको स्थानीय साधन र श्रोतमा आधारित स्थानीय रूपमै बजार पाइने प्रायः जसो कृषिसंगै सम्बन्धित, स-सानो पूँजीबाट घर-आँगनमै आफ्नै परिवारबाटै संचालन हुन सक्ने घरेलु तथा साना उद्योगहरू हुन्।

विश्वमा अति विकसित भनेर कहालिएका देशहरूको तीव्र विकासको पछाडि ती देशहरूको औद्योगिक विकासले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। औद्योगिक विकास र प्राविधिक ज्ञानको कुनै सीमा हुँदैन। दिनानुदिन नयाँ भन्दा नयाँ प्राविधिको विकास भईरहेको छ। अति विकसित तथा हालै औद्योगिक विकासतिर उन्मुख राष्ट्रहरूको अर्थतन्त्रमा औद्योगिकीकरणको प्रमुख भूमिका रहेको

स्नेह साय्मि

प्रमाणित भइसकेको छ। त्यस्तै ती देशहरूको औद्योगिकीकरण हुनुको पछाडि घरेलु साना तथा मध्यमस्तरका उद्योगहरूको अत्यन्तै प्रभावशाली भूमिका रहेको छ। निम्न लिखित तालिका नं० १ ले पनि हालै औद्योगिकीकरणतिर लम्केका राष्ट्रहरूमा साना उद्योगहरूको कतिपय महत्वपूर्ण भूमिका छ भन्ने कुरो प्रष्टचाउँदछ।

उद्योगहरूले उक्त उद्योगको लागि कृषिमा निर्भर रहेका जनताहरू दिनानुदिन गरीव हुँदै गइरहेको तथा कृषिको उत्पादकत्व ५६ प्रतिशतले घटेको कारणले नेपाली जनताहरू कृषि बाहेक धेरै प्राविधिक ज्ञान नचाहिने सजिलो रोजगारको खोजीमा छन्।

तालीका नं० १

केही विकासशील एशियाली मुलुकमा साना/मध्यम उद्योगहरूको योगदान

मुलुक	कूल औद्योगिक इकाईमा	कूल रोजगारमा	कूल मूल्य अभिवृद्धिमा	कूल प्रत्यक्ष निर्यातमा
ताइवान	६७%	७०%	५५%	६६%
हङकङ	६८%	६२%	५७%	१७%
दक्षिण कोरिया	६८%	६६%	३८%	३२%
सिंगापुर	८१%	४०%	२२%	१५%

छिमेकी मुलुक भारतमै हेर्दा पनि एउटा ठूलो उद्योगको पछाडि हजारौं घरेलु तथा साना उद्योगहरू रहेका हुन्छन्। उदाहरणार्थ भारतको इशार ट्रैक्टर बनाउने कम्पनीले उक्त ट्रैक्टरमा लाग्ने विभिन्न पार्टपुर्जाहरू आफै बनाउँदैन र करीब १००० स-साना

सामानहरू तैयार पार्ने गर्दछन्। नेपालको वर्तमान औद्योगिक स्थितिलाई गहिरो रूपमा अध्ययन गर्ने हो भने घरेलु तथा साना उद्योग-महत्वपूर्ण भूमिकालाई नकार्न सकिदैन। देशको कूल औद्योगिक इकाईको ६५ प्रतिशत घरेलु तथा साना उद्योग भएको, कूल औद्योगिक रोजगारमा

६५ प्रतिशत रोजगार घरेलु तथा साना उद्योगहरूले दिएको तथा कूल निकासीमा ६६ प्रतिशत योगदान घरेलु तथा साना उद्योगको उत्पादनको रहेको तथ्यले यो क्षेत्र देशको अर्थतन्त्रमा अत्यन्तै महत्वपूर्ण सावित भएको छ । हाल करीव ४५,००० घरेलु तथा साना उद्योग श्री ५ को सरकारमा दर्ता भइसकेका छन् भने दर्ता नभइकन घर-आँगनमा संचालन भएका घरेलु तथा साना उद्योगहरू लाखौंको संख्यामा छन् । तसर्थ यस क्षेत्रलाई उपयुक्त नियम कानून तथा नीति निर्माण गरी वैज्ञानिक ढंगले संयोजन गर्न सकेमा देशको औद्योगीकरणमा निकै ठूलो अभियान चलनुका साथै अर्थतन्त्रलाई दृढो बनाउन पनि सहयोग मिल्थ्यो ।

कूल औद्योगिक रोजगारमा ९५% रोजगार घरेलु तथा साना उद्योगहरूले दिएको तथा कूल निकासीमा ६६% योगदान घरेलु तथा साना उद्योगको उत्पादनको रहेको तथ्यले यो क्षेत्र देशको अर्थतन्त्रमा अत्यन्तै महत्वपूर्ण सावित भएको छ ।

देशमा जुनसुकै व्यवस्था रहेता पनि तथा जुनसुकै पार्टी सत्तामा आएता पनि उद्योगको महत्व घट्दैन । उद्योग भनेको कूल राष्ट्रिय उत्पादन र निकासीको महत्वपूर्ण अंश हो । कूल ग्राह्य उत्पादनमा जति जति औद्योगिक उत्पादनको योगदान बढेको हुन्छ त्यति त्यति नै देशको अर्थतन्त्र मजबुत हुँदै जाने गरेको उदाहरण अति विकसित तथा विकासशील देशहरूबाट पाइएको छ ।

अत्यन्त नाजुक अर्थतन्त्र रहेको नेपाल जस्तो गरीब मुलुकमा औद्योगीकरणको शुुरुवातका लागि घरेलु तथा साना उद्योग वाहेक अरु विकल्प छैन । नेपाल एउटा अत्यन्तै सानो मुलुक पनि हो, जहाँ बजार छैन, दक्ष

जनशक्ति छैन, प्राविधिक ज्ञान छैन, पूँजी छैन, साधन र स्रोत छैन । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने औद्योगिकरणको कुनै पूर्वाधार नै छैन । यस्तो परिस्थितिमा, स-सानो पूँजीलाई परिचालन गरी, देशमै उपलब्ध साधन र स्रोतले थोरै प्राविधिक ज्ञानले मालसामान उत्पादन गरी स्वदेश र विदेशमा आफ्नै बजार स्थापना गर्नका लागि घरेलु तथा साना उद्योगहरू अत्यन्तै उपयोगी छन् । उद्योग सचिव श्री नरसिंह नारायण सिंहका अनुसार नेपालमा अहिले निकासीमूलक उद्योगलाई संरक्षण दर २७ प्रतिशत ले ऋणात्मक (-) छ भने विदेशी मुद्राको ठूलो अंश प्रयोग गर्ने जडान उद्योगलाई ६४२ प्रतिशत संरक्षण प्राप्त छ । (ने० उ० वा० सं० रजत जयन्ती स्मारिका) यस्ता विवृतिहरू हटाउनका लागि घरेलु तथा साना उद्योगहरूले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछ ।

महत्वपूर्ण भूमिका हुँदा हुँदै पनि घरेलु तथा साना उद्योग देशमा फस्टाउन सकेको छैन । त्यसका पछाडि केही प्रमुख कारणहरू अर्थात् समस्याहरू छन् । ती हुन्-

वित्तीय समस्या स्थिति

८० लाख भन्दा बढी नेपालीहरू गरीबीको रेखामुनि रहेको तथा विश्वको सबैभन्दा गरीब मुलुक मध्ये एकको रूपमा चिनिएको देशमा सबैभन्दा ठूलो समस्या 'पूँजी' को छ । घरेलु र साना उद्योग संचालनका लागि पनि प्रमुख समस्या मध्ये एक वित्तीय समस्या हो । प्रायः जसो उद्योगहरू संचालन पूँजीको अभावमा यति रूण रहेका छन् भने या बन्द भएका छन् । वाणिज्य बैंकहरूबाट २०३१ सालपछि प्राथमिकता प्राप्त कर्जा अन्तर्गत यो क्षेत्रमा लगानी

लेखक

भएको छ । सो लगानी नीतिमा पटक पटक परिवर्तन भई हाल वाणिज्य बैंकहरूको कूल कर्जा र लगानीको १२ प्रतिशत यस क्षेत्रमा प्रवाह गर्ने निर्णय भएको छ । यी सबका बावजूद घरेलु र साना उद्योगमा वित्तीय समस्या अत्यन्तै प्रचल छ ।

देशमा जस्तो व्यवस्था रहेता पनि तथा जुनसुकै पार्टी सत्तामा आएता पनि उद्योगको महत्व घट्दैन ।

गतः २०४७ माघमा नेपाल घरेलु तथा साना उद्योग संघले ४५ जिल्लामा समस्या संकलन र सर्वेक्षण गर्दा ७५ प्रतिशत भन्दा बढी उद्यमीहरूले प्रमुख समस्या वित्तीय समस्या भएको बताए ।

समस्याका कारणहरू

यसरी घरेलु तथा साना उद्योगमा वित्तीय समस्या किन प्रचल रूपमा देखा परेको छ त ? भन्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित संघ, विशेषज्ञ, प्राध्यापक र बैंकहरूसँग सम्पर्क गर्दा निम्न कारणहरू देखा परेका छन् -

कमजोर अर्थतन्त्र र गरीबी

घरेलु तथा साना उद्योग भनेको आफूसँग भएको थोरै रकमले आफ्नै

घर-माँगन देखि ३० लाखसम्म स्थिर ज्येथाको व्यवस्था गरी संचालन गरिने उद्योग हो । यसको लागि आवश्यक पूँजी उद्यमी आफैले राख्न सक्ने स्थिति छैन । त्यसको प्रमुख कारण देशको कमजोर अर्थतन्त्र र दिनानुदिन आर्थिक स्थिति खस्कदै गइरहेका जनतामा विद्यमान गरीबी नै हो ।

घरेलु तथा साना उद्योग प्रति सकारात्मक धारणा नहुनु

सरकारले यो क्षेत्रलाई अत्यन्तै हेचुवा दृष्टिमा हेर्दै आएको छ । नेपाली अर्थतन्त्रमा घरेलु तथा साना उद्योगको भूमिका र महत्त्वलाई बुझेर ब्यसवारेमा अध्ययन गर्न, नीति नियम तर्जुमा गर्न सरकारको ध्यान पुगेको छैन । त्यसै कारणले यो पक्षमा राज्यको तर्फबाट सही किसिमले लगानी नै हुन सकेन ।

नेपाल जस्तो गरीब मुलुकमा औद्योगीकरणको शुरुवातका लागि घरेलु तथा साना उद्योग बाहेक अरु विकल्प छैन ।

२०३१ सालमा 'प्राथमिकता प्राप्त कर्जा' को नियम नेपाल राष्ट्र बैंकले बनाएपछि र २०३८ सालमा घरेलु तथा साना उद्योग परियोजनाको संचालन भएपछि जन-साधारणमा उद्योग स्थापनाको निकै ठूलो लहर चलेको थियो । हजारौं उद्योगहरू बर्ता भएका थिए । तर सही ढंगले नीति नबुझ्नेको, कार्यान्वयन पक्ष अत्यन्तै अव्यवहारिक भएको कारणले त्यसको उल्टो असर यस क्षेत्रमा परेको छ ।

त्यस्तै वित्तीय संस्थाहरू 'प्रशासनिक खर्च बढी हुने हुनाले' यस क्षेत्र मा लगानी गर्न चाहँदैनन् ।

वित्तीय संस्थाहरूबाट अपेक्षित सहयोग नपाउनु

घरेलु तथा साना उद्योगका लागि पूँजी कभाव भएपछि कुनै पनि उद्यमी नजिकको बैंकमा जाने गर्दछ । तर ती बैंकहरूले औसतमा सहयोग भन्दा पनि हतोत्साहित पार्ने काम गरेका छन् ।

घरेलु र साना उद्योग संचालनका लागि पनि प्रमुख समस्या मध्ये एक वित्तीय समस्या हो ।

वाणिज्य बैंकले हतोत्साह पार्ने विभिन्न कार्य मध्ये प्रमुख यस प्रकार छन् -

- [क] बैंकहरूको कार्यमा प्रतिवद्धता (Commitment) नहुनु । भनाइ र गराइमा फरक हुनु ।
- [ख] ऋणीको निवेदन नै दर्ता नगर्नु ।
- [ग] ऋण परियोजनमुखी भन्दा पनि धितोमुखी हुनु ।
- [घ] समयमा ऋण नपाउनु र प्राप्त रकम पनि अपर्याप्त हुनु ।
- [ङ] औद्योगिक प्रयोजनको लागि दिने ऋणप्रति सहयोगात्मक भाव नहुनु ।
- [च] वित्तीय संस्थाहरूमा परियोजना विम्लेषण तीव्रमग नहुनु ।

[छ] सम्बन्धित कर्मचारीहरूमा परि-योजना विम्लेषण कार्यको ठीक जानकारी नहुनु ।

[ज] प्रवाहित कर्जाको मूल्यांकन र परियोजनाको सुपरिवेक्षण नहुनु ।

[झ] व्याजदर संरचना सम्बन्धमा ऋणीहरूमा उचित जानकारी नपुग्नु ।

[ञ] ऋण र व्याज लगाउने र माफी गर्ने कुनै स्पष्ट नियम नहुनु ।

[ट] धितोको उचित मूल्यांकन नहुनु ।

[ठ] बैंक कर्मचारीले उद्यमीहरूलाई मानौं अपराधीको व्यवहार गर्नु ।

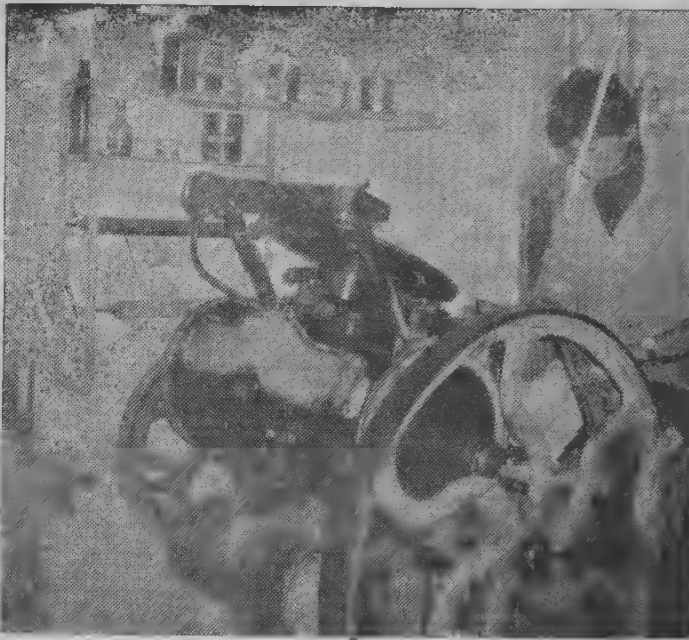
[ड] उद्योगको सामाजिक पक्षमा रहेको योगदानप्रति नकारात्मक धारणा रहनु ।

नेपाली अर्थतन्त्रमा घरेलु तथा साना उद्योगको भूमिका र महत्त्वलाई बुझेर यस वारेमा अध्ययन गर्न, नीति तर्जुमा गर्न सरकारको ध्यान पुगेको छैन त्यसैकारणले यो पक्षमा राज्यको तर्फबाट सही किसिमले लगानी नै हुन सकेन !

यो बाहेक कर्जाको माग र आपूर्ति बीचको अन्तरालले गर्दा न्यून

साना उद्योग: राज्यको सही किसिमले लगानी छै ? (फोटो/युनीगेफ)

लगानी भएर उद्योगहरू रूग्ण हुने गर्दछन् । रूग्ण भएपछि न उद्योग संचालन हुन्छ न ऋण तिर्न सक्छ । ऋण नतिरेपछि बैंकहरूले सुरक्षणमा रहेको सम्पत्ति लिलाम गरेर असूल गर्दछन् । तर विडम्बना के छ भने, ऋण लिएका घरेलु तथा साना उद्योगको सम्पत्तिहरू बैंकहरूले तदारुकता-

विडम्बना के छ भने ऋण लिएका घरेलु तथा साना उद्योगको सम्पत्तिहरू बैंकहरूले तदारुकताका साथ लिलाम गरिरहेका छन् भने ठूला ऋणीहरूको वारेमा बैंक आफैले छोपछाप गर्ने गरिरहेका छन् ।

का साथ लिलाम गरिरहेका छन् भने ठूला ऋणीहरूको वारेमा बैंक आफैले छोपछाप गर्ने गरिरहेका छन् । उदाहरणार्थ तात्कालीन अर्थमन्त्री डा० देवेन्द्रराज पाण्डेका अनुसार नेपाल बैंक लि. र रा. वा. बैंकबाट १०० जना व्यक्तिले ऋण लिई भाखा

नाघेको रकम मात्रै २ अरब १५ करोड रहेको छ । (स्वेत पत्र २०४७, अर्थ मन्त्रालय) ।

यस सम्बन्धमा नेपाल घरेलु तथा साना उद्योग संवले (१) सम्पूर्ण घरेलु तथा साना उद्योगहरूको Biodata संकलन गर्ने (२) ती मध्ये रूग्ण उद्योगहरूको सम्बन्धमा रूग्ण भएको कारण पत्ता लगाई कर्जाको दुरुपयोग भएर उद्योग रूग्ण भएको हो तत्काल कर्जा अमुकी गराउने वा सदुपयोग गर्दागर्दै अन्य कारणले रूग्ण भएको हो भने धितो अनुसार ऋण पुनः थप गरी भुक्तानी तालिकाको म्याद वढाई वा अन्य किसिमले सहयोग गरी ऋण भुक्तानी गराउने कार्यक्रम बैंकहरूसँग मिलेर गर्ने प्रयत्न गरेको थियो । तर बैंकहरूले त्यसको वास्ता गरेनन् र साँच्चै नै साना उद्योगको हितमा काम गर्ने प्रवृत्ति नै देखा परेन । यसै सन्दर्भमा बैंकर्स एसोसियसन, नेपाल घरेलु तथा साना उद्योग संघ, नेपाल राष्ट्र बैंक

समेत भएको घरेलु तथा साना उद्योग वित्तीय समस्या समाधान समिति पनि गठन भयो । वित्तीय समस्या वारे छलफल पनि भयो । तर त्यसप्रति सकारात्मक धारणा वित्तीय संस्थाहरूले राखेनन् ।

बजारको समस्या

स्थिति

घरेलु तथा साना उद्योग होस् वा ठूला उद्योग उद्योगको जन्म भएर वामे सर्न नपाउँदै उत्पादनको प्रतिस्पर्धाको दौडमा जित हुन सकेको मात्र त्यो टिक्न सक्दछ । अर्थात् नेपाली उद्योगहरूले भारतीय, चिनीयाँ लगायत तेश्रो मुलुकबाट आयात गरिएका वस्तुहरूको तीव्र रूपमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने स्थिति भएमा मात्र उद्योग टिक्न सक्छ । तर विडम्बना के छ भने नेपाल जस्तो प्राविधिक, व्यवस्थापन दक्षता र पूँजीको हिसाबले समेत पछाडि परेको देशमा उत्पादित वस्तु एकै पटक अन्तर्राष्ट्रिय उत्पादनहरूसँग प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा बजारमा आउन नसकेपछि स्वतः उद्योग टिकाउने कुई नम्बरी उपायहरू लगाउने प्रवृत्तिको श्रृजना भएको छ ।

अमेरिका जस्तो खुला अर्थनीतिको प्रणेता रहेको मुलुकले समेत विश्वका अत्याधुनिक, अतिगुण-स्तरयुक्त सामानहरू खुला रूपमा आयात गर्न दिएको छैन ।

संसारमा अत्यन्तै विकसित मुलुकहरूले समेत आफ्नो देशमा उत्पादित सामानहरू निकासी गर्न, बजार खोज्न विभिन्न तिकडमबाजी खेलिरहेका छन् । कुनै पनि विकसित मुलुक आफ्नो औद्योगिक उत्पादनहरू विकासोन्मुख राष्ट्रमा ऋणको रूपमा अनुदानको रूपमा, प्राविधिक ज्ञानको

रूपमा, मल्लाह र तालीमको रूपमा
निर्यात गरिरहेका छन् । विश्वको
अहिलेको चर्को राजनीति नै यही

तर यसको विपरित हाम्रो मुलुक
मा भने राज्यले खुल्ला प्रतिस्पर्धा
का कुरा गरिरहेको छ ।

जनतालाई राहत दिनेका नाउँमा
वर्षेनी थोरै कर लगाएर देश
भित्रै उत्पादन हुन सक्ने दैनिक
उपभोग्यका सामान पनि बाहिरी
देशबाट आयात गर्न दिइएको छ ।

रहेको छ । अमेरिका जस्तो खुला अर्थ
नीतिको प्रणेता रहेको मुलुकले समेत
विश्वका अत्याधुनिक अति गुणस्तर-
युक्त सामानहरू खुला रूपमा आयात
गर्न दिएको छैन । किनभने आज
अमेरिकीहरूले आर्थिक स्थिति जति-
सुकै 'मजबूत' भएपनि स्वदेशी
उत्पादनलाई प्राथमिकता नदिने हो
भने अमेरिकी अर्थतन्त्र ठाउँ खतरासा
पुग्न धेरै बेर लाग्ने छैन ।

तर यमको विपरीत अति कम
विक्रमित हाम्रो मुलुकमा भने राज्यले
खुल्ला प्रतिस्पर्धाका कुरा गरिरहेको
छ । एउटा बहुराष्ट्रिय (Multi-
national) कम्पनीले उत्पादन गरेको
सामान जतिकै धेरै उत्पादनहरू
पनि गुणस्तरयुक्त र आकर्षक हुनुपर्छ
भन्ने अव्यवहारिक माग यहाँ भइरहेछ ।
विशेषतया जनतालाई राहत दिनेका
नाउँमा वर्षेनी थोरै कर लगाएर देश
भित्रै उत्पादन हुन सक्ने दैनिक
उपभोग्यका सामान पनि बाहिरी
देशबाट आयात गर्न दिइएको र
करोडौंको आयात इजाजतपत्र
प्रदान गरी विदेशी मुद्रा व्यर्थमा खर्च
गरिएको छ । तर यी सबका बावजुद
पनि जनताले सस्तोमा दैनिक
उपभोग्यका सामान कहिल्यै नपाएको
तथ्य एकातिर छ भने अर्कोतिर
विदेशी दैनिक उपभोग्यका सामान

स्वदेशसा भित्र्याएर स्वदेशी उद्योगको
उत्पादनलाई लात मार्ने काम
भइरहेको छ ।

कुनै पनि सामान आयात गर्नु भन्दा
अगाडि नेपालमा यो सामानको उत्पादन
कति हुन्छ ? त्यसले कति उपभोक्ताको
भागलाई पूरा गर्छ र कति कुन सामान
कुन देशबाट आयात गरेमा नेपालको
माग पूर्ति हुन्छ भन्ने किमिमको कुनै
नीति नियम र योजना राज्यसित छैन ।

व्यापारीहरूको दुर्वास्तको भरमा जुन
सुकै वस्तु जति सुकै पनि
आयात गर्न दिने प्रथा हाम्रो मुलुकमा
रहेको छ । यसले के देखाएको छ
भने राज्यको स्वदेशी उद्योगहरू
विकास गर्ने सवालमा कुनै निर्णयात्मक
प्रतिबद्धता छैन । राज्य कर्मचारी
तन्त्रको स्वदेशी उद्योगको विकासमा
भन्दा विदेशी सामान खुलेआम आयात
गर्न दिँदा व्यक्तिगत रूपमा पाइने
मोटो कमीशनमा बढी दिलचस्पी छ ।

यसले गर्दा नेपाली उद्योगहरूले
स्वदेशकै बजार पनि पाएका छैनन् ।
नेपाल ज्यादै सानो मुलुक हो । यसको
बजार सानो छ । अर्थतन्त्र सानो छ ।
यो सानो मुलुकमा पनि स्वदेशी भन्दा
विदेशी वस्तुको बाहुल्यता छ । त्यस्तै
छिमेकी मुलुक भारतमंग असमान
व्यापार सन्धि भएको कारणले, खुला
सीमाना भएको कारणले, चीनको
स्वशासित क्षेत्र तिव्वतबाट तस्करी
भएर आउने सामानले, झिटो-गुण्टा
नेपालमा दैनिक उपभोग्यका
सामान, निर्माण सामग्रीका उत्पा-
दन भन्दा पनि इलेक्ट्रोनिक
जडान उद्योग, रक्सी र वियर
उद्योग तथा चुरोट उद्योगले
राज्यको संरक्षण पाएको छ ।

र यात्रु सुविधाको नाउँमा आयात
हुने तथा अनियोजित वैधानिक आयात-
ले नेपालका धेरै तथ्य साना

उद्योगको उत्पादनले निकै अममान
प्रतिस्पर्धा व्यहोर्नु परेको छ ।

औद्योगिक संरक्षण भन्नाले सब भन्दा
पहिले, राज्यको तर्फबाट बजारको संर-

राज्य नौकरशाहीतन्त्रको व्यक्ति-
गत कमीशनको लाभको खातिर
स्वदेशी बजारलाई स्वदेशी उद्यो-
गको हातमा सुम्पन सरकार
हिचकिचाईरहेको महशूस उद्यमी-
हरूले गरेका छन् ।

क्षण हो । तर नेपालमा दैनिक उपभोग्यका
सामान, निर्माण सामग्रीका उत्पादन
भन्दा इलेक्ट्रोनिक जडान उद्योग, रक्सी
र वियर उद्योग तथा चुरोट उद्योगले
राज्यको संरक्षण पाएको छ । जुन उद्यो-
गले बढी संरक्षण पाएको छ, स्वभावतः
त्यहि खाले उद्योग फस्टाउने नै भयो ।

गत आर्थिक वर्षको प्रथम नौ
महिनामा कूल व्यापारिक घाटा ४
अरब २६ करोड रह्यो (आर्थिक
सर्वेक्षण २०४७/४८) अर्थात यस
अवधिमा भारतबाट हुने पैठारी ५८.
३%ले वृद्धि भई भारतमंगको व्यापार
घाटा ३५.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको र
अन्य मुलुकतर्फको व्यापार घाटा १४.६
प्रतिशतले वृद्धि भई रु.७ अरब ११
करोड पुगुले औद्योगिकीकरण प्रतिको
नेपालको नीति तथा स्वदेशी उद्योग-
प्रति राज्यको संरक्षणको यथार्थ स्थिति
कस्तो छ भन्ने कुरा स्पष्ट पारेको छ ।

देशमा आत्मनिर्भर औद्योगिकीकरण
प्रति मकारात्मक दृष्टिकोण नहुनु
तथा स्वदेशी बजारलाई राज्यको
तर्फबाट संरक्षण नगरिएको कारणले
सम्पूर्ण उद्योगलाई समस्या छदैछ-
त्यसमा पनि धेरै तथ्य माना उद्योग-
लाई झन ठूलो समस्या छ । किन
भने उनीहरूले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका
विदेशी उद्योग मात्र नभई स्वदेशमै
रहेका ठूला उद्योगहरूसँग पनि प्रति-
स्पर्धा गर्नु पर्ने हुन्छ । जतिसुकै गुण-
स्तरको सामान सस्तो मूल्यमा उप-

लब्ध गराए पनि बजारमा आफ्नो शाख नभएको कारणले, वितरणको माध्यम नभएकोले, विज्ञापनमा खर्च गर्न नसक्नाको कारणले घरेलु तथा साना उद्योगका उत्पादनहरूले बजार नपाएको स्थिति छ । त्यस्तै स्वदेशमा निर्मित वस्तु प्रति भन्दा विदेशी वस्तु प्रति उपभोक्ताको आकर्षण बढिरहेको कारणले विदेशी लेवल लगाएर स्वदेशी सामान बेच्नु परेको स्थिति पनि त्यतिकै दुःखदायी छ !

नेपाली गलैचाको उत्पादनको नक्कल गरी भारतले पनि नेपाली नमूनाको गलैचा उत्पादन र निकासी शुरू गरिसकेको छ ।

यसरी राज्य नोकरशाहीतन्त्रको व्यक्तिगत कमिशनको लाभको खातिर स्वदेशी बजारलाई स्वदेशी उद्योगको हातसा सुम्पन सरकार हिचकिचाईरहेको महशुस उद्यमीहरूले गरेका छन् भने विदेशमा निर्यात गर्ने लक्ष लिएर वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योगहरूको छुट्टै समस्या छ ।

घरेलु तथा साना उद्योगको कूल निकासीमा ६६% योगदान रहेको तथ्य पहिले नै उल्लेख गरिसकिएको छ । हाल निकासी हुने प्रमुख उत्पादनहरूमा हातले बुनेका गलैचा, तयारी पोशाक, सूति, काष्ठकला आदि रहेका छन् । नेपालको ऐतिहासिक महत्त्वलाई झल्काउने, परम्परागत, शीपसुलक रोजगारमूलक तथा निर्यात उद्योगहरूलाई प्रोत्साहन छैन । अहिले केही वर्ष अगाडि देखि गलैचा निर्यातमा जुन किसिमको वृद्धि भएको छ, त्यसमा सरकारी पक्षको कुनै उल्लेखनीय योगदान छैन । नेपाली गलैचाको उत्पादनको नक्कल गरी भारतले पनि नेपाली नमूनाको गलैचा उत्पादन र निकासी शुरू

गरिसकेको छ । यसरी नेपाली डिजाइनका कार्पेटको निकासी भारतले पनि गरिसकेको हुँदा र भारतसा त्यस्ता उद्योगलाई विभिन्न किसिमको सहूलियत समेत प्राप्त रहेको कारणले अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा नेपाली उद्योगले भारतीय उद्योगसंग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने र भारतीय उद्योगहरूले आफ्नो देशमा भएको सहूलियतको कारणले नेपाली गलैचा उत्पादन भारतीय निकासीकर्ताको मुठ्ठीमा पर्न जाने र उनीहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्न नसकिने स्थिति निकट भविष्यसँ हुने प्रत्यक्ष लक्षण देखा परिसकेको छ ।

अन्य समस्याहरू

माथि उल्लिखित समस्याहरू बाहेक यस क्षेत्रका अन्य समस्याहरू पनि छन् ! ती हुन्:-

प्राविधिक ज्ञानको कमी

विश्वमा उत्कृष्ट प्रविधिको तीव्र विकास भईरहेको बेला नेपाली उद्योग जगतमा त्यसको जानकारी सम्म पनि छैन । थोरै लगानीमा राम्रो स्तरको घेरै उत्पादन गर्नमा प्रविधिको निकै ठूलो भूमिका रहन्छ । तर नेपालका आधुनिक घरेलु तथा साना उद्योगहरूको निम्ति भने विभिन्न देशमा विकास भएका सुलभ, सस्तो र छरितो प्रविधि हासिल गर्नु अहिले सम्म बूता भन्दा बाहिरका कुरा भईरहेको छ । राज्यले यसको निम्ति कुनै ध्यान नै दिइरहेको छैन । राज्यमा कर्मचारी तन्त्र हावी छ । प्राविधिक ज्ञानको तालीम सम्बन्धमा चाखै नदिनु, तालीम वास्तवमा उद्योग भनेको कि चल्नु पर्छ कि वन्द हुनु पर्छ ।

मको लागि विदेशबाट आएको सिटमा कर्मचारीहरू जानु, निजीक्षेत्रलाई सुर्खो सम्म पनि नदिनु, प्राविधिक ज्ञान सम्बन्धी आएका सूचनाहरू

संकलन गर्ने र जानकारी दिने जिम्मेवार निकाय नहुनु, भएकाहरूले पनि जिम्मेवारी महशुस नगर्नु, विदेशमा प्रविधि ज्ञानको तालीमलाई बर्मचारीहरूले सरकारी सेवाको मौका र वोनसको रूपमा प्रयोग गरी असम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई पठाउनु जस्ता कुराहरू समेत यो पक्ष विकास नहुनुका प्रमुख कारणहरू रहेका छन् ।

नेपालमा उद्योगदत्ता हुनासाथ उद्यमी हुने र हुनुपर्ने वाध्यताले उद्यमीहरू ठीकसँग आफ्नो उद्योग संचालन गर्ने सक्दैनन् । तर राज्यद्वारा त्यस्तो शीपमूलक तालीम दिने व्यवस्थित प्रवन्धको अभावमा उद्यमीहरू विना दक्षता नै उद्योग चलाउन विवश छन् ।

कच्चा पदार्थको कमी

स्वदेशमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थहरू विशेषतया कृषिको उपज वन पैदावार जडिबुटी, खनिज पदार्थ आदि र विदेशबाट आयात गरिने कच्चा पदार्थ जस्तै ऊन, तामा, पित्तलका पाताहरू, कपडाहरू केमिकल, फलाम, प्लास्टिक ग्रेनुयल्स आदि मध्ये स्वदेशमै उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थहरू सीमित व्यक्तिहरूको कब्जामा हुने र आवश्यक माँज्दात राख्न नसकिने कारणले गर्दा बेलावखत सही सोलमा खरिद गर्न पाइँदैन भने आयातित कच्चा पदार्थ पनि केही व्यापारिक प्रतिष्ठानहरूले आफ्नो मनलागी मील राख्ने गरेको र घरेलु उद्योगहरूलाई आफैले आयात गर्ने सुविधा नदिइएको कारणले निकै अछेरो पारेको छ । त्यस्तै स्वदेशमा उपलब्ध कच्चापदार्थको प्रशोधन गर्न नसकिनु, कच्चापदार्थ सुलभ रूपले वितरण गर्ने जिम्मेवार संस्था नहुनु यसको थप समस्याहरू हुन् ।

तालीमको अभाव

कुनै पनि कार्य शुरू गर्नु भन्दा अगाडि सो सम्बन्धी आवश्यक जानकारी र दक्षता हासिल गर्नु आवश्यक छ । नेपालमा उद्योग दर्ता हुनासाथ उद्यमी हुने र हुनुपर्ने बाध्यताले उद्यमीहरू ठीकसँग आफ्नो उद्योग संचालन गर्न सक्दैनन् । तर राज्यद्वारा त्यस्तो शीपमूलक तालीम दिने व्यवस्थित प्रवर्धको अभावमा उद्यमीहरू बिना दक्षता नै उद्योग चलाउन विवश छन् । उद्योगहरू बिफल हुनुमा तालीमको अभाव पनि एउटा प्रमुख कारक तत्व रही आएको छ ।

घरेलु तथा ग्रामीण उद्योग विभाग, घरेलु तथा ग्रामीण उद्योग विकास समिति, TRUGA PROJECT लगायत अन्य संस्थाहरूले पनि विभिन्न ठाउँमा विभिन्न किसिमको शीपमूलक तालीम संचालन गरेको छ । तर ती तालीमहरू तालीम पछि व्यवसाय गर्ने पूर्वाधार नहुनु, तालीमको संयोजन नहुनु, त्यस्तो गुणस्तर समेत नहुनु आदि कारणले यी उपलब्धमूलक भएका छैनन् ।

सुलनात्मक रूपले हेर्दा जी० टि० जेड० को सहयोगमा संचालित साना व्यवसाय प्रवर्धन आयोजना

द्वारा दिइने गरेका तालीम धेरै हदसम्म उद्यमीको लागि उपयोगी सिद्ध भएको छ, तर त्यहाँ पनि तालीम पश्चात उद्योग स्थापनामा जोड दिन सकिएको छैन ।

निस्कर्ष:-

नेपाली अर्थतन्त्रमा घरेलु तथा साना उद्योगको सर्वोपरी महत्त्व छ । यतिखेर औद्योगिकरणको अभियानको शुरूवात यही क्षेत्रबाट मात्रै हुन सक्दछ । विकास हुँदै गएको स्थितिमा पनि ठूला उद्योगहरूलाई यिनै उद्योगहरूले काँध थान्ने छन् ।

तर यस क्षेत्रका माथि उल्लिखित समस्याहरूले प्रायः जसो उद्योगहरूलाई रूग्ण बनाएका छन् । कुनै पनि उद्योग रूग्ण हुनु भनेको राम्रो होइन । यसले अन्य समस्याहरू पनि उठाउने गर्दछ । वास्तवमा उद्योग भनेको कि चल्नु पर्छ कि बन्द हुनु पर्छ ।

यसरी घरेलु तथा साना उद्योगमा विभिन्न समस्याहरू श्रृजना हुनुका पछाडि पश्चायती कमिशन - मुखी गलत औद्योगिक नीति यथावत रहनु, सरकारले घरेलु तथा साना

उद्योगको संरक्षणको निम्ति सही बाटो पहिल्याउन नसक्नु र जे-जति पहिल्याएको छ, त्यसलाई गलत ढंगले संचालन गरिनु नै समस्याको जड रहेको छ ।

त्यसकारण यस क्षेत्रमा रहेको समस्याको पहिलो चरणको समाधान भनेको वर्तमान तथा भविष्यमा राज्यको यस क्षेत्र प्रति निर्णायक प्रतिवद्धता (Determinant Commitment) हो । सो प्रतिवद्धता भएमा समाधानका हजारौं उपायहरू उपलब्ध हुनेछन् ।

तालिका नं० १ को श्रोत

★ Dr. Philipe Regmier
Small & Medium Enterprises in the Four Asian NIEOs (Modern Asian Research Center)
Oct./1988/Geneva.

□ स्नेह साय्मि; महा-सचिव घरेलु तथा साना उद्योग संघ, नेपाल तथा साहित्यकार ।

मूल्यांकन

विचार अन्तर्क्रियामुखी मासिकलाई

हादिक शुभकामना !

क्राफ्ट बेकरी

इण्डस्ट्रिज (प्रा.) लि.

काठमाडौं

वडादर्शन तथा दीपावलीको शुभ उपलक्ष्यमा

समस्त देशवासीहरूमा

हादिक मंगलमय शुभ कामना !

इन्द्रदेव शाह

आई० डि० कन्स्ट्रक्सन

गोदार, धनुषा

आँखी झ्याल

अमेरिका संकटको भुमरीमा !

आज पूँजीवादी समाजवाद डुव्यो, भत्क्यो, मच्यो आदि आदि शब्दहरू प्रयोग गरी जोडतोडले प्रचार-प्रसार गरिरहेछ । यस्तो प्रचार प्रसार भइरहेछ, मानौं अब पूँजीवाद नै विश्वको लागि एक मात्र विकल्प बाँकि रहेको छ । के यो साँचो हो ? के पूँजीवाद संकटग्रस्त छैन ? के यसले आफैले आफ्नो चिहान खन्न अथवा छोड्नेको छ ?

यी प्रश्नहरूको जवाफ तलका विवरणहरू आफैले दिने छन् । हालको विश्व पूँजीवादको "नायक" मानिने अमेरिकामा चालू वर्षमा छाडिरहेको आर्थिक संकटको एक झलक यसमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

□ अमेरिकाको कूल गृहस्थ उत्पादन (GNP) गत वर्ष सन् १९९० को अन्तिम चार महिनामा त्यस अघिको चार महिनामा भन्दा २% ले कम भएको थियो र यो यसरी घट्ने क्रम यस वर्षको पहिलो चार महिनासम्म पनि १% छ ।

□ गत वर्षको अक्टोबर महिना देखि यस वर्षको फरवरी महिनासम्म अमेरिकी औद्योगिक उत्पादन क्रमशः एक पछि अर्को महिना झन झन गिर्दै गएको छ । यसरी गिर्दै जाने क्रम १.७% सम्म पुग्यो, जुन डिसेम्बर, १९८२ पछिको सबै भन्दा ज्यादा हो । यस अवधिभित्र यान्त्रिक उत्पादन क्षेत्रमा क्षमताको प्रयोग ८२.५% बाट ७८% मा झन्यो, जुन गत आठ वर्ष भित्रको सबै भन्दा नराश्रो स्थिति हो । धेरै जसो यान्त्रिक उत्पादन क्षेत्रले निकै कम मात्र नाफा पाउन सक्षम हुनुका साथै संकुचित उत्पादन व्यहोर्नु पन्थो । त्यस्तै मोटर उद्योगले नराश्रो मार

खप्नु पन्थो, १९९० को पहिलो चार महिनामा यसको निर्यात २४% ले घटेको थियो ।

□ गत वर्ष १९९० मा अमेरिकामा दोश्रो विश्व युद्ध पछि सबै भन्दा गंभीर र खतरनाक ढंगले अमेरिकी फर्म, कम्पनी तथा उद्योगहरू टाट पल्टेका घटनाहरू देखिन आए । यसरी टाट पल्टेका ६० हजार अमेरिकी फर्म तथा कम्पनीहरूको नाममा ७० अरब अमेरिकी डलर ऋण देखिन्छ । गत वर्षको अगस्त महिनादेखि प्रत्येक हप्ता १५०० वटा कम्पनीहरू टाट पल्टेर बन्द नै भइरहेका छन् । यसरी यति बढी संख्यामा टाट पल्टिरहेका कम्पनी तथा तिनीहरूका ऋणको मात्रालाई हेर्दा अमेरिकामा दोश्रो विश्व युद्धपछिको सबै भन्दा गंभीर र खतरनाक स्थितिको महसूस भइरहेको छ ।

□ सम्पूर्ण अमेरिकी अर्थ-व्यवस्थालाई नै यो गत्यावरोधले लपेट्नु अघि नै असंख्य कम्पनीहरूले

आफ्ना कामदार मजदुरलाई काम-वाट निकाल्ने क्रम पनि निकै बढाएका छन् । अमेरिकाको श्रम विभाग कै तथ्य अनुसार पनि गत वर्ष मई महिना देखि बेरोजगारीको दर ५.२% बाट यस वर्षको फरवरी मा ६.५% मा वृद्धि भएको छ । यसबाट के स्पष्ट देखिन्छ भने अमेरिकी बेरोजगार जनताको संख्या ६० लाखबाट ८० लाखमा वृद्धि भएको छ । त्यस्तै अर्ध बेरोजगार-हरूको जनसंख्या ५० लाख भन्दा बढी पुगेको छ र यो बढ्ने क्रम जारी नै छ । यस अर्थ, प्रत्येक १९ जनामा एक जना अमेरिकी बेरोजगार वा अर्ध बेरोजगारको जीवन गुजार्न बाध्य छन् ।

□ सन् १९९० मा अमेरिकी बैकहरूले ३० अरब अमेरिकी डलर ऋण तिर्न नसकेर नयाँ रिजर्व स्थापित गरेका छन्, जुन सन् १९८२ मा भन्दा तार गुणा बढी छ । सन् १९८२ को रिजर्व भन्दा बढी १७० वटा बैकहरू गत वर्ष टाट पल्टेका थिए ।

□ सन् १९८० देखि नै खुद्रा व्यापार तर्फ श्रौंसत वृद्धि गर ३ प्रतिशत भइरहेकोमा त्यो घटेर १९९० मा १ प्रतिशतमा आइपुगेको छ र गत वर्षको पछिल्लो चार महिनामा खुद्रा व्यापारको आयतन ४ प्रतिशतले खसेको थियो ।

गत वर्षको अगस्त महिनादेखि प्रत्येक हप्ता १५०० वटा कम्पनीहरू टाट पल्टेर बन्द नै भइरहेका छन् ।

□ हवाई उड्डयन उद्योगको हालत पनि अत्यधिक घाटाको कहर-णले तल गिन्यो । यसरी गिर्दै गएको हवाई उड्डयन उद्योगहरू मध्ये ७० वर्ष लामो इतिहास भएको PAN

सडकमा मुत्तिरहेका बेरोजगार र घरबारविहीन अमेरिकीहरू !

AMERICA जस्तो उडुयन कम्पनी पनि परेको छ ।

अमेरिकाका वित्तीय तथा बीमा फर्महरू स्टक एक्चेन्ज, विज्ञापन, कानून तथा लेखा फर्महरूमा यो आर्थिक संकटबाट नराम्ररी आघात परेको छ ।

□ अमेरिकी उपभोक्ता जनता तथा लगानी गर्ने उद्यमीहरूको आत्म-विश्वास झन झन कम हुँदै गइरहेको छ । उपभोक्तहरूले बढी पैसा कमाउन नसकी विवशताको जीवन बाँच्नु परे-काले एकातिर आफ्नो पैसा सितैमा खर्च गर्न चाहिरहेका छन् भने अर्को-तिर यस वर्ष धेरै जसो कर्पोरेसन-हरूले उत्पादनशील-उद्योगहरूमा लगानी गर्ने काममा कटौती गरेका छन् । फलस्वरूप ठूल-ठूला सर-सामानहरू उत्पादन गर्ने उद्योगहरू माथि गरिने लगानीमा १.३ प्रतिशत-ले कमी आएको छ ।

□ एकातिर अमेरिकी संघीय वजेट लगातार बढी भन्दा बढी घाटा मै चलिरेहेको छ भने अर्कोतिर यसरी झनझन खस्कदै गइरहेको आर्थिक

घाटापूर्ति गर्नका लागि अमेरिकी प्रशासनसंग कुनै ठोस आर्थिक साधनहरू देखिएका छैनन् ।

अमेरिकी आधिकारिक तथ्यांक अनुसार, संघीय वजेटको वजेट घाटा यस आर्थिक वर्ष (१९९१) मा मात्रै ३०० अरब अमेरिकी डलर वा ३५० अरब अमेरिकी डलर छ, जुन अमेर-िकी वजेटको इतिहासमा सबैभन्दा बढी हो । अझ, खाडी युद्धमा गरिएको खर्चको लागत पनि जोड्ने हो भने यो भन्दा कयौं गुना बढ्ने छ ।

□ अमेरिकामा विदेशी पूँजीको प्रवाहमा कमी आउनुका साथै केही

पक्षले त आफ्नो पूँजी लगानी गर्न नै छोडिरहेका छन् । किनकि, एकातिर विश्वको डिपोजिट दर घटेको छ भने अर्को तिर ठूला पूँजीवादी राष्ट्रहरू जर्मन तथा जापानले अमेरिकामा आफ्नो लगानी कमी गर्नुका साथै पूँजी निर्यातमा कमी ल्याएका छन् ।

यसरी संसारभरि नै पूँजीको कमी भैरहेको स्थितिमा अमेरिकाको भन्दा पश्चिमी राष्ट्रहरूको व्याजदर बढी भएको र अमेरिकी पूँजी संसार भरि नै झन झन बढी निर्यात भैरहेको कारणले पनि संकटमा परेको अमेरिकी अर्थतन्त्रलाई उँभो लगाउन निकै गाह्रो देखिन्छ ।

□ अमेरिकी बैंक, वचत तथा ऋणको व्यापारमा आएको गंभीर संकटले पनि अमेरिकी अर्थ व्यवस्था-लाई झन झन अधोगति तिर लान्दछ । एक अनुमान अनुसार, यस वर्ष मात्रै गत वर्ष भन्दा धेरै बढी मात्रामा अर्थात् २३० वटा बैंकहरू ९० अरब अमेरिकी डलरको ऋण सहित डुब्ने वाला छन् ।

□ अमेरिकी संघीय (केन्द्रीय) सरकारको ऋण ३००० अरब डलर भन्दा पनि माथि पुगिसकेको छ । अमे-रिकी सरकारले व्याज मात्रै प्रति वर्ष १५० अरब डलर बुझाउनु पर्छ ।

□ प्रस्तुति/राजेन्द्र कुमार
(स्रोत: बेइजिङ्ग रिभ्यू/मई/१९९१)

बडादशैं तथा दीपावलीको शुभ उपलक्ष्यमा

समस्त देशवासीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभ-कामना !

शारदा कन्स्ट्रक्सन

लाहान-५, सिराहा

के समाजवादको मृत्यु भएको हो ?

(पृष्ठ ८ को वाँकी)

कुनै पनि साम्राज्यवाद, चाहे त्यो अमेरिकी होस वा सोभियत सामाजिक,को आर्थिक सार एकाधिकार पूँजीवाद हो। त्यसको जग नवसी सामाजिक साम्राज्यवादको महल खडा हुन सक्दैन। समाजवादी आधारहरू निर्माण गरिसकेको सोभियत संघ खुश्चेभी संशोधनवादको उदय पछि एक विशेष प्रकारको राज्य एकाधिकार पूँजीवादमा विकृत हुँदै गएको थियो, जुन व्यवस्थामा नोकरशाह पूँजीपतिहरूको प्रबल नियन्त्रण हुन्छ। संशोधनवादी नोकरशाहहरूको कब्जामा रहेको सोभियत संघको राज्यसत्ता समाजवादबाट राज्य पूँजीवादमा विकृत हुँदै गएकोले सोभियत संघ सामाजिक साम्राज्यवादी राष्ट्र बन्दै गईरहेको थियो। सोभियत संघको त्यस संक्रमण वारे क्रान्तिकारी अन्तर्राष्ट्रियतावादी आन्दोलन (RIM) को एक सदस्य पार्टी आर० सि० पी० का अध्यक्ष वव अभाकियान भन्छन्—

‘‘पूँजीवादलाई पुनर्स्थापना गरिसकेपछि सोभियत संघका शासकहरू पूँजीवादका, विशेष गरेर यसको साम्राज्यवादी युगका नियमहरूद्वारा बाँधिएका छन्। स्टालिनको मृत्यु पछि र खुश्चेभले सत्ता कब्जा गरिसकेपछि उनीहरू संसारभरि लुट खसोट गर्न लागिपरेका छन्। एकै साथ सोभियत संघभित्र र बाहिरका जनतामाथि शोषण र लूट मच्चाउँदै छन्। (रिभोल्युशन, डिसेम्बर १९७६, पृष्ठ १०)

सोभियत संघमा वर्ग संघर्षलाई तिलाञ्जली दिएर शान्तिपूर्ण संक्रमण—द्वारा साम्यवादतर्फ अगाडि बढन

सकिने अवधारणा प्रस्तुत गरिरहेको खुश्चेभी संशोधनवाद यथार्थमा समाजवादको खोलमा पूँजीवादको पुनर्स्थापना गर्दै थियो। सोभियत राज्य खुश्चेभले नेतृत्व गरेको नोकरशाहहरूको अधिकारमा थियो। मजदूरको पंक्तिभित्र र सरकारी कर्मचारी वर्ग भित्र प्रवेश गरिरहेका यी नीला बुर्जुवाहरू स्टालिन युगमा निर्माण गरिएको समाजवादी आधार तोडेर पूँजीवाद स्थापना गर्न सक्रिय थिए।

सो. क. पा. को वीसी महाधिवेशनमा

नोकरशाही राज्य पूँजीवादको संकटलाई सुधारबाट हल गर्न गोर्बाचोभ दिन परदिन स्वतन्त्र वजारद्वारा निर्देशित हुने नांगो पूँजीवादी अर्थ व्यवस्थाकै नजीक पुग्दै थिए।

स्टालिनको ‘व्यक्तिपूजा’ विरुद्धको आक्रमणको रूपमा शुरू भएको खुश्चेभी संशोधनवाद २२ औं महाधिवेशन १९६२ सम्म आईगुम्दा पूँजीवादको पुनर्स्थापनाको निम्ति निर्णायक कदमहरू उठाउने स्थितिमा पुगिसकेको थियो। २२ औं महाधिवेशनमा खुश्चेभ र उसका अर्थविदहरूले समाजवाद भनेको ‘उत्पादनको प्रचुरता

हो’ भन्ने नारा दिएर जसरी भएपनि उत्पादन बढाउनु पर्छ भन्ने नीतिको प्रकालत गरे। यस नयाँ नीतिलाई स्थापित गर्न त्यतिवेला सम्म प्रचलनमा रहेको उत्पादन वृद्धिदरलाई जनताको क्रयशक्तिले निरन्तर उछिनीरहनु पर्ने नीतिलाई गलत सावित गर्न कोशीस गरे। त्यो नीतिले गर्दा नै सोभियत संघमा मुद्रास्फिति नबढेको र अति उत्पादनको संकट नभएको कुरा उनीहरूले विसरेर अथवा वेवास्ता गरेर जनताको क्रय शक्तिमा ह्रास आउने शर्तमा पनि ‘उत्पादनको प्रचुरता’को नीतिलाई लागू गर्न खोजे। पूँजीवादी स्वार्थको पक्षपोषणको यो महत्वपूर्ण मोड थियो। उत्पादन बढाउन व्यक्तिगत संपत्तिमाथिको नियन्त्रण खुकुलो पारियो। करेसारी, कुबुरा पालन आदि जस्ता साना व्यक्तिगत संपत्तिको श्रौत प्रयोग गरेर किसानहरूलाई अर्थोपार्जन गर्न प्रोत्साहित गरियो भने फेक्ट्रीहरूमा उत्पादन वृद्धि गर्न भौतिक आकर्षण (Material Incentive) को प्रलोभन दिइयो। यी सुधारहरूको प्रभावमा विस्तारै एउटा शक्तिशाली नोकरशाह पूँजीपति वर्गको उदय भयो। जसरी टिटो—गुटले राज्यशक्ति लाई प्रयोग गरेर यूगोस्लाभियाका मजदूरहरूलाई निर्भय शोषण गर्ने वातावरण बनाई नोकरशाह पूँजीपति वर्गको उत्पादन गरिरहेका थिए, त्यसरी नै खुश्चेभी प्रयोगले गर्दा सोभियत संघको अर्थ व्यवस्था भित्र भित्रै एक विशिष्ट किसिमको राज्य एकाधिकार अर्थ व्यवस्थामा परिवर्तित हुँदै थियो। यसको विशिष्ट चरित्र वारे संकेत गर्दै वव अभाकियान भन्छन्—

‘‘संपूर्ण त होइन,तर मुख्य रूपले सोभियत संघमा एकाधिकार पूँजीवाद र साम्राज्यवादको रूप राज्य हुने गर्दछ। यो व्यक्तिगत पूँजीको रूपमा

हुदैँन जस्तो कि विभिन्न कर्पोरेशनहरू—
मा रहने गर्दछ, तर आधारभूत रूपमा
र बढ्दो मात्रामा यो त्यही कुरा हो ।
सोभियत संघका उत्पादक संघहरू र
विभिन्न मन्त्रालयहरू पश्चिमी देशमा
पाईने ठूला कर्पोरेशन, बैंक, क्राईल,
गुठी आदिकै भूमिका निर्वाह गर्दछन्
र निर्णायक कुरा त के हो भने सोभि-
यत योजना र अर्थ मन्त्रालयहरूले
मूल्यको सिद्धान्तलाई, विशेष गरेर
अतिरिक्त मूल्यको संचयनको सिद्धान्त
अर्थात् मुनाफालाई अर्थ व्यवस्थाको
निर्देशक सिद्धान्तको रूपमा पुनर्स्थापित
गरिसकेका छन् ।” (रिभोल्युशनरी
वर्कर. नं० २१, १९७६, पृष्ठ १२)

आफूलाई समाजवादी देश भनेता-
पनि मूल्यको सिद्धान्तलाई निर्देशक
सिद्धान्त मान्ने, राज्य र नोकरशाहको
प्रबल नियन्त्रण भएको, मुनाफामा
आधारित राज्य एकाधिकार अर्थ

व्यवस्थाको सोभियत संस्करणलाई
नोकरशाह राज्य पूँजीवाद भनिनु
सबै भन्दा उपयुक्त ठहर्छ भन्ने मलाई
लागेको हो । वर्तमान सोभियत संकट
त्यही नोकरशाह राज्य पूँजीवादको
संकट हो । नोकरशाही राज्य पूँजी-
वादले जन्माएको आर्थिक गतिरोधको

**लेनिनको जीवनको अन्तिम
पत्रहरूमा स्टालिनलाई महा-
सचिवको पदबाट हटाउनु पर्ने
सुझाव पनि दिएका थिए ।**

फलस्वरूप १९६० देखि १९८५ को
२५ वर्षको अवधिमा पूँजी लगानी-
को अनुपातमा औद्योगिक उत्पादन
४० प्रतिशत घटीसकेको थियो र
राष्ट्रिय आयको वृद्धिदरमा चिन्ताजनक
गिरावट आएको थियो । त्यो संकट-
लाई गोर्वाचोभ नीतिले झन गहिरो र
व्यापक बनायो । १९८८ मा सो.क.-
पा.को केन्द्रिय समितिको विस्तारित

बैठकमा गोर्वाचोभ आफैँले विगत तीन
पंचवर्षीय योजनामा राष्ट्रिय आर्थिक
वृद्धिदर आधाभन्दा बढी घटेको र
गतिरोधको मानसिकता र सिद्धान्तले
संस्कृति, साहित्य र कलामा प्रभाव
पारेको सत्यलाई स्वीकार्न बाध्य भए ।
सन् १९९१ का घटनाहरू त्यही
संकटका उपज हुन । नोकरशाही
राज्य पूँजीवादको संकटलाई सुधार-
द्वारा हल गर्ने गोर्वाचोभ दिन-परदिन
स्वतन्त्र बजारद्वारा निर्देशित हुने
नाङ्गो पूँजीवादी अर्थव्यवस्थाकै
नजिक पुग्दै थिए । १९ अगस्तमा
सैनिक शक्तिको प्रयोग गरेर गोर्वा-
चोभलाई हटाउने प्रयास नोकरशाह
राज्य पूँजीवादलाई नांगो पूँजीवादमा
परिवर्तित हुनबाट रोक्ने झिनो प्रयत्न
थियो, जुन असफल भयो । यस अर्थमा
गेन्नाडी येनायेभहरूले अलि अलि
‘सुधार’को चाहना राखे तापनि मूलतः
नोकरशाह राज्य पूँजीवादकै प्रति-

दीपावलीको शुभ उपलक्ष्यमा

समस्त देशबासीहरूको

उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दै

हार्दिक शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

खेतान इण्डस्ट्री हाउस

निधित्व गर्दछन् भन्ने मलाई लाग्दछ । ३५ वर्ष अगाडि खुश्चेभी संशोधन-वादले शुरू गरेको नोकरशाह राज्य पूँजीवादी सामाजिक आर्थिक व्यवस्था भत्किन लागेको थुप्रोमाथि अहिले नांगो पूँजीवादको जग बसाउन खोजिदै छ । 'ताप्केबाट' उम्केको माछा भुंग्रोमा खसे'झै, यथास्थितिबाट अज्ञात भएका सोभियत जनता एउटा शोषणमूलक व्यवस्थाबाट अर्को शोषण मूलक व्यवस्थाको शिकार हुन पुगिरहेका छन् । 'नोकरशाही' राज्य पूँजीवाद' लाई 'समाजवाद' सम्झने गल्ति गर्ने र त्यसलाई छद्म पूँजीवाद भनिदिए पुग्छ भन्नाले दुवै पक्षका मित्रहरूले माथिका तर्कहरू माथि विचार गर्नु हुनेछ भन्ने विश्वास राखेको छु ।

आलोचनाको कसीमा स्टालिन युग पनि घोटिनु पर्दछ

आधुनिक संशोधनवादको भर्त्सना गर्दा खुश्चेभको टाउकोमाथि सबै दोष खन्याउने चलन छ । तर त्यो प्रवृत्तिले स्टालिनको मृत्युको केही समय भित्रै खुश्चेभले स्टालिन युगका उपलब्धीहरूलाई उल्टाउन शक्ति कसरी जुटाउन सक्थो भन्ने प्रश्न माथि प्रकाश पार्दैन । द्वन्द्वात्मक भौतिकवादी विश्लेषणले भौतिक परिस्थिति बदल्नमा व्यक्तिको भूमिकाको यथोचित कदर त गर्दछ तर व्यक्ति स्वयं भौतिक परिस्थितिको उपज हुन्छ भन्ने कुरालाई अझ बढी महत्व दिन्छ । स्टालिन युगका विसंगति र कमजोरीहरूले माटो मलिलो नवनाई दिएको भए संशोधनवादले यति छिट्टै आफ्नो जरा गाड्न र फैलाउन कसरी सक्थ्यो? यो विचारणीय छ । यस प्रश्न माथि विचार गर्दा कतिपय चिन्तकहरू स्टालिनले अझ दृढतापूर्वक 'अग्निना-

यकत्व' लगाउन नसकेको पो हो कि? भन्ने निष्कर्षमा पुग्दछन् । तर स्टालिन युगलाई ठंडा मस्तिष्कले विश्लेषण गर्ने खोज्दा त्यहाँ सर्वहारा जनवादको क्रमिक अवसानले उत्पन्न भएको विचारधारात्मक सचेतनताको कमी र विश्व पूँजीवादको घेराले उत्पन्न गरेको बाह्य प्रभावले खुश्चेभी संशोधनवादलाई फस्टाउने मलिलो जमिन प्रदान गरेको विचारहरू बढी तर्कसंगत देखिन्छन् । यी आन्तरिक र बाह्य कारणहरूले जन्माएका स्टालिन युगका विसंगति र कमजोरीहरूले गर्दा सोभियत संघमा समाजवादका आधारहरू निर्माण भै सकेता पनि त्यति बेलाको सत्ताको प्रकृतिलाई 'राज्य समाजवाद' भनिनु बढी उपयुक्त हुन्छ जस्तो मलाई लाग्दछ । त्यसैले यी प्रस्थापनाहरूलाई केही विस्तारमा केलाउने प्रयत्न गरौं ।

खुश्चेभ र उसका अर्थविदहरूले 'समाजवाद भनेको उत्पादनको प्रचुरता हो' भन्ने नारा दिएर जसरी भएता पनि उत्पादन बढाउनु पर्छ भन्ने नीतिको वकालत गरे ।

चार्तरिबाट सम्राज्यवादी शक्तिहरूले घेरिएको सोभियत संघले

स्टालिनको नेतृत्वमा एउटै देशमा भए पनि समाजवाद निर्माण गर्ने वीरतापूर्ण प्रयत्न गर्‍यो र सोभियत संघलाई यूरोपको पिछडिएको मुलुक वाट एउटा आधुनिक औद्योगिक राष्ट्रमा बदल्यो । दोश्रो विश्वयुद्धमा नाजी र फासी शक्तिहरूलाई पराजित गर्न मुख्य भूमिका निर्वाह गरी सारा मानव जातिलाई नै ठूलो गुन लगायो । अतिरिक्त मूल्यको सिद्धान्तबाट चल्ने अर्थव्यवस्थालाई निर्मूल पारेर समाजवादी अर्थव्यवस्थाका आधारहरू निर्माण गर्‍यो । संशोधनवादी विचार र भडकाउहरू विरुद्ध दृढतापूर्वक संघर्ष गर्‍यो । तर यी सब उपलब्धीहरूका बावजुद स्टालिन युगमा गम्भीर गल्तिहरू भए । त्यसमा कतिपय गल्तिहरूलाई पन्छाउन सकिन्नथ्यो; केहीलाई भने पन्छाउन सकिन्थ्यो । स्टालिन युगका गतिविधिहरूमाथि स्टालिन व्यक्तिको सकारात्मक र नकारात्मक प्रभाव पनि त्यत्तिकै महत्वपूर्ण छ । स्टालिनमा महान क्रान्तिकारीको गुण भएता पनि उनमा केही स्वभावगत कमजोरीहरू थिए । विशेषतः शक्तिको निरंकुश प्रयोग र मित्रहरूसँग पनि कठोर र रुखो व्यवहार गर्ने सक्ने स्टालिनका यी दोषहरूलाई औल्याएर लेनिनले आफ्नो जीवनको अन्तिम पत्रहरूमा उनलाई महा-सचिवको पदबाट हटाउनु पर्ने सुझाव पनि दिएका थिए । लेनिनको त्यो महत्वपूर्ण टिप्पणी यस प्रकार छ—

“कमरेड स्टालिन महा-सचिव भए पछि आफ्नो हातमा असीमित शक्ति केन्द्रित गरेका छन् । र म आश्वस्त छैन कि उनले त्यो प्राधि-कारलाई सदैव आवश्यक सावधानीका साथ उपयोग गर्न सकलान स्टालिन रुखा (Rude) छन् र यो कमजोरी हामी कम्युनिस्टहरू बीच

व्यवहार गर्ने सहन योग्य भएता पनि एउटा महा-सचिवको पदको निम्ति असहनीय हुन्छ । त्यसकारण कमरेडहरूलाई स्टालिनलाई त्यो पदबाट हटाएर अर्को मान्छेलाई त्यहाँ राख्ने उपायहरू सोच्नको लागि सुझाव दिन्छु, जो स्टालिन भन्दा बढी सहनशील, बढी इमान्दार, बढी नम्र, कमरेडहरूप्रति संवेदनशील र बढी विश्वसनीय होस् ।” (लेनिन चुनिएका रचनाहरू, अग्रजो, ग्रन्थ ३, १९७७ पृष्ठ ६६०-६६१)

तर आफ्नो क्रान्तिकारी अडान, संगठन कुशलता र ट्राटस्कीसंगको बहसमा जनमतलाई आफ्नो पक्षमा ल्याउन सफल भएको हुनाले स्टालिन आफ्ना तमाम कमजोरीका बावजुद सत्तामा रहि रहे । पहिलो पञ्चवर्षीय योजनाको कृषि सामूहिकीकरण र औद्योगीकरणको सफलताले

उनको लोकप्रियतामा अरू वृद्धि गर्‍यो तर समाजवादको जग वसाल्ने पञ्चवर्षीय योजनाको युगान्तकारी प्रयत्नहरूका साथ साथै सोभियत राज्य संचालनमा सोभियत जनवादको महत्व घट्ने विसंगति पनि शुरू हुन थाल्यो । मजदुरहरूको हडताल गर्ने अधिकारमा परोक्ष रूपले प्रतिबन्ध लाग्यो । “सोभियतहरूको कांग्रेस” अथवा सुप्रिम सोभियतलाई सर्वोच्च

स्टालिन युगको समाजवाद जनताबाट अलग्गिदै गएको राज्यको अत्याधिक नियन्त्रण भएको समाजवाद हुन पुग्यो ।

अंग भनिएता पनि व्यवहारमा यसबाट निर्वाचित केन्द्रिय कार्यकारिणी समिति नै सोभियत संघको नीति बनाउने सर्वोच्च अंग भयो र सुप्रिम सोभियत त्यस नीतिलाई औपचारिक स्वीकृती प्रदान गर्ने संस्था मात्र बन्न

पुग्यो । सोभियतहरूको चुनावमा कहिल्यै पनि एक भन्दा बढी प्रतिनिधि खडा भएनन् र भोट तिनीहरूकै पक्ष वा विपक्षमा खसाल्नु पर्ने विचित्रको चुनावलाई सोभियत प्रजातन्त्रको मोडेलको रूपमा पेश गरियो । सोभियत जनताको प्रत्यक्ष सहभागिताद्वारा सञ्चालन हुनु पर्ने सर्वहारा वर्गको अधिनायकत्व टुप्पामा बसेका नेताहरूको सद्बिवेक र कार्यकुशलतामा निर्भर हुन पुग्यो र त्यसको दुरुपयोग भएको खण्डमा तलबाट नियन्त्रणको संभावना हराएर गयो । स्टालिन युगका यिनै कमजोरीहरूले गर्दा सोभियत संघमा समाजवादका आधारहरू निर्माण भएतापनि योजनावद्ध अर्थव्यवस्थाले आदेशात्मक अर्थव्यवस्थाको रूप लिँदै थियो र नीकरशाहहरूले टाउको उठाउन थालेका थिए । १९५२ मा सो. कं. पा. को १९ सौं महाधिवेशनमा

विजया दशमी तथा

दीपावलीको उपलक्ष्यमा

समस्त देशवासीमा

हार्दिक मंगलमय

शुभ-कामना

खाद्य उद्योग (प्रा.) लि.

हेटौंडा औद्योगिक क्षेत्र,

हेटौंडा

शुभ विजया दशमी

तथा

दीपावलीको उपलक्ष्यमा

समस्त ग्राहक वर्गमा

हार्दिक शुभ-कामना

पशुपति आयाल ट्रेड कन्सन,

(गोलबजार) सिराहा

मालेन्कोभद्वारा प्रस्तुत गरिएको रिपोर्टमा यी समस्याहरूतर्फ संकेत गरिएको देख्न सकिन्छ।

स्टालिन युगका यी कमजोरीहरूको पछाडि स्टालिन व्यक्ति भित्र रहेका कमजोरीहरू एक निश्चित हृदयसम्म जिम्मेवार छन्। विशेष गरेर त्यस अवस्थामा, जब स्टालिन एउटा नायकको रूपमा स्थापित भै सकेका थिए र सोभियत र कम्युनिष्ट पार्टी दुवैका केन्द्रीय कार्यकारिणी समितिका निर्णयहरूलाई आफ्नो व्यक्तित्वको संदुपयोग वा दुरुपयोगले प्रभावित गर्न सक्थे। त्यसैले छुट्टैभन्दा भन्दा संशोधनवादको आक्रमणबाट स्टालिनको रक्षा गर्दै उनलाई महान मार्क्सवादी लेनिनवादी र सर्वहारा क्रान्तिकारी मानेता पनि चीनिया कम्युनिष्ट पार्टीले उनकी व्यक्तित्वको कमजोर पक्ष औल्याउन मरमुलाहिजा गरेको थिएन। उदाहरणको लागि-

“स्टालिन कहिलेकाँही वास्तविकता र जनसमुदायबाट टाढिन पुग्थे। पार्टीको भित्री र बाहिरी संघर्षमा..... उनले भित्र र शत्रुहरूको बीचमा र जनताको बीचमा उत्पन्न हुने अन्तरविरोध र त्यसलाई हल गर्ने बेग्ला बेग्लै तरिकाहरू बारे छ्यासमिस गर्थे। स्टालिनको नेतृत्वमा गरिएको प्रतिक्रान्ति दमन अभियानमा कतिपय प्रतिक्रान्तिकारीहरूले उचित सजाय पाए भने कति निर्दोष व्यक्तिहरूलाई दण्डित गरिने गर्ति भयो। १९३७ र १९३८ मा प्रतिक्रान्तिकारीहरूको दमनमा विस्तार गर्ने भूल गरियो। पार्टी र सरकारी संगठनहरूमा उनले पूर्ण रूपेण सर्वहारा जनवादी केन्द्रीयता लागू गरेरन् र कतिपय बेलामा त त्यसको उल्लंघन गरे।”

(‘महान बहस’ सर्वहारा प्रकाशन पृष्ठ - १२० - १२१)

स्टालिन युगका विसंगति, कमजोरीहरूले माटो मलिलो नबनाईदिएको भए संशोधनवादले यति छिटै आफ्नो जरा गाड्न र फैलाउन कसरी सक्थ्यो ?

स्टालिन युग इतिहासको एक अति महत्वपूर्ण अवधि हो र त्यसका केही पक्षहरूको चर्चा गरेर समग्र युगको विश्लेषण हुन सक्तैन। त्यसको लागि छुट्टै प्रयत्नको खाँचो हुन्छ। यो लेखमा स्टालिन युगका केही विसंगति, कमजोरी र विशेषताहरू औल्याएर त्यति बेलाको समाजवादको विशिष्ट प्रकृति संकेत गर्न मात्र खोजिएको छ र विश्व स्तरमा साम्राज्यवाद र एकाधिकार पूँजीवादको मोर्चा बन्दी, विकसित पूँजीवादी मुलुकमा समाजवादी क्रान्तिको विस्तार हुन नसक्नु, सोभियत रसको उत्पादक शक्तिहरूको पछोटेपन, समाजवाद निर्माणको व्यवहारिक अनुभवको अभाव, स्टालिनका स्वभावगत कमजोरीहरू, सर्वहारा जनवादको त्रसिक अवसान र सर्वहारावर्गको अधिनायकत्वको अधिकचल्नो समझदारी आदि विशिष्ट कारणहरूले गर्दा स्टालिन युगको समाजवाद जनताबाट अलग्गिँदा राज्यको अत्यधिक नियन्त्रण भएको समाजवाद हुन पुग्यो। त्यस्तो

समादवादको उपयुक्त नाम ‘राज्य समाजवाद’ हो भन्ने मेरो मान्यता रहेको छ।

केही निष्कर्षहरू

सोभियतमा संघमा समाजवाद निर्माणको प्रयत्न, संशोधनवादको उदय र बजार अर्थतन्त्रमा आधारित पूँजीवादको वर्तमान लहरले समाजवादी आन्दोलनलाई दुई महत्वपूर्ण पाठ सिकाएको छ। पहिलो-पार्टी र जनसमुदायको विचारधारात्मक सचेतनताको स्तर जति तल गिन्थ्यो, त्यति समाजवादी आन्दोलन संशोधनवाद वा जडसुत्रवादमा जाकिने डर हुन्छ। सो. क.पा.को १९ सौं महाधिवेशनमा प्रस्तुत गरिएको रिपोर्टमा उल्लेख भएको झैं यदि आलोचना र आत्मालोचनालाई वेवास्ता गरियो भने, यदि संगठन र संस्थाहरू माथि जनताको नियन्त्रण कमजोर भयो भने त्यसको अवश्यभावी परिणाम नोकरशाही तन्त्र र विभिन्न प्रकारका विकृतिहरूको जन्म हुन्छ। “सर्वहारा जनवाद विना सर्वहारा अधिनायकत्व संभव छैन” भन्ने घोषणा गर्दै जननीति (Mass Line) र सर्वहारा सांस्कृतिक क्रान्तिलाई व्यवहारमा लागू गरेर देखाउने माओत्सेतुङ्गका विचारहरूको महत्व यस संदर्भमा अझ बढी खुल्न आउँछ।

दोश्रो, एउटा देशमा समाजवाद निर्माण एउटा सीमा सम्म मात्र गर्न सकिन्छ। विश्वका अन्य देशहरूमा पनि समाजवादको विस्तार भएन भने एउटा देश भित्रको समाजवाद निर्माणलाई आवश्यक सरसहयोग पुग्न सक्दैन। साम्राज्यवादी व्यवस्था अत्यन्त एकीकृत विश्व पूँजीवादी अर्थ व्यवस्था हो र विश्व क्रान्तिको अभावमा समाजवादी

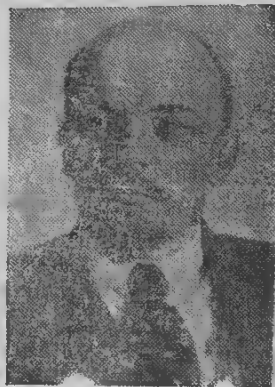
राष्ट्रहरू यसमा भाग लिन र प्रभावित हुनबाट बच्न सक्तैनन् । पूँजीवादी देशहरूको घेरामा परेको समाजवादी देशमा ठीलो छिटो थुप्रै विसंगति र कमजोरीहरू देखा पर्ने थाल्दछन् र अन्ततः त्यसले खुल्ला वा छद्म रूपमा पूँजीवादको पुनर्स्थापना गराई

माओत्सेतुङ्गका विचारहरूको महत्व यस संदर्भमा अरु बढी खुल्न आउँछ ।

छोड्छ । तसर्थ एउटा देशमा समाजवादी निर्माणको आफ्नै ठूलो महत्व भएता पनि र त्यसको दृढता-पूर्वक रक्षा गर्दै अगाडि बढाउनु पर्ने दायित्व भएतापनि त्यो प्रयत्न सदैव विश्व क्रान्तिकारी आन्दोलनको मातहत हुनुपर्छ र विश्व क्रान्तिको सफलता प्रयत्नले प्राथमिकता पाउन कुनै एक देशले खतरा मोल्नुपर्छ भने त्यो खतरा उठाइनु पर्दछ । अर्को शब्दमा सर्वहारा अन्तर्राष्ट्रियवादको महत्व सर्वोपरि भएको स्वीकार्नु बाञ्छनीय छ ।

अन्त्यमा, सोवियत संघमा समाज-वादको निर्माण अभियान राज्य

सामाजवादको सीमाभित्र बाधिन पुग्नु राज्य समाजवादका विसंगति र कमजोरीहरूले खुस्केको संशोधन-वादको उदय संभव तुल्याउनु र

पूँजीवादको तर्कसंगत र मानवीय विकल्पको प्रतिनिधित्व समाजवादले मात्र गर्छ ।

त्यसले क्रमशः समाजवादी आधार नष्ट गर्दै जन्माएको नोकरशाही राज्य पूँजीवादको संकटलाई 'समाजवादको मृत्यु' मानेर उत्सव मनाइरहेका श्रम चुमाहा वर्गका प्रत्यापपूर्ण दावी-

हरूले समाजवादीहरूलाई दिग्भ्रमित गराउन सकेको छैन भन्ने मेरो विश्वास छ । किनभने पूँजीवादको उपस्थितिले नै त्यस्ता दावीहरूको निरर्थकता सावित गर्दछ । पूँजीवादको अमानवीय क्रूर र अपराधपूर्ण व्यवस्थाको तर्कसंगत र मानवीय विकल्प समाजवाद मात्र हो र समाजवादीहरू, पहिले भन्दा अझ डटेर, त्यो विकल्पको रक्षा गर्दै त्यसलाई अघि बढाइरहेका छन् । राल्फ मिलिब्रान्डको शब्दमा —

“के कुराले त्यस्ता दावीहरूलाई बाहिर्यात सावित गर्दछ भने पूँजीवाद अझ अस्तित्वमा छ । यसको मेटाउने नसकिने सीमाहरूले गर्दा पूँजीवाद आफैले चारैतिर मानिसहरूलाई विकल्प खोज्न निरन्तर लागि रहनु पर्ने स्थिति को ग्यारंटी गर्दछ । पूँजीवादको तर्कसंगत र मानवीय विकल्पको प्रतिनिधित्व समाजवादले मात्र गर्दछ । समाजवादीको रूपमा हामी दायित्व पहिले भन्दा अझ डटेर, त्यो विकल्पको रक्षा गर्नु र त्यसलाई अघि बढाउनु हो ।”

विजया दशमी २०४८ को पुनीत उपलक्ष्यमा हाम्रा समस्त ग्राहक वर्गहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभ-कामना अर्पण गर्दछौं ।

देशव्यापी फैलिएका हाम्रा संपूर्ण शाखाहरूबाट छिटो, छरितो तथा स्तरयुक्त बैंकिंग सेवाको लागि हामीलाई संज्ञा गर्नु होस् ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक
केन्द्रिय कार्यालय
टंगाल, काठमाडौं

फोन नं. ४१७५३६, ४१४८००, ४१६८४७

विजया दशमी र दीपावलीको शुभ उपलक्ष्यमा समस्त ग्राहक वर्गमा

तथा

जिल्लावासीहरूमा

हार्दिक शुभ कामना

व्यक्त गर्दछौं !

रामरतन शाह

अमरनाथ राइस मिल

वनगढी, सिराहा

४८/कात्तिक-मंसिर २०४८/मूल्याङ्कन

यस पटकको संसदले के देखाएको छ ?

(१० पेजको वाँकी)

यसरी यो नियमावलीको अभ्यासद्वारा जनताले आफूमा रहेको सार्वभौमसत्ता आफूले चुनेको सांसद मार्फत अभ्यास नै गर्न सक्दैनन् । यो नियमावलीले संसद र सांसदहरूलाई होइन, सरकार र सभामुखलाई मात्र सर्वोच्च अधिकार संपन्न बनाएको छ । पार्टीका कुरादेखि बाहेक सार र गुणमा यो नियमावली पञ्चायती निरंकुशतन्त्रको पालाको राष्ट्रिय पञ्चायत नियमावली भन्दा प्रगतिशील र भिन्न छैन । यो नियमावलीको प्रजातन्त्रको कुनै पनि पक्षपाती शक्तिबाट सशक्त विरोध हुनु पर्दथ्यो । तर विडम्बना र विरोधाभाषको कुरो के भने यही प्रतिगामी र गैर प्रजातान्त्रिक नियमावलीलाई आफूलाई सबैभन्दा प्रजातन्त्रवादी ठान्ने नेपाली कांग्रेसले गीता वाक्य बनाएर संसद संचालन गरीरहेछ, वामपन्थी सांसदहरू समेत चुपचाप यसको अनुसरण गरीरहेछन् ।

संसदमा सरकारका

क्रियाकलापहरू

संसदमा वामपन्थी सांसद मुकुन्द न्यौपाने (ने. क. पा. एमाले) द्वारा पेश गरिएको ट्रेडयूनियन, औद्योगिक व्यवसाय र श्रम संबन्धी तीन वटा विधेयक दर्ता भईसके पछि पनि छलफलमै नल्याई जवर्दस्ती खारेज गरियो । खारेजीको विरोधमा संसद बहिष्कार गरेको मौका पारेर कायूरत्तापूर्ण ढंगबाट ४ वटा विधेयक पास गरियो । यही अधिवेशन अधिमा अर्धाङ्गि र खोटाङमा सरकारले जनतामाथि अन्यायपूर्वक गोली हान्यो र मानिस समेत मान्यो । वामपन्थी सांसदहरूले यसको न्यायिक जाँच हुनुपर्छ भनेर विल्कुलै प्रजाता-

न्त्रिक माग गरे । तर नेपाली कांग्रेस सरकारले यो मागलाई समेत जवर्जस्ती अस्वीकार गर्‍यो । नेपाली कांग्रेसको पार्टी सचैतलाई समेत प्रतिनिधि सभाको विपक्षी दलका नेता सरह र राष्ट्रिय सभाको विपक्षी दलका नेता भन्दा बढी तलब सुविधा दिलाउने अनैतिक निर्णय पनि सरकारले संसदीय बहुमतको दुरुपयोग गर्दै यसै अधिवेशनमा पास गरायो । संसद चलिरहेकै समयमा संसदलाई सुचनै नगरी र यसको स्वीकृती बिना नै २०१४ सालको प्रतिगामी' अत्यावश्यक सेवा संबन्धी ऐन' समेत गैर संबैधानिक र गैर प्रजातान्त्रिक तवरले लागू गर्ने कार्य समेत सरकारले गर्‍यो । वामपन्थी सांसद र कम चेमजोड (एमाले) द्वारा राखिएको जनजाति संबन्धी संकल्प पनि नेपाली कांग्रेसका पार्टी सचैतको प्रस्तावमा मूल आशयनै खतम हुने गरी संशोधन गरियो ।

यही अधिवेशनले सरकारको प्रस्तावमा 'प्रेस र छापाखाना संबन्धी विधेयकमा त्यस्तो प्रावधान पनि जवर्जस्ती पास गर्‍यो जसले संबिधानमा तोके जस्तो राजा, रानी र युवराजको आचारणको संसदमा मात्र आलोचना गर्न नपाईने होइन, राजपरिवारको ज्यादतीको पत्र पत्रिकामा समेत आलोचना छान्न प्रतिबन्ध लगाउँछ । यो जन-आन्दोलनले जनतामा ल्याएको प्रजातान्त्रिक अधिकार एक एक गरी खोस्दै दर्भमा बुझाउने सरकारको प्रवृत्तिको एउटा नांगो उदाहरण हो । राजा समेत जनतामा आलोच्य भईरहेको अहिलेको परिस्थितिमा राजपरिवार-

लाई पनि आलोचना भन्दा माथि बनाउने नेपाली कांग्रेसको सरकारको दर्भारमुखी प्रवृत्ति प्रजातन्त्रको खतरापूर्ण भविष्यको संकेत हो । तर आश्चर्यको कुरो के भने यति गंभीर गैर-प्रजातान्त्रिक निर्णय विरुद्ध कहीवाट पनि सार्वजनिक भण्डाफोर र सशक्त संघर्ष भएन, मानी, 'यहाँ केही ठूलो घटना घटेकै छैन । स्थानीय निकायको प्रतिनिधिमूलक चुनाव र स्वायत्तताको प्रश्न वामपन्थी सांसदहरूले संसदमा उठाएका हुन् । सरकारले त्यसमा यसै वर्ष चुनाव गराउने र ऐन ल्याइने भनेर वचन पनि दिएको हो । तर आफ्नै वचन विपरीत त्यस संबन्धी कुनै विधेयक नल्याईकन नै यस पटकको अधिवेशन सिध्याइएको छ ।

यी क्रियाकलापहरूले नेपाली कांग्रेसको सरकार र संसदीय बहुमत संसदमा नियमावलीको प्रयोग र दुरुपयोगद्वारा आफ्नो स्वार्थ अनुकूल जे पनि गर्न र निर्णय लाइन तयार छ भन्ने देखाएका छन् । आफूलाई देशको एक मात्र 'प्रजातन्त्रवादी शक्ति' ठाने-

सरकार र बहु मत एविलनुको सट्टा बलवान बनिरहन सम्भव भयो ।

तापनि सत्ता आफ्नो हातमा आउँदा नेपाली कांग्रेस पनि तानाशाहीकै अभ्यास गर्दो रहेछ भन्ने यी घटनाहरूले उदांगो पारेका छन् । यी घटनाहरूले के पनि देखाएका छन् भने संसदीय प्रजातन्त्र वास्तवमा एउटा औपचारिक मामला मात्र बन्न गएको छ । प्रजातन्त्र भनेको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता मात्र होइन, यो विचारहरूको मन्थनद्वारा सबै भन्दा उन्नत, सही र समग्र विचार विकास गर्ने प्रक्रिया हो । यो उद्देश्य र प्रक्रिया नभएको प्रजातन्त्र निरर्थक र औपचारिक मात्र हुन्छ । तर संसदमा भने यो प्रक्रिया नै विद्यमान

छैन । संसदमा सरकार र बहुमत विपक्षीको कुनै पनि विचार स्वीकार गर्ने तयार छैन, चाहे त्यो जतिसुकै तथ्यसम्मत, सही र जनमुखी

प्रतिगामी र गैर प्रजातान्त्रिक नियमावलीलाई आफूलाई सबै - भन्दा प्रजातन्त्रवादी ठान्ने नेपाली कांग्रेसले गीता वाक्य बनाएर संसद संचालन गरीरहेछ, वाम-पन्थी सांसदहरू समेत चुपचाप यसको अनुसरण गरीरहेछन ।

किन नहोस् । विपक्षी सांसदहरू बोल्छन् । सरकार र बहुमत त्यो सुन्छ मात्र । तर अन्ततः त्यही नै विचार मात्र पास हुन्छ, जुन सरकार वा बहुमतले पहिले नै प्रस्ताव गरेको थियो । सरकारको कार्यक्रम, वार्षिक बजेट, र सरकारले पेश गरेका संपूर्ण विधेयकहरूमा संसद अधिवेशनमा यस्तै भयो ।

यो स्थिति आफैले जनताको जीवनको र समाजको विकासको मूलभूत समस्या हल गर्नका लागि संसदमा बोलेर छलफल गरेर संसद मार्फत नै उन्नत, सही र जनमुखी विचार, नीति र कार्यक्रम विकास गर्न सकिन्छ भन्ने प्रस्थापनालाई गलत सावित गरेको छ । यसका लागि गैर -संसदीय संघर्ष अर्थात सडक - संघर्ष सिवाय अर्को कुनै प्रभावकारी बाटो नै छैन भन्ने कुरा संसदको स्थिति आफैले देखाएको छ । यसरी संसदको यस

अधिवेशन आफैले संसद प्रति अविश्वास जगाउने आधार पैदा गरेको छ । संसद आफैले सडक गतिविधिको आवश्यकता - को माग गरेको छ ।

संसदमा वामपन्थी सांसदहरू -को क्रियाकलापको समीक्षा

संसदको यस अधिवेशनमा जनता - को जीवन, जनताको सर्वोच्चता र राष्ट्रको स्वाधीनताको निम्ति, अन्यायमा परेकाहरू र उत्पीडितहरूको लागि सबैभन्दा बुलन्द आवाज उठाउने शक्ति वामपन्थी सांसदहरू नै भए । महंगीको सवालदेखि लिएर मजदुर निष्काशनको सवाल सम्म, कर्मचारी दमनको सवालदेखि लिएर सुकुम्बासी - को समस्या सम्म, असमान सन्धिको खारेजीको सवालदेखि, अर्घाखाँची र खोटाङको गोलि काण्ड सम्म, संसदमा बहुमतको तानाशाहीदेखि लिएर देशका अन्य भागमा चलाईएको मनपरीतन्त्रसम्म, जन जीवन, जन अधिकार र राष्ट्रको हितको पक्षमा लगातार संसद भित्र आवाज उठाउने शक्तिका रूपमा वामपन्थी सांसदहरू नै रहे ।

संसदमा सरकार र बहुमत विपक्षको कुनै पनि विचार स्वीकार गर्न तयार छैन, चाहे त्यो जतिसुकै तथ्यसम्मत सही र जनमुखी किन नहोस् ?

नेपाली कांग्रेसको संसदम प्रजातन्त्रको हत्या गर्ने, सार्वभौमसत्ता सरकारमा सीमित गर्ने र जनताले आन्दोलनद्वारा लिएको अधिकार खोस्दै लैजाने प्रवृत्ति र प्रक्रियाको सजग प्रहरी र सशक्त विरोधीको रूपमा पनि वामपन्थी सांसदहरू नै रहे ।

कर्मचारी आन्दोलनको सवालमा वामपन्थी सांसदहरूले सडक र सदन दुवै ठाउँमा सशक्त आवाज उठाए

यी सबै सकारात्मक पक्षहरूका बावजूद घोषित उद्देश्य र गरिएका कामहरूको परिप्रेक्ष्यमा वामपन्थी विपक्ष संसदमा असंगठित, असंयोजित

क्रान्तिकारी भण्डाफोर र उपयो-गको निम्ति संसदमा जाने सांस-दहरू र संसद मार्फत रचनात्मक काम गर्न सकिन्छ भनेर जाने सांसदहरू - दुवैको निम्ति मुख्य समस्या विषय-वस्तुको अस्पष्टता रह्यो ।

र दिशाहीन रह्यो । न संसदको क्रान्तिकारी भण्डाफोर र उपयोग गर्ने उद्देश्यले सांसदमा जाने संसदहरूले संसदका दोषहरू संसदकै क्रियाकलाप - का आधारमा जन समक्ष भण्डाफोर गर्न सके न संसद मार्फत जनताको जीवन र समाजको विकासको निम्ति रचनात्मक काम गर्न सकिन्छ भनेर संसदमा जाने सांसदहरूले नै त्यो निष्कर्ष व्यवहारमा सही सावित गर्न सके ।

क्रान्तिकारी भण्डाफोर र उपयो-गको निम्ति संसदमा जाने सांसदहरू र संसद मार्फत रचनात्मक काम गर्न सकिन्छ भनेर जाने सांसदहरू दुवैको निम्ति मुख्य समस्या विषय-वस्तुको अस्पष्टता रह्यो । संसदमा कुन सवालमा के बोल्ने र के गर्ने ? पुरै अधिवेशन भरि यही समस्याले उनी - हरूलाई पिरोलीरह्यो । सम्बन्धित पार्टीले यस संबन्धमा उनीहरूलाई सही किसिमले र निरन्तर रूपमा

संसद प्रतिको जनताको भ्रम साफ गर्ने थुप्रै मसलाहरू सरकारले दिँदा दिँदै पनि ती सार्वजनिक भण्डाफोडको विषय बन्न सकेनन् ।

दिशा निर्देश गर्नु पर्दथ्यो । तर गर्न सकेन । यो कामको निम्ति सक्षम; सबल र छरितो पार्टी यन्त्रको आवश्यक-

पढ्न नभुल्नु होस्!

साप्ताहिक - छलफल

साप्ताहिक - नेपाल पत्र

साप्ताहिक - उषा

वा:पौ- इनाप (नेपालभाषा)

कता हुन्थ्यो । त्यस्तो पार्टी यन्त्रले मात्र हरेक सवालबारे, निरन्तर रुप-मा र ठीक समयमा बोलिनु पर्ने र नरिनु पर्ने कुराहरूबारे दिशा निर्देश गर्न सक्दथ्यो । सदन र सडकलाई संयोजित गरिदिन सक्दथ्यो । आवश्यक पर्दा तुरुन्तै सडक कार्यक्रम र विषय विशेषज्ञहरू समेत संगठित गरीदिन सक्दथ्यो । तर पार्टी नेतृत्वले या त यस्तो संयोजन र दिशा निर्देशको आवश्यकता नै बोध गरेन या यस्तो पार्टीयन्त्र नै रहेन । फलस्वरूप पार्टी नेतृत्व र सांसदहरू बीच जीवित संबन्ध र संयोजन नै हुन सकेन ।

जन जीवन, जन अधिकार र राष्ट्रको हितको पक्षमा लगातार संसद भित्र आवाज उठाउने शक्तिका रूपमा वामपन्थी सांसदहरू नै रहे ।

क्रान्तिकारी उपयोग वा भण्डा-फोरका निम्ति सबै भन्दा महत्वपूर्ण साधन सदन र जनतालाई पुलका रूपमा जोड्ने दैनिक पत्रिका र पत्रा हुन्छ र जनता बीच तुरुन्तै प्रचार र व्याख्या गर्ने वलियो सांगठनिक प्रचारकहरूको जालो हुन्छ । यो बिना तुरुन्तै संसदको गतिविधि जनसमक्ष भण्डाफोर गर्न र सडकबाट जन दबाव सिर्जना गर्न संभव नै हुँदैन । तर पार्टीले यस्तो दैनिक पत्रिका, पत्रा र संगठक प्रचारक-हरूको जालोको पनि प्रभावकारी र व्यवस्थित प्रवन्ध गर्न सकेन । फलस्वरूप भण्डाफोर वा उपयोगको निम्ति गएका सांसदहरू गोलीगट्टा बिनाका सेना जस्तै भए । भण्डाफोर सूलतः संसदकै चारकिल्लाभित्र कैद भयो । संसद प्रतिको जनताको भ्रम साफ गर्ने थुप्रै मसलाहरू सरकारले दिँदा दिँदै पनि ती सार्वजनिक भण्डा-फोरको विषय बन्न सकेनन् ।

सरकारको र नेपाली कांग्रेसको तानाशाही, गल्ती कमजोरी र सनप-

ज्ञान / विज्ञान

के तपाईं क्यान्सर निको पार्न चाहनु हुन्छ ?

क्यान्सर विरुद्धको संघर्षमा विजयी डा. नान शान

अत्यन्त भयानक र औषधि-विहीन रोग मानिने क्यान्सर विरुद्धको संघर्षमा चीनिया डाक्टर डा० नान शानले 'फर्माश्यूटिकल नं. १' नासक जडिबुटीको औषधि अविष्कार गरी विजय प्राप्त गरेका छन् ।

क्यान्सर विरुद्धको संघर्षमा विजय प्राप्त गरेपछि डा० नान शानको क्लिनिक र उहाँको 'फर्माश्यूटिकल नं. १' नामक औषधिको प्रसिद्धी चीनसा मात्र होइन, संसार भरि नै फैलिन थालेको छ, जसको प्रभावस्वरूप उहाँको क्लिनिकमा देश देशान्तरका क्यान्सरका रोगीहरू ओइरिन थालेका छन् ।

डा० नान शानको 'फर्माश्यूटिकल नं. १' औषधिको पछाडिको सिद्धान्त को प्रस्थापना के छ भने प्रत्येक व्यक्तिलाई क्यान्सरका सेलहरू हुन्छन्, तर क्यान्सरको सेल तिनीहरूसा मात्र रीतन्त्र विरुद्ध प्रभावकारी संघर्ष गर्न सडक र सदन दुवै ठाउँमा मूलतः वामपन्थी सांसदहरूको बीच र संभव विषयमा संपूर्ण विपक्षी दलहरू बीच जीवित संबन्ध र संयोजनको र संयुक्त संघर्षको जहरी हुन्छ । समूहगत अभिमान र अदूरदर्शिताको कारणले यो पनि यस पटकको संसद अधिवेशन - मा भएको देखिएन । यस्तो नगनलि थुप्रै गल्ती कमजोरीका बावजूद सरकार र बहुमत एक्लिको सट्टा बलवान बनीरहन संभव भयो ।

यो नियमावली विरुद्ध संघर्ष

वृद्धि हुन्छ, जसको रोग विरुद्धको प्रतिरोध शक्ति नष्ट भएको हुन्छ । त्यसैले क्यान्सर निको पार्ने हो भने रोगीमा प्रतिरोध क्षमता वृद्धिगर्नु पर्दछ, ताकि रोग विरुद्ध लड्ने

'जादूगर डाक्टर' तथा 'क्यान्सर उन्मुलक' जस्ता विशेषणद्वारा विभूषित डा. नान शानले सन् १९८८ मई महिनादेखि १९९० फरवरी भित्रमा मात्रै ९,५२६ जना क्यान्सरका रोगीहरूलाई सफल उपचार गर्नु भयो ।

क्षमता रोगी आफैमा वृद्धि होस् । डा० नान शानको क्यान्सरको ओखती 'फर्माश्यूटिकल नं. १' ले यही कार्य गर्छ ।

'जादूगर डाक्टर' तथा 'क्यान्सर उन्मुलक' जस्ता विशेषणद्वारा विभूषित डा० नान शानले सन् १९८८ सई महिनादेखि १९९० फरवरी नगर्नु, चूपचाप स्वीकार्नु अर्को ठूलो गल्ती थियो । ससय अझै छ । आगामी अधिवेशनसा यो प्रतिगामी नियमावलीको सशक्त विरोध हुनु जरुरी छ ।

बास सांसदहरूको अत्यधिक समय अरु नै स्रोतबाट बुझेर हेरे पनि थाहा हुने सवालसा प्रश्न गरेर वित्तको देखिन्छ । यो प्रकृया रोकनु जरुरी छ र अत्याधिक समय आफ्नो उद्देश्य पूरा गर्ने विषयमा केन्द्रित गर्नु जरुरी छ ।

- श्याम श्रेष्ठ

भित्रमा मात्रै ६,५२६ जना क्यान्सर-का रोगीहरूलाई सफल उपचार गर्नु भयो । डा० नान शानद्वारा 'फर्माश्यूटिकल नं० १' को प्रयोगबाट उपचार गरिएका ४४ जना क्यान्सरका रोगीहरूमाथि 'चिनीया औषधीमाथि बहुआयामिक अध्ययनको निम्ति हाङ्गचाउ उन्सान संस्था द्वारा गरिएको एक अध्ययन अनुसार १८ जना रोगीहरू पूर्ण स्वस्थ भएको र अन्य २६ जना मध्ये १२ जनामा औषधिले सन्तोषजनक असर देखाएको, अरू १२ जनालाई उल्लेखनीय असर परेको र २ जनामा मध्यम स्तरको असर परेको भेटिएको छ ।

उक्त अध्ययनको रिपोर्ट अनुसार 'फर्माश्यूटिकल नं० १' ले व्यक्तिलाई स्वस्थ रहन सहयोग पुऱ्याउँछ, अस्वस्थ प्रभावहरूबाट मुक्त पार्छ तथा रोगहरू विरुद्धको शारीरिक प्रतिरोध क्षमतालाई सवल बनाउँछ । यो अनुसन्धानले 'फर्माश्यूटिकल नं० १' बाई ट्यूमरको उपचारमा प्रभावकारी तथा सुरक्षित औषधि हो भन्ने देखायो ।

यो औषधि विरामीका लागि कत्तिको लाभदायक छ वा हानिकारक छ भन्ने सवालमा दुईवटा चीनिया स्वास्थ्य सम्बन्धी संस्थाले संयुक्त रूपमा जुलाई १९८६ मा एउटा अनुसन्धान गरेका थिए । जनावर तथा क्यान्सर कै रोगीहरूमाथि अध्ययन अनुसन्धान गरी ६ महिनापछि प्रकाशित रिपोर्ट को निस्कर्ष अनुसार 'फर्माश्यूटिकल नं० १' मा बिपाक्तता र कुनै पनि अतिरिक्त तरात्रो प्रभाव नभएको र क्यान्सरका कोषहरूको वृद्धिलाई प्रभावकारी ढंगले नियन्त्रण गर्ने क्षमता यसमा भएको सिद्ध भएको छ ।

यसरी प्रत्येक परीक्षणबाट क्यान्सर निर्मूल गर्न सक्षम सिद्ध भएको 'फर्माश्यूटिकल नं० १' औषधि

डा० नान शानको संघर्षशील कथा

दशौं हजार भन्दा बढी क्यान्सरका रोगीहरूलाई जीवनदान दिइसक्नु भएका डा० नान शान स्वयं अपांग हुनुहुन्छ । उहाँका दुवै खुट्टाहरू पक्षघात रोगको कारण नचल्ने छन् । पूर्वी चीनको झेजियाङ्ग प्रान्तको वेन्चाऊ शहरमा सन् १९२० मा परम्परागत चीनिया मेडिकल डाक्टरको घरमा जन्मिनु भएका डा० नान शानले आफ्ना बुबा तथा बाजेको प्रशिक्षणमा किशोर अवस्थामैदेखि नै रोगीहरूको उपचार गर्ने काम शुरू गर्नु भएको हो ।

सन् १९४६ मा चीनिया कम्युनिष्ट पार्टीको नेतृत्वमा जनवादी गणतन्त्र चीनको स्थापना भएपछि डा० नान शान स्थानीय शहरको बजार तथा वितरण सहकारी कर्मचारीको रूपमा काम गर्न थाले भन्ने । जागिरबाट निस्कने फुसंदको समयलाई उहाँले परम्परागत चीनिया औषधि विज्ञान का शास्त्रीय ग्रन्थहरूको अध्ययनमा लगाउनु भयो ।

आफ्ना अध्ययन र अनुभवहरूका साथै पिताको मार्गदर्शनमा उहाँले हानिकारक (Maliguet) ट्यूमरहरूको उपचारबारे अनुसन्धानको क्रम चाल्नु भयो । यसै बीच उहाँको दुई वटै खुट्टा पक्षघातको रोगले ग्रस्त भयो । तापनि उहाँले आफ्ना पिताद्वारा प्राप्त औषधोपचार सम्बन्धी गोप्य निर्देशिका तथा प्रोत्साहनमा आफ्नो अनुसन्धान कार्य जारी राख्नु भयो । २० औं वर्षको अथक लगनशीलता र कठोर मिहेनतको फलस्वरूप डा० नान शान १० वटा भन्दा बढी चीनिया जडीबुटी औषधिहरू र वनस्पति तेलहरू मिसाई, बफाई र काढा बनाई 'फर्माश्यूटिकल नं० १' नामक क्यान्सर उन्मुलक औषधी आविष्कार गर्न सफल हुनुभयो ।

विजया दशमीको शुभ उपलक्ष्यमा ग्राहकवर्ग तथा समस्त देशवासीमा

हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

नेपाल बैंक लिमिटेड
(स्थापित १८८४)

बाट उहाँ अहिले कलेजो र मलद्वारको क्यान्सरका अतिरिक्त आमाशय, पेट, भोजन नली, स्तन, फोक्सो र मूत्राशयको पछिल्लो अवस्थाको क्यान्सर को पनि उपचार गर्नु हुन्छ ।

यसको सफलता पछि डा० नान शानले विविध प्रकारका क्यान्सरहरू तथा अन्य रोगहरूको उपचार गर्ने उद्देश्य लिई 'फर्माश्यूटिकल नं० २, नं० ३, र नं० ४' नामका औषधीहरूको निर्माण पनि गर्न लाग्नु भएको छ ।

डा० नान शानको ठेगाना
Nan Shan Tumour Clinic
No. 195, Jiefang Road
Hangzhou City
Zhejiang Province
China.

नयाँ वर्ष नं. सं. १११२ को

सुखद उपलक्ष्यमा

समस्त देशवासीमा

हादिक मंगलमय

शुभकामना !

लक्ष्मीदास हरिदास

ठहिटो, काठमाडौं

फोन २२१८२५, २२६८३८

प्रशिद्धी

यस औषधिको आविष्कार पश्चात् उहाँले आफ्नो शहर वेन्चाउ स्थित एक छिमेकी क्यान्सर रोगी माथि उक्त औषधिको प्रथम सफल प्रयोग गर्नुभयो । यस सफलताको खवरले चीनका गाउँ र शहरका क्यान्सर रोगीहरू डा० नान शानको क्लिनिकमा 'फर्माश्यूटिकल नं० १' का लागि ओइरिन थाले । उहाँले रोगीहरूको चापलाई ध्यानमा राखी १९८४ मा चाओशान क्लिनिक खोल्नुका साथै मई १९८८ मा हाङ्गचाउको अपांग संघको सहयोगमा द्यूमरका रोगीहरूका लागि विशेष क्लिनिक संचालन गर्नुभयो ।

यसरी आफ्नो आविष्कारलाई उहाँले धेरै भन्दा धेरै प्रभावकारी बनाई क्यान्सर पीडित चीनियाहरूको मात्र सेवा गर्नु भएन । अहिले नं० १९५, जेइफङ्ग रोड, हाङ्गचाउ शहर स्थित उहाँको 'नान शान द्यूमर क्लिनिक' मा ताइवान, हङ्गकाङ्ग, जापान, अमेरिका र दक्षिणपूर्वी एशियाका विभिन्न देशहरूबाट उपचारार्थ पुगेका विरामीहरूको भीड लाग्ने गर्छ । यसरी चीन बाहिर समेत यसको प्रशिद्धी पुर्‍याउने श्रेय जापानी दैनिक अखबार 'आशाही शिम्बुन' (Asahi Shimbun) लाई जान्छ । सो पत्रिकाले डा० नान शानद्वारा उपचार गराई फर्केका एक जापानी योको गोवा नोबुओमाथि आधारित भएर 'नान शान क्लिनिक' बारे समाचार दिँदै 'हुवा टुवा (प्रख्यात प्राचीन चीनिया डाक्टर) को पुनर्जन्म' भन्ने लेख प्रकाशित गरेको थियो ।

अहिले उहाँको 'नान शान द्यूमर क्लिनिक' मा ताइवान हङ्गकाङ्ग, जापान, अमेरिका र दक्षिणपूर्वी एशियाका विभिन्न देशहरूबाट उपचारार्थ पुगेका विरामीहरूको भीड लाग्ने गर्छ ।

यसरी क्यान्सर रोगीका मुक्तिदाताको रूपमा स्थापित हुनु भएका डा० नान शान यस औषधिलाई अझ वैज्ञानिक ढंगले सुरक्षित, प्रभावकारी र सर्वशुलभ बनाउन सबै जनताबाट सर-सहयोगको आशा गरिरहनु भएको छ । तर स्थापित नियमावली अनुसार परीक्षण पूरा गरी नसकिएकोले चीनको केन्द्रिय सरकारले भने यसलाई आधिकारिक रूपले मान्यता प्रदान गरिसकेको छैन ।

अझै क्यान्सरको अवस्था, वृद्धिको प्रक्रिया र परिणामबारे राम्रो र स्पष्ट ज्ञान नभैसकेकोले यसबारे थप अध्ययन हुनुपर्ने कुरामाथि जोडिदिँदै उहाँ भन्नु हुन्छ 'शरीरको स्वास्थ्य शक्ति (health energy) र रोग निरोध क्षमतामाथि विशेष जोड दिने हजारौं वर्षको इतिहास भएको चीनिया परम्परागत औषधि एवं उपचार विधि विश्वको औषधोपचारमा ठूलो उपलब्धि हो ।' अतः उहाँ भन्नुहुन्छ 'यसलाई आधुनिक पश्चिमी औषधोपचारसँग संयोजित गरेर आधुनिक चीनिया औषधोपचारको विकास गर्नु नै मेरो जीवनको उद्देश्य हो ।

प्र. -राजेन्द्र कुमार

(स्रोत: वेइजिङ्ग रिभ्यू / अङ्क २० / १ १९९१)

‘मूल्यांकन’ को अनुरोध

- ☐ “मूल्यांकन” को यो अंकलाई हामीले असोज-कार्तिकको संयुक्तांकको रूपमा प्रकाशन गर्ने योजना राखेका थियौं। तर केही प्राविधिक कारणले यो केही ढीलो हुन पुगेकोले यस अङ्कलाई “असोज-कार्तिक-मंसिर”को संयुक्तांकको रूपमा लिइदिनु हुन पाठक वर्गमा निवेदन गर्दछौं।
- ☐ “मूल्यांकन” का लागि सल्लाह-सुझाव, प्रतिक्रिया एवं लेख रचनाहरू पठाउनु हुन समस्त बौद्धिक व्यक्ति-व्यक्तित्वहरूसँग हामी हार्दिक अनुरोध गर्दछौं।
- ☐ हल्का र आधारहीन प्रचारवाजी हैन, तथ्यपूर्ण र जिम्मेवार विचार-आदान-प्रदान “मूल्यांकन” को अभिष्ट भएकोले रचनाहरूमा समाविष्ट तथ्यहरूको स्रोत समेत खुलाएर पठाई सहयोग गर्नु भएमा आभारी हुने थियौं। अस्वीकृत लेख रचनाहरू फिर्ता गर्ने प्रायः सम्भव नहुने हुनाले प्रतिलिपि आफूसँग राख्न नभुल्नु होला। सामान्य संपादनको अधिकार “मूल्यांकन परिवार”लाई दिनु होला। तीन अंकसम्म प्रकाशित नभएको रचना अस्वीकृत भएको ठहरिने छ।
- ☐ वैचारिक बहस र छलफलमा शिष्टतापूर्ण भाषाको प्रयोग होस् भनी लेखक, विचारकहरूसँग विशेष अनुरोध गर्दछौं।

समस्त देशवासीहरूमा

शुभ दीपावलीको उपलक्ष्यमा

हार्दिक मंगलमय

शुभ-कामना!

खेतान ट्राभल एजेन्सी (प्रा) लि०

हाम्रो अनुभवले के देखाउँछ भने हामीले एकता रोज्दा विचार छुट्ने, विचार रोज्दा एकता टुट्ने खालको स्थिति बढी भोगेका छौं ।

वैचारिक अस्पष्टता हाम्रो समस्या हो

- श्यामप्रसाद शर्मा

मूल्यांकन: प्र.ले.सं. का सामु अहिले के के समस्याहरू रहेका छन् ?

श्यामप्रसाद: संघको सीमा र हाम्रा क्षमताहरूभित्र रहेर हामीले धेरै कामहरू गर्नु जरुरी छ । हाल यस संघप्रति प्रगतिशील क्षेत्रमा देखा परेको सुझाव र सचेत जनताले यसप्रति प्रकट गरेको शंभेच्छालाई हेर्दा हामीहरू निकै आशावादी छौं । "प्रगतिशील" शब्द नै उन्नत कुरा निर्माणसँग जोडिएको शब्द हो । निर्माण कार्यमा निश्चय नै समस्याहरू पनि बढी हुन्छन् नै ।

प्र.ले.सं. प्रगतिशील विचार अन्तरगत विभिन्न सोच राख्ने लेखकहरूको साभा मंच हो । शोषित पीडित वर्गसँग जोडिएर नवचेतनाको सुजना गर्नका लागि एकता अत्यन्तै जरुरी हुन्छ । तर हाम्रो अनुभवले के देखाउँछ भने हामीले एकता रोज्दा विचार छुट्ने, विचार रोज्दा एकता टुट्ने खालको स्थिति बढी भोगेका छौं । त्यसैले प्रगतिशील क्षेत्रका फरक फरक सोचहरू र तिनका बीच साभा सवालमा एकता, यी दुवै कुरा साथै रही कृयाशील रहन सकिने कार्यक्रम र कार्यशैली कस्तो हुन्छ र हुनुपर्छ भन्ने विषयमा रहेको अस्पष्टता हाम्रा सामुको एउटा प्रमुख समस्या हो । हामीले साभा चिन्तनप्रणाली र कार्यप्रणाली तय गरी जानु जरुरी छ, मतभेद रहेका कुराहरूमा वैचारिक अन्तक्रियालाई वैज्ञानिक बनाउन सकिनु भने सैद्धान्तिक मतभेदले व्यक्तिगत मतभेदको रूप लिन पुग्दोरहेछ ।

दोस्रो समस्या सांगठनिक-साभाभावको कसरी विकास गर्ने भन्ने नै रहेको छ । विचारदेखि व्यवहारसम्म यो भावको विस्तार

(गत असोज ४ र ५ गते प्रगतिशील लेखक संघ (प्र.ले.सं.) को दोस्रो राष्ट्रिय सम्मेलन सम्पन्न भयो ।

बहुदलीय व्यवस्था आएपछि प्रगतिशील लेखकहरूको यो राष्ट्रिय स्तरको पहिलो जमघट भियो । साभा मञ्चको रूपमा रहेको यो संघले परिवर्तित राष्ट्रिय स्थितिमा आफूलाई कसरी सक्रिय बनाउँछ भन्ने कुरा आम जनपक्षीय व्यक्तिहरूको चासोको विषय रहेको छ ।

यस विषयमा रहेको यो जन-जिज्ञासा समेतलाई ध्यानमा राखी हामीले लामो समयसम्मको भूमिगत जीवन बिताएर आजुभएका दीर्घसेवी र लब्ध प्रतिष्ठित साहित्यकार श्यामप्रसाद शर्मा, जो हालै यस संघका अध्यक्ष चुनिनु भएको छ, सँग भेटौं कुराकानी गरेका थियौं । संघका तर्फबाट यसका महासचिव खगेन्द्र संग्रौलाको पनि सक्रिय सहभागिता रहेको उक्त कुराकानीको सारसंक्षेप यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

वर्तमान परिस्थितिमा नेपालका प्रगतिशील लेखकहरूको प्रमुख दायित्वको सन्दर्भलाई प्राथमिकता दिँदै हामीले महासचिव खगेन्द्र संग्रौलासँग पनि उहाँको विचार माग गरेका थियौं । उहाँबाट प्राप्त विचार पनि यसको लयतै प्रस्तुत गरिएको छ । - सम्पादक)

गर्नु अत्यन्तै जरुरी छ ।

अर्को समस्या सुजना क्षेत्रमा रहेको छ । २०३६ साल यता प्रगतिशील साहित्य क्षेत्रमा युवालेखकहरूको एउटा ठूलो जमात बढेको छ । यो अत्यन्तै राम्रो कुरा हो । तर मात्रा बढे अनुरूप लेखनमा गुणको बृद्धि हुन सकेको छैन । लेखनमा हावी हुने कोरा उग्रशब्दवाद समस्याको एउटा पाटो रहेको छ भने अर्को पाटो वैचारिक विचलनको कारण पैदा हुने खरो रूपवाद रहेको छ ।

मूल्यांकन: यसो हुनुको कारण के होला ?

श्यामप्रसाद: लेखकहरूमा अध्ययन गर्ने, सिक्ने, अरुको लेखनलाई राम्ररी पढ्ने र मिहेनतसाथ अभ्यासरत रहने पक्षमा रहेको कमजोरीले गर्दा यस्तो हुन पुगेको हो । समय 'प्रगतिवादी आन्दोलन' खण्डित भएकोले यसको छाप लेखकीय क्षेत्रमा पनि परेको छ । आफ्नो सोचसँग नजीकका लेखकहरूका रचनाहरू मात्र पढ्ने खालका खण्डित र साँघुरा चिन्तनका घेराहरू तोड्नु जरुरी छ । एक लेखकले अर्कोबाट सिक्ने, एक आपसमा सौहार्दता कायम राखी एक आपसभित्रको अभाव पूरा गर्नतिर लाग्नु जरुरी छ ।

मूल्यांकन: लेखकहरूमा समाजलाई हेर्ने दृष्टिकोणमै पनि अस्पष्टताहरू रहेको र विषयवस्तुको पहिचान, पकड मै पनि कमजोरीहरू रहेकोबारे यहाँको प्रतिक्रिया के छ ?

श्यामप्रसाद: हो, यो ठूलो समस्याको रूपमा विद्यमान छ । यसका लागि

लेखकहरूले आफूलाई वैचारिक रूपले समुद्धारनमा अत्यन्तै महत्त्वकासाय ध्यान दिनुपर्छ ।

लेखकभित्रको ज्ञानको भण्डार बढ्दै पर्छ । इतिहासको अनुभवको ठुक्टी र जन-संघर्ष, संसारमा यी दुई कुराबाट ज्ञान प्राप्त हुन्छ । त्यसकारण समाजको दृन्दरत यथार्थसँग जोडिएर वैचारिक स्पष्टता र स्तर हासिल गर्नुपर्ने हुन्छ ।

मूल्यांकन: माथिका समस्याहरू हलगर्न तपाईंहरू अब के के उपायहरू अपनाउनु हुन्छ त ?

श्यामप्रसाद: मुख्यगरी, "साभामंच" संचालनको वैज्ञानिक जनवादी पद्धतिको खोजीतर्फ हामी लाग्ने छौं । प्रगतिवादका आधारभूत मान्यताहरूबारे स्पष्टता प्राप्त गर्न भेटघाट, अध्ययन, भेला, गोष्ठी, सेमिनार आदिमा हाम्रो मुख्य जोड रहने छ ।

माथि उल्लेख भएका बाहेक हाम्रा अन्य आर्थिक भौतिक समस्याहरू समाधानार्थ पनि हामी सम्पूर्ण शंभेच्छुकहरूको सहयोग समेत लिएर अघि बढ्ने छौं ।

मूल्यांकन: नाम बिचार राख्ने व्यक्ति र शक्तिहरूबाट के अपेक्षा राख्नुहुन्छ ?

श्यामप्रसाद: एकताको भावनाको विकास र विस्तार गरी प्र.ले.सं. को ध्येयलाई व्यवहारिक रूपले टेवा दिनेतर्फ उहाँहरूले सक्रियता देखाउनुहुन्छ भन्ने विनम्र आग्रह छ । प्रगतिशील साहित्यको प्रकाशनमा, वितरणमा भरपेटको आशा पनि हामी राख्छौं ।

अब के गर्ने ?

- खगेन्द्र संग्राला

"प्रगतिशील लेखक संघ"को सम्मेलन हालै सम्पन्न भयो । सम्मेलनपछि बढेो जोश-जागरका साथ एउटा प्रश्न उठेको छ, हामी लेखकहरूले अब के गर्ने ? के गर्ने भन्ने प्रश्नको उत्तर ठहर गर्नुअघि हाम्रो परिस्थिति कस्तो छ र हाम्रो वैचारिक-सांस्कृतिक फाँटको आजको खाँचो के हो भन्ने प्रश्नकै उत्तर खोज्नु जरुरी छ । यहाँ यसै सम्बन्धमा म एकाध कुरा अघि सार्दछु ।

केही समयअघि नेपाली कांग्रेसको सरकारका एक जना मन्त्रीले भनेथे-"पंचायतकालमा मौनताको संस्कृतिको प्रभुत्व थियो, अहिले भने परिस्थिति त्यसको उल्टो छ । अर्थात् अहिले सबैले आ-आफ्नो आफ्ना बेरोकटोक प्रकट गर्ने अवसर पाएका छन् ।" सही ढंगले हेर्दा यो कुरा साँचो हो भै लाय्छ । जन-आन्दोलनपछि भाषणमा र छापाेमा राजादेखि रङ्कसम्म सबैका बारेमा टीकाटीप्पणी र आलोचना भइरहेका छन् । तर मुलुकको कूल जनसंख्याको हिसाबले हेर्दा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको यो सीमित हक भोगचलन गर्न पाउनेहरूको संख्या सारै थोरै छ । शहर-बजारमा बस्ने दुईचार अक्षर पढेलेखेका र एक मानाको बन्दोबस्त भएका सारै सीमित मानिसहरूले मात्र यस हकको भोग गर्ने अवसर पाएका छन् । मुलुकका सयकडा पन्चानम्बे भन्दा बढी मानिसहरू भोजन र आनको अकालमा परी छुटपटाइरहेका छन् । राष्ट्रिय जन-जीवनको सारै ठूलो खण्डको निमित्त पंचायती कालरात्रीमा एकरुती हेरफेर भएको छैन । हेरफेर भएको छ भने केवल बेसाहको भाउ बढेको छ र जनताका नाउमा प्रजातन्त्र र मानव अधिकारका मीठा-मीठा नारा बेच्ने बजारको घेरा पहिले हेरी फराकिलो भएको छ । त्यसैले, कांग्रेसी सरकारका ती मन्त्रीले भनेझैँ आज जनसंख्याको ठूलो खण्डमात्र मौनताको संस्कृतिको अन्त भएको छैन । सीमित होहल्ला माफको आम मौनता आजको हाम्रो राष्ट्रिय यथार्थ हो । सत्ता वरिपरिको यस भ्रान्तिकारी होहल्लालाई छिचोल्ने गरी व्यापक जनताको शोषक शासकहरूप्रतिको मौन आक्रोशलाई आवाज दिनु जनपक्षका कलाकर्मीहरूको आजको मूल दायित्व हो ।

विश्व प्रतिक्रियावादको हस्तक्षेप र आन्तरिक राजनैतिक कार्यविधिका जुटीहरूका कारणबाट विश्व समाजवादी व्यवस्थाको हार भएको छ । श्रमजीवी जनताको यस अस्थायी हारलाई विश्व प्रतिक्रियावादले मार्क्सवादकै हार ठानेर व्यापक प्रचारबाजी गरिरहेछ । यस्तो दुष्प्रचारबाट निश्चयनै असल मनसाय भएका निकै मानिसहरू पनि प्रभावित र दुःखित भएका छन् । मार्क्सवादको हार भयो भन्नुको सोभो अर्थ

सम्मेलनपछि केन्द्रीय समिति

शोषण, असमानता र युद्धको जीत भयो भन्नु हो । तैपनि, आम जनगणका दृष्टिमा सत्य स्वतः प्रष्ट हुने कुरा होइन । व्युत्प्रेकाहरूले व्युत्प्रेत खोजेकाहरू, अलमलमा परेकाहरू र निन्दामा लट्टिएकाहरूसामु सत्यको जागरणकारी प्रकाश फिजाउने प्रयास गरिरहनु पर्दछ । आज प्रगतिवादी शिबिरबाट प्रतिक्रियावादी दुष्प्रचारको पुग्दो मात्रामा प्रतिवाद र प्रतिकार नभएकै लाग्छ । तसर्थ, योजनाबद्ध, संगठित र भीषण वैचारिक संघर्षका निमित्त दरो मोर्चा कस्तु आज हामीले नगरी नहुने काम हो ।

बर्गमा विभाजित भएको समाजमा समय पनि विभाजित हुन्छ । नेपाली परजीवि बर्गका विचारमा क्रान्तिको युग अब समाप्त भएको छ । यस भनाईलाई साँचो मान्ने हो भने भोक र अज्ञानताको घना अन्धकारमा निसासिएका सहस्र श्रमजीवि नेपालीले परजीवी बर्गको कुपाेमा जीउन बाध्य हुनुपर्नेछ । यस्तो कुपाेको अर्थ हुनेछ-आम जनताको अन्ततः शोषण, दमन र अत्याचार । तर वास्तविकता के हो भने पंचायती यथास्थितिवादको ठाउँमा अर्को नाउको यथास्थितिवाद भर्ती भएपछि बर्गीय धुवीकरणको प्रक्रिया तीव्र भएको छ र साँचो जन-क्रान्तिविना आम जनता आफै आफ्नो श्रम र शिर्जनाको मालिक बन्न नपाउने कुरा भन्नुभन्नु टड्कारो भएको छ । आफ्ना तीव्र-संवेदना, गहन अनुभूति र तिख्खर अन्तरदृष्टिका माध्यमले यस वास्तविकतालाई कला-साहित्यमा उठार्नु इतिहासले हाम्रा काँधमा सुम्पेको हाँक हो । यस हाँकलाई पूरा गर्ने क्रममा शोषक सत्ताका गुलिया बचनभित्रको कुटिलता, मानव अधिकारका खोक्रा नाराभित्रको क्रूरता, यरीसी हाँडाउने अभिनयभित्रको निरपेक्षताको संशोधांगी रुपबाट चित्रण गर्नु हाम्रो काम हुनेछ ।

मेरो विचारमा आज हाम्रो प्रगतिवादी शिबिरमा सवादको सकट छ । व्यक्तिहरू, समूहहरू र दलहरू आफुबाहेक अर्को प्रवृत्तिको आलोचना गर्नमा त महत्तूर

देखिन्छन् तर आफैलाई समेत आलोचनाको कसीमा राखेर केलाउनमा भने जागरिला देखिन्छन् । विचार अभिव्यक्तिको एकतर्फी शैलीले संबादको सकट पैदा गरेको छ । अरुका दुर्बलतालाई आफ्ना सबलताको समुत ठान्ने मनोवृत्ति पनि लर्तोरै छैन । मार्क्सवाद भनेको मार्क्सवाद आफैलाई समेत आलोचनात्मक दृष्टिले हेर्नसक्ने हयाउ भएको दर्शन हो । यस्तो दर्शन अँगालेर चल्नेहरूले आफु, आफ्नो समूह र आफ्नो दललाई समेत आलोचनात्मक दृष्टिले हेर्ने सक्नुपर्ने हो । आफ्ना दुर्बलता र सीमानेलाइकन सबलताको विकास गर्न र सीमा तोड्न सकिन्छ । आजको हाम्रो आवश्यकता खाँगै एकताका निमित्त विचारको परिधाय गर्नु होइन, बरु साँचो एकताका निमित्त विचारनिष्ठ आधारको खोजी र निर्माण गर्नु हो । प्रगतिशील लेखकहरूले सहमतिमा बाँदाहरूका आधारमा काम थान्दै मतभेदका मुँदाहरूलाई तर्कसंगत र मर्यादित छलफल तथा आन्तरिक संघर्षको सुचीमा राखेर काम गर्दै आँदा नै हाम्रो माफको एकता भन्नुभन्नु वरिलो र फराकिलो होला भनी आसा गर्न सकिन्छ ।

गत जन-आन्दोलनमा निरंकुश शासकको सालिक ताकेर त्यसतर्फ लम्केको निराश्रय र क्रुद्ध जन-सागरको बीरगाथा मान्दोलनकारीहरूका स्मृतिपटमा रगतका अक्षरले अंकित भएको छ । इतिहासको त्यो गौरवमय क्षण, जनताको त्यो उल्लासमय चेतना र मनुष्य जीवन जीउनका लागि मर्न-मार्न तयार हुने त्यो सुन्याई - आजको नेपाली जन-आकांक्षाको उपल्लो उँचाइ र चेतनाको उपल्लो बिन्दु त्यही हो । संशोभनामा र त्यसपछि लेखिएको संविधानमा जन-आकांक्षाको त्यस उँचाइको अनादर भएको छ र क्रान्तिकारी जन-चेतनामा चोट लागेको छ । जन-चेतनाको त्यस उँचाइबाट यथार्थलाई ग्रहण गर्नु र आफ्ना रचनाहरूमा सुन्याई र इमानकासाथ त्यसलाई अभिव्यक्त गर्नु इतिहासले हामीलाई सुम्पेको अर्को गहन दायित्व हो । मलाई लाग्छ, चेतनाको त्यस उँचाइबाट नियाल्न सबदा जीवनलाई

मार्क्सवादलाई मार्क्सवादी ढंगबाट कसरी प्रयोग गर्ने ?

बिमल फ्याँल

संसारमा आज पर्यन्त प्रादुर्भाव भएका दर्शनहरूले मान्छे र विश्व झम्पाण्डबारे बुन्ने जमको गरेका छन् भने मार्क्सवादी दर्शनले चाहिँ जीवन र जगत् सम्बन्धी वस्तुगत यथार्थ बुझेर त्यसमा अन्तरनिहित परिवर्तनका नियमहरू पत्ता लगाएर संसारलाई सकारात्मकतातर्फ फेर्न सकिन्छ भन्ने धारणा दृष्टान्त सहित पेश गरेको छ । यो नै मार्क्सवादी चिन्तन प्रणालीको विशिष्टता हो ।

यतिबेला संसारमा मार्क्सवादबारे धरीधरीका चर्चाहरू चलेको सुन्न पाइन्छ । कोही भन्छन्- मार्क्सवाद पूर्णतः असफल साबित भएको छ र यसको कुनै भविष्य छैन । कोही भन्छन्- मार्क्सवादले विद्यमान संसारको सटीक व्याख्या गर्न सक्तैन किनकि यो आफैमा अपूर्ण छ । कोही भन्छन्- मार्क्सवाद कुनै बेला संसारको निमित्त सामयिक र उपयोगी थियो तर अहिले पुरानो र बेकम्मा भइसकेको छ । अर्को तर्फ, एकापरी आफूलाई मार्क्सवादको रक्षक ठान्नेहरूको मत के छ भने मार्क्सवाद विलकुल सही छ, त्यतिमात्र हैन मार्क्सदेखि माओसम्मका दार्शनिक र नेताहरूले संसारको सकारात्मक परिवर्तनको निमित्त कसरी अगाडि बढ्ने भन्ने कुरा तोकेर नै बताईसकेका छन् । हाम्रो काम सिर्फ बायाँ बायाँ नहेरीकन उक्त तोकिएको रेखामा यात्रा गर्नु हो । अहिले सापेक्षिक रूपमा कमजोर अवस्थामा देखिए पनि मार्क्सवादलाई विज्ञान र वैज्ञानिक पद्धतिको रूपमा ग्रहण गरिनु पर्छ भन्ने पक्ष नै आजको उदीयमान प्रगतिवादी धारा हो ।

यसरी हेर्दा अहिलेको संसारमा एकातर्फ मार्क्सवादलाई प्रत्यक्षतः आक्रमण गर्ने र मार्क्सवादलाई नै अधिभूतवादी ढंगले ग्रहण गर्ने सम्प्रदाय देखा परेको छ भने अर्कोतर्फ मार्क्सवादलाई विज्ञान र वैज्ञानिक पद्धतिको रूपमा ग्रहण गरेर मानव सभ्यतालाई उन्नत तुल्याउँदै लैजाने वैचारिक मार्गदर्शनको रूपमा लिनुपर्छ भन्ने धारणा विकसित हुँदैछ ।

मार्क्सवाद र मार्क्सवादी व्याख्या

मार्क्सवाद विरोधीहरूले आफ्नो डम्फु जतिसुकै चर्को किसिमले बजाएर तिललाई पहाड बनाउँदै प्रचार गरे पनि मार्क्सवादी दर्शनको आधारभूत स्थापना द्वन्द्वात्मक वस्तुवादको विकल्प प्रस्तुत गर्नु त परे जावस् यो किन ठीक छैन पनि उनीहरूले भन्न सकेका छैनन् ।

यति बेलाको विडम्बना चाहिँ आफूलाई मार्क्सवादको रक्षक ठान्नेहरूले नै मार्क्सवाद

स्वमंलाई अधिभूतवादी ढंगले ग्रहण गर्न पुग्नु नै हो । मार्क्सवादी विश्व दृष्टिकोण र कुनै पनि परिघटनाको मार्क्सवादी व्याख्या विश्लेषण बीचको भिन्नता राखी पक्कन नसक्नु हो । द्वन्द्वात्मक वस्तुवादले हामीलाई कुनै पनि पदार्थ एवं परिघटनाको उत्पत्ति, उत्थान एवं पतनको अवस्थाबारे अध्ययन गर्ने विधि प्रदान गरेको छ । सोही विधि प्रयोग गरेर संसारका मार्क्सवादी चिन्तक, राजनीतिज्ञ र समाजशास्त्रीहरूले विभिन्न मुलुकका परिघटनाबारे समय सापेक्ष व्याख्या विश्लेषण अधि सारेका छन् । विभिन्न मुलुकको विभिन्न सामाजिक चरणमा गरिएका यस्ता व्याख्याहरू ऐतिहासिक महत्त्वका विशिष्ट मार्क्सवादी व्याख्या हुन सक्दछन् तर तिनी सर्वकालीन तथा सार्वभौम सामान्यीकरण हुन सक्तैनन् ।

बीशौ शताब्दीको पूर्वार्द्धमा लेनिनले अधि सारेको पूँजीवाद बारेको व्याख्या एउटा विशिष्ट मार्क्सवादी व्याख्या हो । तर लेनिनको व्याख्या अन्तर्गत पर्ने दुमाको बहिष्कार वा सहभागिता, अन्तोवर क्रान्तिको रणनीति, नयाँ आर्थिक योजना, मेन्सेविकहरूसँगको संयुक्तता वा अलग्ग आदि विषयहरू सार्वभौम सिद्धान्तहरू होइनन् । यस्ता विशिष्ट व्याख्याहरूलाई नै मार्क्सवाद ठानेर अध्ययनकरण गर्न खोज्नु नै मार्क्सवादको अधिभूतवादी ग्रहण गराइ हो ।

यही कुरा माओको नौलो जनवाद सम्बन्धी व्याख्यामा पनि लागू हुन्छ । माओको वैचारिक नेतृत्वमा सम्पन्न चिनियाँ किसान क्रान्तिबाट संसारमा मार्क्सवादीहरूले सिक्नु पर्ने कुराहरू प्रसस्ते छन् । तात्कालीन विश्वसम्बन्ध र चिनियाँ समाजको विश्लेषणगर्दै अधि सारिएको माओको व्याख्या एक विशिष्ट मार्क्सवादी विश्लेषण हो । कोभिड-१९को प्रदान गरेको क्रान्तिको सूत्रहरूलाई अनुशरण गर्न अस्वीकार गर्दै आफ्नो विशिष्ट परिस्थितिको व्याख्या गर्न मार्क्सवादको मौलिक प्रयोग गर्ने, अर्थात् मार्क्सवादलाई विज्ञानको रूपमा ग्रहण गर्ने माओको अनुयायी हो भन्नेहरूले पनि माओका

विचारहरूलाई यान्त्रिक रूपमा लिन खोजिरहेको देखिन्छ ।

सर्वहाराको नेतृत्वमा सम्पूर्ण निम्न वर्ग लगायत राष्ट्रिय पूँजीपति वर्गसम्मको संयुक्त एकता, स्थानीय आक्षेपहरू निर्माण गर्दै गाउँले शहरलाई घेर्ने रणनीति, राष्ट्रिय मुक्ति आन्दोलनलाई सामाजिक मुक्ति अभियानमा गाँस्दै दीर्घकालीन जनयुद्धको अख्तियार आदि माओले चिनियाँ क्रान्तिको क्रममा तत्कालीन परिस्थितिको व्याख्या गर्दै अधि सारेका विचारहरू हुन् । अब नेपालमा नौलो जनवाद चाहनेहरूले यिनै कुराहरू जस्ताको तस्तै अध्ययनकरण गरेर हुन्छ त ? नेपालमा वर्गको रूपमा सर्वहारावर्गको विकास भएकै छैन र हाम्रो राष्ट्रिय परिवेशमा दलाल पूँजीपति वर्ग बाहेक राष्ट्रिय पूँजीपति वर्गको अस्तित्व पनि भेटिएको छैन । अब यस्तो अवस्थामा कसरी सर्वहारादेखि राष्ट्रिय पूँजीपति सम्मको संयुक्त मोर्चा निर्माण गर्ने हो ? चीनमा युद्ध सरदारहरूलाई परास्त गरेर ग्रामीण सत्ता कब्जा गरे जस्तो परिस्थिति नेपालमा छैन । शहरले गाउँलाई दिन पर दिन घेर्दै गएको अवस्था छ । यो कुरालाई गम्भीर ढंगले सोच्नु जरुरी छ । चीनमा नौलो जनवादी क्रान्ति सम्पन्न हुनुमा राष्ट्रिय मुक्ति आन्दोलनको भूमिका पनि अर्को महत्त्वपूर्ण विषय हो । नेपालमा त्यस्तो परिस्थिति विद्यमान छैन ।

ब्युवाली क्रान्तिको सिलसिलामा चेगुएबार र फिडेल् क्यास्त्रोले अधि सारेको व्याख्या पनि आफ्नो समयका विशिष्ट व्याख्या हुन्, यद्यपि उक्त व्याख्यालाई मार्क्सवादी मान्ने वा नमान्नेबारे संसारमा विवाद नै छ ।

मार्क्सवादी विश्लेषण पद्धति

कुनै पनि विशिष्ट परिस्थितिलाई लिएर गरिएको मार्क्सवादी व्याख्या स्वयं नै सार्वभौम मार्क्सवादी सिद्धान्त बन्न सक्तैन भन्ने सवाल माथि उठाई सकिएको छ । मार्क्सवादको आधारभूत स्थापना र विभिन्न समयमा विभिन्न मुलुकमा अधि सारिएका मार्क्सवादी व्याख्याहरूका आधारमा मार्क्सवादी विश्लेषण पद्धति स्थापित भएको छ । यद्यपि यसलाई अझै समृद्ध तुल्याउँदै लैजानु निकै जरुरी छ । मार्क्सवादी व्यक्ति, संस्था र राजनैतिक पार्टीहरूले विगतमा खास घटना र व्यक्तिबद्द प्रभावित भएर अध्ययनकरण गर्नु भन्दा पनि मार्क्सवादी पद्धतिको आधारमा सामाजिक यथार्थलाई आफैले विश्लेषण गर्दै जानुपर्ने हुन्छ ।

वर्तमान नेपालको सन्दर्भमा कुन वर्गदिक्षि कुन वर्गसम्मको संयुक्त मोर्चा बनाउने भन्दा पनि नेपालमा के कस्ता सामाजिक वर्गहरूको उपस्थिति रहेको छ, सो पत्ता लगाउनु प्रथम कार्य हो । नेपालको हिमाल, पहाड, र तराईमा भूमि सम्बन्ध कस्तो छ र यस अन्तर्गत कस्ता वर्गहरू र सामाजिक तत्काहरू छन् सो पत्ता नलगाई कसको विरुद्ध कसले आन्दोलन छेड्ने र कसको नेतृत्वमा भन्ने प्रश्न निरर्थक हुन्छ । नेपालको विशिष्ट परिस्थितिमा शहरीकरणको प्रकृया कसरी चल्दै आएको छ र यसको आर्थिक आधार बारेको परम्परागत व्याख्या हाम्रो सन्दर्भमा प्रासंगिक छैन कि ? यी प्रश्नहरूको जवाफ माओको चिन्ता सभाजको वर्ग विश्लेषणमा खोजेर भेटिने ।

द्वन्द्वात्मक वस्तुवाद व्यवहारमा प्रयोग गर्ने हो भने कहाँ, के हुनु पर्छ भनेर आदर्श प्रस्तुत गर्नु अघि सर्वप्रथम त कहाँ के के रहेको छ र किन त्यस्तो हुँदै आएको छ भन्ने बारे थाहा पाउनु अनिवार्य हुन्छ । नेपाली समाज अन्तर्गत कस्ता कस्ता उत्पादन प्रणाली र स्थानीय सामाजिक सम्बन्धहरू विद्यमान छन्, कुन कुन जनजातिहरू छन्, पारिवारिक स्वरूपहरू के कस्ता छन्, स्थानीयदेखि राष्ट्रिय स्तरसम्मको आर्थिक आधारशीला के हो, विद्यमान उत्पादन र वितरण प्रणाली कहाँबाट अहिलेको अवस्थामा आईपुगेको छ इत्यादि कुराहरू थाहा भए पछि मात्र हामीलाई यहाँका अन्तरविरोधहरू बारे मोटामोटी जानकारी हुन पाल्छ । अन्तरविरोधहरू बारे कपड भएपछि मात्र उदीयमान प्रगतिशील वर्ग र यहाँको प्रधान अन्तरविरोध बारे ठग्याउन सकिन्छ र त्यसपछि हामीले अघि सार्ने धारणा क्रान्तिकारी सन्देश हुन सक्छ ।

□ विमल फुयाँल: प्रगतिशील बुद्धिजीवी / साहित्यकार

अब के.....

समग्रतामा व्यक्त गर्न सकिनेछ र नीलो सित्तिसम्म दृष्टि फिर्ताउन सकिनेछ ।

मार्क्सवादमा जीवन र जगतलाई हेर्ने प्रकाश त छ तर त्यो आफै प्रखलित भने हुँदैन । आफ्नो वर्तमानको ठोस धरातलमा उभिएर कठोर यथार्थलाई फेर्ने संग्राममा जुट्न सकेमा मात्र मार्क्सवादको प्रकाश र हाम्रो दृष्टिको मिल्न हुनसक्छ । यसका निमित्त विचार र व्यवहार, चिन्तन र सिर्जना, आदर्श र आचरण भाग नडमालुको नाता राख्ने चेष्टा गर्नु नितान्त आवश्यक छ । मार्क्सवाद जिज्ञाको स्वादका लागि जपिने मन्त्र होइन, जीवनलाई बुझ्न र फेर्ने प्रयोग गरिने अच्युत बैचारिक अस्त्र हो । मार्क्सवादको अरुले सुसज्जित भएर प्रत्यकारी जन-संघर्षका निमित्त जन-जागरण अभियानमा डट्नु समस्त प्रगतिशील लेखकहरूको आजको साभामा काम हो ।

घटना प्रवाह

कार्यगत एकताको खाँचो

महंगीको भारले आज जनता तड्पिरहेको छ । वास्तवमा सीमित आय भएका व्यक्तिहरू बाँच्न अत्यन्तै कठिन भैसकेको छ । तर सरकार कमिशन एजेन्टहरू र काला बजारियाहरूको चंगुलमा फसेर तमासे भएको छ । अत्यन्त कमजोर देखापरेको छ ।

मूलतः कृषिमा रूपले महंगी वृद्धि भैरहेको वर्तमान स्थितिमा प्रतिगामी पुनरुत्थानवादीहरू रमाएका छन् । “बह हिजोकै व्यवस्था ठीक” भन्ने मानसिकता हुर्कने र बढ्ने खतरनाक संभावना समेत प्रबल हुँदै आइरहेको छ । यस स्थितिमा नेपाली कांग्रेस आफ्नै वचनबद्धता र दक्षताको सीमासम्मको जिम्मेवारी पनि पूरा गरिरहेको छैन । घटनाक्रमले सरकार र काला बजारियाहरूको बीचमा गोप्य गठबन्धन भएको कुराको पुष्टि गरिरहेको छ । यसर्थ यस मामलामा मुलुकका खासगरी वाम शक्तिको अत्यन्त गंभीरतासाथ सोच्नु र पाइला चाल्नु जरुरी भएको छ ।

हालसम्म पटक पटक गरी संयुक्त जनमोर्चा, ने.क.मा. (एमाले), मसाल, ने.म.कि.पा. आदि पार्टीहरूले महंगीको विरोधमा राजधानी र अन्य क्षेत्रहरूमा समेत प्रदर्शन र सभाहरू गरेका छन् । तर सरकार “काग कराउँदैछ, पिता सुब्दैछ” भने जस्तै निरक्रिय रहेको वा नकारात्मक रूपले सक्रिय रहेको वर्तमान स्थितिमा विरोधका सांकेतिक पाइलाहरू मात्र पार्याप्त छैनन् । निश्चित हदसम्म महंगी घटाउने मूर्त-मागहरू राखी सरकारलाई बाध्यतात्मक स्थितिमा पुर्‍याउने वा निर्णयात्मक चुनौति दिने काम हुनु जरुरी छ । विपक्षी हुनुको नाताले विरोधको संकेत गरेर औपचारिकता निर्वाह गरी “धर्म रक्षा” गर्ने मानसिकता भन्दा माथि उठेर आम जनतालाई ठोस रूपले राहत पुर्‍याउन वाम-पक्षीच फराकिलो कार्यगत एकता गरी गंभीर रूपले लाग्नु पर्ने आजको खाँचो रहेको छ ।

क्षणिक र दलगत लाभका लागि जे पनि हुन सक्छ ।

नेपाली भूमिलाई भारतीय स्वार्थ अनुकूल बनाइराख्न हर्दम प्रयत्नशील रहेको भारतीय सरकारले वर्तमान प्र.म. गिरिजाप्रसाद कोइरालाको हालैको भारत-भ्रमणलाई अत्यन्त सुस्मतापूर्वक र नजानिंदो पाराले आफ्नो

पक्षमा एकलौटी रूपले प्रयोग गर्ने प्रबल संभवना छ । प्रधानमन्त्री र ने.का.ले “देशको विकास गर्ने नै हो भने केही साहस त गर्नु पर्छ” भन्ने तर्क अगाडि सारेर नेपालको राष्ट्रिय स्वार्थलाई भारतीय शासक वर्गको पाउमा अर्पने संभावना पनि त्यत्तिकै प्रबल रहेको छ । ने.का. को इतिहासले के देखाउँछ भने यस मामलामा जनताले अत्यन्त चनाखो हुनु पर्छ, नत्र लामो कालको लागि बर्बादीको खाडलमा हामी जाकिन पुग्ने स्थिति आउन सक्छ ।

सन् १९५० को सन्धिलाई समानताको आधारमा संपूर्ण रूपले फेर्नु जरुरी छ । यसलाई यथावत राखी बाँकी दुई-चार गुलिया कुराहरूले जनतालाई अलमल्याउनुको कुनै तात्त्विक अर्थ रहन्न ।

नेपालको जलशक्तिको उपयोगमा नेपालको स्वार्थ र हकको बिषयले प्राथमिकता पाउँछ, पाउँदैन ? अन्तराष्ट्रिय प्रचलन अनुसार भूपरिवेष्ठित देश नेपालले समुद्री पारवहनको निर्बाध सुविधा पाउँछ, पाउँदैन ? वाणिज्य क्षेत्रमा समानताको वास्तविक चुनो पक्डने काम हुन्छ हुन्न ? नेपाल चाहिँ भारतको निर्बाध र एकलौटी बजार बनेको तर नेपालले भने भारतमा सीमित र सशर्त रूपमा मात्र बजार पाइरहेको स्थितिको अन्त हुन्छ कि हुन्न ? खुला सीमानाको समस्या र यसको कारणले सानो देश नेपालमा ठूलो देश भारतबाट जनसंख्याको बाढी ओडेरन पाउने “दुवैतर्फको लागि समान रूपले लाग्नु हुने” भनिएको कथित “समानता” लाई अनुकूल बनाइन्छ, बनाइन्न ? साथै, अझ मुख्य कुरो भारतको सुरक्षा छहारीमुनी रही नेपालले सुरक्षाको मामलामा भारतको मर्जी अनुसार मात्र चल्नु पर्ने वा नपर्ने ? के गरिने छ ?

यी यस्ता केही महत्वपूर्ण सवालहरू हुन्, जसमा जनताको प्रत्यक्ष चासो रहन गएको छ ।

क्षणिक र दलगत लाभका लागि घातक सन्धी सम्झौताहरू पनि हुने र त्यसलाई राजनैतिक कोरा तर्कवाजी र भ्रूडा प्रचारबाजीले सकारात्मक देखाउने ठूलो षडयन्त्र हुनसक्छ । यसका लागि राष्ट्रिय स्वाधीनताका पक्षधर तमाम देशभक्त जनतात्मिक शक्तिहरू र सचेत जनता अत्यन्तै चनाखो हुनु पर्ने हाम्रो ठहर छ ।

ग्लूकोज बिस्कुट गुणले सम्पन्न
बर्जे नातिनी सधैं प्रसन्न

नेबिको
ग्लूकोज

नेबिको प्राइभेट लिमिटेड बागमती, काठमाडौं, नेपाल
फोन नं. २७११३०, २७२४४१

दूधपेष्ट जगातमा
चिर परिचित

प्रयोग गरी
दाँत र ठिजाको
सुरक्षा गर्नुहोस् ।

विजया दशमी तथा दीपावलीको
शुभ-उपलक्ष्यमा
समस्त देशवासीहरुमा
हार्दिक मंगलमय शुभ-कामना !

हुलाचन्द्र गोल्छा
र
गोल्छा अर्गनाइजेशन परिवार

“श्री पशुपति सुपर बम्पर उपहार कार्यक्रम”

हात खाली नहुने सवैलाई पर्ने २४ महिने उपहार कार्यक्रमको “ख” समूह अग बजारमा सर्वत्र उपलब्ध छ ।

मासिक किस्ता रु. २२०/- बुम्भर्द रु. ६६“X३६“X२१” को स्टील दरान, मेथिन लकर, इन्टर लकर साथै ऐनामण्डित भएको अथवा पि सिटर हात भएको सोफा सेट अथवा १४” को B/W T.V. का साथै विभिन्न आकर्षक पुरस्कारहरू जित्नुहोस् । यदि तपाईंलाई पुरस्कार नपरे हामी तपाईंलाई “UNLUCKY PRIZE” रु. ६,००,०००/- रु. ६,००,०००/- का दरले नगदले पुरस्कृत गर्ने छौं ।

रिजिस्टर्ड नं.
३४५५५५२/०४५/०४८

बैठक कोठा, डाइनिङ्ग कोठा, बेडरूम, किचन, एटिज बाथरूम तथा विद्युत् धारा जडित ।

थान १

इन्डियन बजाज टेम्पो वा
नगद रु. ८०,०००/-

थान २५

T.V.S. SUZUKI
मोटर साइकल वा
नगद रु. ५५,०००/-

थान २५

माउन्टेन बाइक वा
नगद रु. ५०,०००/-

(क) बैठककोठा: एयर कण्डिसन १४” टि.वी. कोफासेट, टि टेबुल, भुईँमा कोर्पेट, झ्यालमा पर्दा, म्युजिकल मिसेण्ड्री, पुस्तक व्याकबाट सुसज्जित ।

तकिया, ड्रेसिङ टेबुल तथा डेकोरेटेड दरान भुइँमा कोर्पेट झ्यालमा पर्दाबाट सुसज्जित ।

(घ) भान्साघर: ग्यास चुल्हो सिनेचडर सहित, धरायसी फ्रिज, प्याउने र खाने भाँडाचुडी सेट, रात बेसिनबाट सुसज्जित ।

(ङ) डाइनिङ कोठा: डाइनिङ टेबुल-१, मेच Y बाटर फिल्टर-१ बाट सुसज्जित ।

(च) बाथरूम: नुहाउने सायर, एना, टेबल, साबुन बक्स तथा गिजरद्वारा सुसज्जित ।

(छ) बेडरूम कोठा: डबल बेड पलंग, डल्ला, सिरक, तन्ना,

UNLUCKY PRIZE
Rs. 6,00,000 -

किस्तामा दिइने सामानहरूको विवरण

६६“X३६“X२१” को स्टील दरान

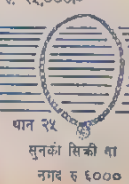
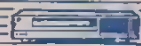
पि सिटर सोफासेट हात भएको अथवा

B/W T.V. १४” को

V.C.P. फुगड डेक वा धरायसी फ्रिज वा
नगद रु. १२,०००/-

थान २५

मुनको सिक्की वा
नगद रु. ६०००

यस उपहार कार्यक्रमका विशेषताहरू

१. यो कार्यक्रम २४ महिनाको हुनेछ ।
२. यस कार्यक्रममा स्टील दरान अथवा पि सिटर सोफासेट अथवा B/W T.V १४” को (यी तीनमध्ये कुनै एक) साथै अन्य आकर्षक पुरस्कार पाउनु हुनेछ ।
३. पुरस्कार प्राप्त गरिसकेको ग्राहकबर्गलाई अन्तिम पटक छैलिनै सुपर बम्पर उपहार कार्यक्रममा पनि अनिवार्य रूपले सहभागी गराइनेछ । साथै पुरस्कार पर्ने ग्राहकले बाँकी कित्ता बुम्भउनु पर्ने छैन ।
४. यस उपहार कार्यक्रममा ग्राहकबर्गलाई पहिलो कित्ता बुम्भको गितिलेख संचालन हुने गितिसम्मको अवधिसम्ममा १५ प्रतिशतको दरले व्याज प्रदान गरिने छ ।
५. सम्पूर्ण कित्ता एकै पटक बुम्भउने ग्राहक बर्गलाई १२ प्रतिशत छुट दिइनेछ साथै निजले लिन चाहने कित्ताको सामानहरू तुरुन्तै दिइने छ ।
६. १२ कित्ता एकै पटक बुम्भउने ग्राहकलाई ५ प्रतिशत को दरले छुट दिइनेछ ।

प्रधान कार्यालय: ग २/३८१ बडा ३१ घोबिधारा, काठमाडौं
फोन नं. ४९६२९३

दरले महिला पर्ने आकर्षक पुरस्कारहरू

- (क) T.V.S. SUZUKI मोटरसाइकल थान १
- (ख) कलर T.V २०” को थान १
- (ग) V.C.P. डेक थान १
- (घ) मुनको सिक्की थान १
- (ङ) माउन्टेन बाइक हरैक महिलालेको Alternative मा दिइने छ ।

अन्य आकर्षक पुरस्कारहरू

स्वीडन मेथिन, टेबुल पंखा, सिटिजन स्वान घडी, ति मेन्स क्यामेरा पलास भएको, सिक्के फाइम घडी, फिलिप्स २ वेण्ड रेडियो, युरो फिल्टर १९ लिटरको, राइस कुकर, राइस धर्मस, १३ लिटरको युरो फिल्टर, वीलिङ्गडर मेथिन, इलेक्ट्रिक आइरन, ड्रेसिङ टेबुल, डबल बेड ओखपाउने फोन, प्रेसर कुकर, सिंगापुर सुपर लेम्प, हेयर ड्राई मेथिन, भिले घडी, टि-सेट र स्टीलको आरी उपरोक्त कुनै एक आकर्षक पुरस्कारसँग साथै आफूले लिन चाहिने कित्ताको सामान ३ (तीन) मध्ये कुनै एक प्राप्त गर्न सक्नु हुनेछ ।

मुद्रक: सुकृति पिन्टर्स, भोछे / मोर्डन प्रिन्टिड प्रेस, जमल कला / टाइपसेटिङ: क्यालिग्राफिक स्टूडियो, कमलादी,
फोन: २२४९३२